

ישראל 2007-2020

על דמוגרפיה וצפיפות

יבגניה ביסטרוב

ארנון סופר

קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה
אוניברסיטת חיפה

קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה
אוניברסיטת חיפה

ישראל 2007-2020

על דמוגרפיה וצפיפות

יבגניה ביסטרוב
ארנון סופר

דצמבר 2007

קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה

הקתדרה עוסקת בנושאי הביטחון הלאומי שלהם ביטוי מרחבי, דוגמת משאבים טבעיים ותפוצתם, פריסת האוכלוסייה, התשתית הפיזית והמרכיבים הסביבתיים.

הקתדרה מפרסמת ניירות עמדה, נותנת ייעוץ למקבלי החלטות בכירים, יוזמת מחקרים, ימי עיון וכנסים, מפרסמת ספרים ועבודות מדעיות ומסייעת לתלמידי מחקר בתחומים הנזכרים לעיל.

כמו כן עוסקת הקתדרה בהפצת הנושא בבתי הספר התיכוניים ומוסדות אקדמיה.

ראובן חייקין ז"ל (1918-2004)

ראובן חייקין נולד בתל אביב, היה שותף בכיר במשרד רואי חשבון סומך-חייקין, גילה עניין רב בגאוגרפיה ובגאופוליטיקה וסייע רבות לתחומים אלה באוניברסיטת חיפה.

יהיה זכרו ברוך!

ראש הקתדרה: **ארנון סופר**

עריכת לשון: **עפרה פרי**

עריכה גרפית והבאה לדפוס: **נוגה יוסלביץ**

הודפס בישראל בשנת 2007

הדפסה: א.א.א. הדפסות בע"מ

© כל הזכויות שמורות – ISBN 965-7437-02-5

<http://web.hevra.haifa.ac.il/~ch-strategy>

הקדמה למהדורת 2007

מאז פרסום המהדורה האחרונה של "ישראל, דמוגרפיה 2004-2020 לאור תהליך ההתנתקות" (סופר וביסטרוב 2004) יצא לאור המסמך "מדינת תל אביב – איום על ישראל" (סופר וביסטרוב 2005), שעיקרו התהליך הרה-האסון של התכנסות כל האוכלוסייה היהודית לגוש דן.

בינתיים יצאו חמש מהדורות בעברית ובאנגלית של מסמך הדמוגרפיה, והביקוש רק גובר. לפחות בהצהרות רשמיות תמכו מנהיגים (ראשי ממשלות, שרים, מנכ"לים, ראשי עיריות) ועוד רבים במסקנות שלנו ובצורך לעצור את ההתכנסות ל"מדינת תל-אביב", פן תבלע את ישראל היהודית.

המסמך הנוכחי המעודכן סוקר את ההתפתחויות האחרונות בעניין הדמוגרפיה ובעיקר מתריע על כך שישראל הופכת למדינה הצפופה ביותר בעולם המערבי, מה שיגביר את האלימות, את תחושת המחנק, בריחה של הצעירים מן הארץ והידרדרות לכדי מדינת עולם שלישי. על כך כתבה יבגניה ביסטרוב את המסמך "ישראל בין העולם המפותח לעולם המתפתח" אף הוא בהוצאת קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה (ביסטרוב 2007).

גם הפעם חזרנו על מה שנראה לנו כפתרונות שעדיין אפשר ליישם במשטר דמוקרטי לשם שינוי הכיוון האסוני שישראל צועדת בו. אלא שאנו פחות ופחות מאמינים, שבצורת השלטון העכשווית שהתפתחה בישראל יימצאו הדרכים למימוש המוצע. זוהי מסקנה קשה ועצובה, ואנו מציעים לקורא האחראי לשקול את העניין בכובד ראש. ישראל של היום מזכירה לנו את סיפורה של הטיטאניק: האונייה שטה אל שרטון גדול, אך באולמות הריקודים (התל-אביביים) החגיגה נמשכת תוך סירוב להאזין לאזהרות. אנו החלטנו להסיט את כיוון הטיטאניק. לנו אין דרכון אחר אלא ישראלי, אבל גילינו שבכיסיהם של חלק מהרוקדים יש דרכונים זרים בשפע, בעיקר ממדינות המערב (האיחוד האירופי וארצות הברית). האם הם מתכוונים לקפוץ אל סירות ההצלה שנועדו לאצולה בלבד?

אין אנו מסתפקים בכתיבה ובאזהרה, אנו מתרוצצים ממשדד למשרד ומבהירים כי הנתונים שבמסמך מאיימים וכי עדיין יש מה לעשות. אנו אף פונים אליכם, אזרחים ישראלים שאכפת להם: קראו את הדברים בצורה אחראית וסייעו לנו להביא את האונייה של כולנו אל חוף מבטחים!

ארנון סופר ויבגניה ביסטרוב, אוקטובר 2007

הקדמה למהדורת 2004

ההתנתקות – לשמור על ישראל כאי של מערביות באזור מטורף

החוברת "ישראל – דמוגרפיה 2003-2020 סיכונים ואפשרויות" בהוצאת קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה אזלה אחרי שיצאה בשתי מהדורות בעברית ובאנגלית. המהדורה האנגלית הופצה בקרב הנהלת הסוכנות היהודית, הנהלת קרן היסוד העולמית, הליגה נגד השמצה ומנהיגי קהילות יהודיות בצרפת ובערים שונות בארצות הברית: שיקגו, בוסטון, פילדלפיה, ניו יורק, לוס אנג'לס ודרום קליפורניה. הביקוש לחוברת אינו פוסק – ללמדך שנושא הדמוגרפיה והשלכותיה על עתיד ישראל עומדים במוקד ההתעניינות הציבורית בארץ ובקרב יהדות העולם. ייתכן שהדבר נובע מההבנה של רבים, יהודים ולא-יהודים, שישראל חייבת להישאר אי בודד של מערביות באזור סוער ומטורף זה של העולם.

החוברת הנוכחית מופנית בעיקר לשתי קבוצות אוכלוסייה הממשיכות להתכחש לסכנה הדמוגרפית, ובשל כך גם מתכחשות להכרח ההתנתקות – הדרך היחידה שתאפשר למדינת ישראל להמשיך לשמור על צביונה היהודי, הציוני והדמוקרטי. לשתי הקבוצות הללו – הימין הקיצוני והשמאל הקיצוני – מצטרפת קבוצה גדולה של שונאי ישראל המתנגדים נחרצות להתנתקות, ובהם פלסטינים, מדינות ערב, אירופה המוסלמית, מוסד האו"ם ושופטי האג.

ההתנתקות יצאה לדרך ואין ממנה חזרה. אולי ייעשו בה כמה שינויים קוסמטיים לפי בקשת בג"צ. מוסד זה מורכב משופטים שאינם גאוגרפים ואינם אנשי ביטחון, ומוטב היה שיסרבו לדון בעניינים שאינם מבינים בהם או שאינם שפיטים. באותה נשימה נאמר לאנשי מערכת הביטחון, כי כדאי מאוד שבתכנון התוואי ישקלו לא רק את מחר אלא את התהליכים שיתרחשו בשטח גם בעוד 20 שנה ויותר.

חוברת זו מנסה להציג היבטים שונים של היום שלאחר ההתנתקות, כמובן בדגש על השינויים הדמוגרפיים שתביא, ושכולם חיוביים.

ארנון סופר ויבגניה ביסטרוב, ספטמבר 2004

הקדמה למהדורת 2003

החוברת שלפנינו פורסמה לראשונה בשנת 2001 והופצה בעשרות אלפי עותקים לציבור הרחב, לאנשי כלכלה בכירים, לכל הבכירים במערכות הביטחון, וכן לפוליטיקאים, ראשי ממשלה בהווה ובעבר, שרים, חברי כנסת ומנהלים כלליים בממשלה. האחרונים גם קיימו דיון רציני עם המחבר. החוברת תורגמה לאנגלית והופצה בכמה אלפי עותקים בקרב הקהילה היהודית ומקבלי החלטות בארצות הברית, והמחבר נפגש עם אישים בממשל האמריקני ועם שגרירי ארצות הברית בישראל בנושא זה.

התגובות היו מעבר למצופה. היה כמעט קונסנזוס לאומי לגבי הנתונים ולגבי ההמלצה בדבר היפרדות חד-צדדית מן הפלסטינים. יתרה מזו, לאחר דחיות מיותרות, שגם עלו בדמים מרובים, אימצה ממשלת ישראל את רעיון ההיפרדות. תיחום הגבול, לפחות בשלבו הראשון, מתנהל, פחות או יותר, על פי קווי המתאר שבמסמך. בינתיים קמו מספר תנועות אזרחיות הנאבקות על המשך בניית גדר הפרדה, ואם זו לא תיעשה בנחישות ובמהירות, לא מן הנמנע שמתנועות אלו תצמח גם תנועה פוליטית (המחבר אינו פעיל בשום ארגון או תנועה).

מכיוון שהעניין שמגלה הציבור בנושא אינו פוחת, והבעיות הנדונות במסמך רק החריפו, וכל זאת על רקע שיתוקן של המערכות המחוקקות והמבצעת, החלטנו להוציא לאור מהדורה חדשה ועדכנית, המכוונת לקהל הציוני והאכפתי שבקרב תושבי ישראל.

ארנון סופר, מרס 2003

הקדמה למהדורת 2001

בשנת 1988 פרסמתי מסמך בשם "גאוגרפיה ודמוגרפיה, האומנם סוף החזון הציוני?" (בהוצאת גסטליט, חיפה). במסמך זה ניתחתי את המשמעויות של ההתפתחויות הגאוגרפיות החזויות בארץ ישראל והתרעתי מפני הסכנה של היעלמות המדינה היהודית הציונית. בדיעבד מתברר, כי במסמך שפרסמתי היו שתי טעויות: לא חזיתי את עליית יהודי ברית המועצות, וחזיתי ירידה בריבוי הטבעי של ערביי ישראל.

הסכנה שהתרעתי מפניה אז עדיין עומדת בעינה, ואף גדולה יותר. 13 שנה לאחר פרסום המסמך ועל אף עלייתם לארץ של כמיליון יהודים לא רק שלא פחת או נעלם האיום הדמוגרפי, אלא שהוא מתחיל להתממש מול עינינו, מהר יותר מהחזוי, וכבר היום מכה בתחומים רבים של חיינו. ואולם, הממשל הישראלי מגלה חידלון מוחלט נוכח סכנות אלו. ממשלות ישראל האחרונות, וגם הכנסת כולה, אינן מתפנות לקבלת החלטות ברמה הלאומית, אלא עסוקות בגימיקים תקשורתיים וברמת עשייה המתאימה לקהילה יהודית בעיירה קטנה בפולין או במרוקו. לנוכח אוזלת יד זו וכדי לקדם את פני הרעה, תוכל אולי תנועה אזרחית רחבה, המודעת לנתונים ולסכנות, ללחוץ על הממשלה ליזום ולקבל החלטות לאומיות קשות, במסגרת של איחוד לאומי.

המונוגרפיה הנוכחית מתארת את המצב בהווה ומציגה תחזית ל-20 השנים הבאות. היא מבהירה, כי המשך הקיום היהודי הציוני אינו מובן מאליו, וכי בלא פעולות מנע הוא עלול להסתיים. החומר המופיע כאן גובש תוך כדי הצגתו בפני פורומים נכבדים שונים – כנס אגף התקציבים של משרד האוצר, כנס הרצליה שעסק במאזן החוסן והביטחון הלאומי, הפורום לאחריות לאומית (מטעם מרכז רבין), המועצה לביטחון לאומי, הנהלת הסוכנות היהודית, המועצה הציונית, ובחוגים אחרים של מקבלי החלטות ברמות הלאומיות השונות.

ארנון סופר, מרס 2001

תוכן העניינים

3	הקדמה למהדורת 2007
4	הקדמה למהדורת 2004
5	הקדמה למהדורת 2003
6	הקדמה למהדורת 2001
9	מבוא
	קשיים בהטמעת נושא הדמוגרפיה בקרב כלל מקבלי ההחלטות ובקרב
12	קבוצות קיצוניות בימין ובשמאל הישראלי
15	חלק ראשון: הממד הדמוגרפי בישראל ובארץ ישראל
16	כללי
20	תהליכים סביב גבולות ישראל
23	השינויים הדמוגרפיים – נתוני יסוד
24	מגמות דמוגרפיות בקרב האוכלוסייה היהודית
26	מגמות דמוגרפיות בקרב האוכלוסייה החרדית
29	ערביי ישראל – עוצמה דמוגרפית מתורגמת לעוצמה פוליטית ואסטרטגית
	סכנה לאובדן ירושלים כבירה היהודית של ישראל ולאובדן חבלי ארץ
36	ובהם הגליל, המשולש והנגב הצפוני
40	ערביי יו"ש ועזה – מה להם ולישראל ועתידה?
41	חלק שני: מה עושה הדמוגרפיה לחברה בישראל
42	עלייה לישראל וירידה מישראל
47	דמוגרפיה והתערעורת הדמוקרטיה בישראל
50	דמוגרפיה והידרדרות מערכת החינוך
52	קריסת התכנון הלאומי והתשתיות הלאומיות
54	מקרה משק המים
56	מקרה משק התחבורה
57	חלק שלישי: מה עדיין אפשר לעשות כדי להציל את ישראל?
63	מקורות
67	נספח 1 – הבדווים בנגב הצפוני: היבטים גאוגרפיים ב-2007

רשימת איורים, לוחות, מפות

איורים

- 9 : 1 איור : גידול אוכלוסיית העולם 1750-2150
- 14 : 2 איור : סיכונים לישראל בשל השינויים הדמוגרפיים המהירים הצפויים בשני העשורים הקרובים (2007-2025)
- 27 : 3 איור : תחולת העוני היחסי (נפשות) לפי קבוצות 1997 ו-2005
- 28 : 4 איור : פירמידת גילים של אוכלוסיית הגרעין החרדי לעומת כלל היהודים בישראל ב-2001
- 30 : 5 איור : פירמידת גילים של ערבים לעומת יהודים בישראל ב-2007
- 37 : 6 איור : הגירת היהודים למרכז הארץ 1998-2005

לוחות

- 10 : 1 לוח : שינויים בגודל אוכלוסיית המזרח התיכון מאז 1800 (במיליוני נפש)
- 17 : 2 לוח : הרכב האוכלוסייה בארץ ישראל (במיליונים) בשנת 2007 וצפי ל-2020 (בהנחה מינימליסטית של האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים)
- 28 : 3 לוח : שיעור התעסוקה והשכר הממוצע למשרת שכיר לפי קבוצות אוכלוסייה בני 65 ומטה בשנת 2005
- 43 : 4 לוח : עלייה וירידה בישראל בשנים 1990-2006
- 44 : 5 לוח : מספר היורדים מישראל לפי קבוצות גיל בשנים 1995-2003
- 45 : 6 לוח : מספר היורדים מישראל בקרב עולי שנות התשעים מבריה"מ לשעבר
- 55 : 7 לוח : האוכלוסייה סמוך גבולות ישראל 2003-2020 ותחזית ביקושי מים
- 55 : 8 לוח : מתקני התפלת מי ים בישראל (עשייה בפועל)

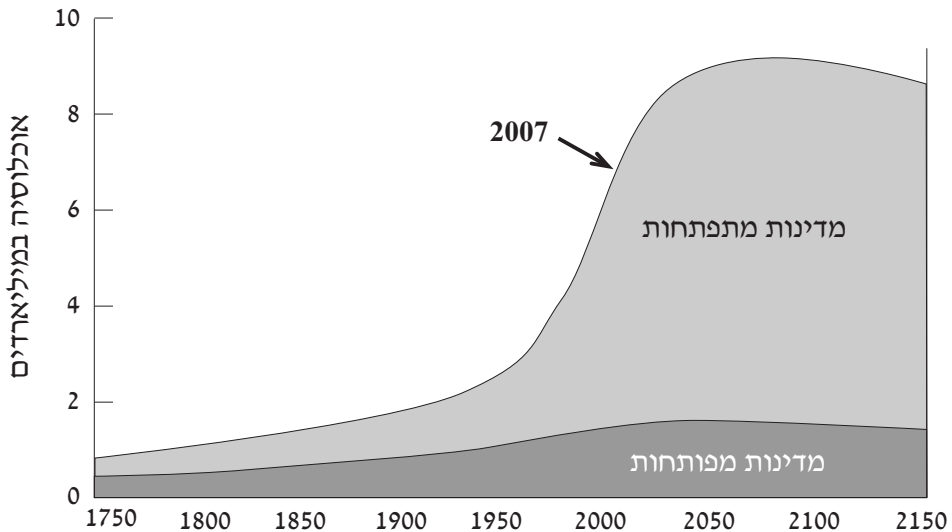
מפות

- 19 : 1 מפה : תפרוסת העם הפלסטיני בארץ ישראל
- 21 : 2 מפה : תהליכי עיור סביב גבולות ישראל
- 22 : 3 מפה : פשיעה לאורך גבולות ישראל
- 35 : 4 מפה : "מדינת תל אביב" המכותרת על ידי העם הפלסטיני בארץ ישראל

מבוא

אוכלוסיית כדור הארץ מונה כיום כשישה וחצי מיליארד בני אדם. כ-15% מכלל בני האדם חיים בארצות השייכות לעולם המערבי המפותח. בארצות אלה האוכלוסייה כמעט שאינה גדלה, ובחלקן, באירופה למשל, היא מתמעטת. חמשת המיליארד האחרים חיים בארצות מתפתחות, ששיעור הריבוי הטבעי ברובן גבוה וימשיך להיות גבוה עוד שנים רבות. העולם המתפתח צפוי להכפיל את עצמו בתוך כ-40 שנה (ראה איור 1). נתונים אלה הם המפתח לעתידו של העולם כולו, שכן הם צפויים לגרום לשינויים באופיו של כדור הארץ, לתנועות הגירה, לרעב ומחלות, לתנועת סחורות ולמלחמות, ואולי גם ישפיעו במידה זו או אחרת על שינויי האקלים.

המזרח התיכון ובו בייחוד סוריה, ירדן, עיראק וארץ ישראל המערבית מתאפיינ בריבוי טבעי גבוה. למעשה, הריבוי הטבעי בקרב אוכלוסיות אלה, העומד על 2.4-3.3 אחוזים, הוא מהגבוהים בעולם ב-2007. משמעות הדבר: הכפלת אוכלוסיית עמי האזור בתוך 20-30 שנה (ראה לוח 1). במצרים נע הריבוי הטבעי סביב 1.9-2%, כלומר הכפלת האוכלוסייה בתוך 30-40 שנה. קשה להאמין כי בפרק זמן כזה יוכלו המדינות הללו להכפיל אף את התשתיות שלהן: מספר בתי החולים, בתי הספר, אספקת מים

איור 1: גידול אוכלוסיית העולם 1750-2150

לוח 1: שינויים בגודל אוכלוסיית המזרח התיכון מאז 1800 (במיליוני נפש)

תחזית ל-2050	תחזית ל-2025	2007	1981	1950	1900	1800	ארץ /שנה
117.9	95.9	73.4	44.0	20.0	10.0	3.5	מצרים
88.7	87.8	74.0	47.0	21.0	14.0	9.5	טורקיה
100.2	88.2	71.2	37.0	14.0	10.0	6.0	איראן
61.9	43.2	29.6	14.0	5.2	2.2	1.0	עיראק
34.9	27.5	19.9	9.1	3.2	2.2	1.5	סוריה
5.0	4.6	3.9	2.6	1.5	0.5	0.2	לבנון
8.8	6.2	3.5	1.2	0.7	0.2	0.1	פלסטינים
9.8	7.7	5.7	2.0	0.5	0.3	0.2	ירדן
11.2	9.3	7.3	4.0	1.5	0.5	0.2	ישראל
49.7	35.7	27.6	10.5	9.0	6.0	5.0	סעודיה
16.1	12.2	10.8	1.0	0.5	0.2	0.2	נסיכויות הנפט
58.0	36.6	22.4	7.3	4.2	3.0	2.5	תימן
3.9	3.1	2.7	1.2	0.6	0.4	0.2	עומאן
73.0	54.3	38.6	19.0	9.1	5.0	2.0	סודן
639.1	512.3	390.0	199.9	91.0	54.5	32.1	סה"כ אוכלוסיית המזרח התיכון
118.2	102.3	82.2	48.6	22.2	10.0	6.0	צפון אפריקה
557.2	429.3	319.7	181.0	87.2	46.2	22.0	אוכלוסייה ערבית כוללת של המזרח התיכון וצפון אפריקה*

מקורות: נתוני הבנק העולמי 1950, 1981; המשרד לאוכלוסייה בוויינגטון (PRB) לגבי 2007 והתחזיות לעתיד. נתוני 1800 ו-1900 הם משוערים. הפלסטינים נמנו על פי אומדן נמוך.

* לא נכללו איראנים, טורקים ויהודים.

וניקוז, ביוב, הרחבת שטחי חקלאות, אספקת תחבורה ציבורית וכל שאר הצרכים של בני אדם בחברה מודרנית. ואם אכן לא יוכלו מדינות אלו לעמוד במשימה של הכפלת התשתיות, יש לצפות לירידת רמת החיים ולתחושת ייאוש בקרב התושבים. אוכלוסייה ממורמרת היא מסוכנת, וסביר מאוד להניח שהיא תפנה לפעולות מחאה קיצוניות, החל מטרור ועד מלחמת קודש מוסלמית קיצונית. אירועי ספטמבר 2001, בניו יורק, ניסיון הפיגוע במרכז הסחר הבינלאומי (מגדלי התאומים) עוד ב-1993, פיגועי הטרור המוסלמיים הקשים בשנים 2001-2007 בשגרירויות ארה"ב, בריטניה,

צרפת, אוסטרליה, ישראל, רוסיה ואחרות ובמתקנים ישראליים ברחבי העולם, הטרור הקשה בספרד, רוסיה, אוזבקיסטן, עיראק, אינדונזיה, אפגניסטן, סרי-לנקה ופקיסטן, ומחתרות מוסלמיות קיצוניות הצצות ברחבי העולם, ובעיקר בעיראק, הם עדות נחרצת לכך שאנו מצויים במלחמת העולם השלישית, בין האיסלאם הקיצוני המייצג עולם מתפתח בחלקו, לבין המערב המייצג את הפיתוח.

במערב ישנם סימני שאלה רבים לגבי עמידותו של המערב במלחמה זו, שכן במדינה כצרפת, המוצפת באוכלוסייה צפון אפריקנית, שיעור המוסלמים גדל בהדרגה. כיום כבר חיים בצרפת 6-10 מיליוני מוסלמים (לפי נתונים רשמיים ולא רשמיים), והריבוי הטבעי המוסלמי גבוה, בעוד שאר האוכלוסייה הצרפתית הולכת ומתמעטת (0.4 אחוזים ריבוי טבעי ב-2007). מדינות העולם העשירות מודעות לאפשרות הזאת ועושות כיום הכל כדי לסייע במאבק להקטנת הילודה ולהגברת הפיתוח, אך גם מתכוננות לכך שלא יהיה לאל ידן להציל עניים כה רבים ברחבי העולם, כלומר מתכוננות למלחמה חדשה וארוכת שנים. האיחוד האירופי סוגר עצמו בגדרות ובחומות כדי לעצור את גלי הפולשים אליו מן העולם השלישי. אף סיפוחן של פולין, רומניה ובולגריה לאיחוד האירופי לא נעשה משיקולים ליברליים אלא עקב הצורך להביא ידיים עובדות למערב אירופה.

בישראל הקטנה והצפופה מתרחשים כל התהליכים הדמוגרפיים בקצב מהיר ביותר. בתוך עשור מתחוללים שינויים עצומים, ולכן ההשלכות בולטות יותר מאשר באירופה, ויש להם השפעה גורפת בכל תחומי החיים. אין זה פלא שכיום נעשה המושג "האיום הדמוגרפי" נפוץ ומקובל לתיאור המציאות בתחום חקר האוכלוסייה בישראל, ושבניית גדר ההפרדה הזוכה לתמיכה רחבה בציבור היהודי היא פרויקט לאומי וחלק מיישום המדיניות הדמוגרפית בישראל.

בעבודה זו בכוונתנו לנתח את הסיכונים שישראל עלולה לעמוד מולם ב-15 השנים הקרובות בשל ההתפתחות הדמוגרפית בתוכה וסביבה. איור 2 מציג סכמה כללית של סיכונים אלה. ברור לנו כי בחיזוי כזה, כבכל חיזוי, יש אלמנט של הימור ואפשרות לטעויות. מי שערך תחזיות ב-1930 לגבי עתיד העם היהודי לפני העשורים הקרובים לא יכול היה לחזות את העומד להתרחש. קשה היה גם לחזות כי שלוש שנים אחרי השואה תקום מדינה יהודית. עורך תחזיות ב-1970 לגבי ישראל לפני עשורים קרובים גם לא יכול היה לחזות את קריסת ברית המועצות ועליית כמיליון יהודים לישראל. לא חסרות דוגמאות לטעויות בחיזוי. אבל, עם כל מגבלותיהן, תחזיות הכרחיות לחברה בכלל ולמקבלי החלטות בפרט, שכן הן מאפשרות להתכונן לעתיד בתחומים שאי

אפשר לבצע בהם שינויים "מהיום למחר". כך, לדוגמה, בהקמת בתי ספר, בהכשרת מורים, בהכשרת צבא ומשטרה, בהספקת מקורות מים, בבניית מערכות תחבורה ובהקמת תחנות כוח – תקופת הזמן המקובלת לחיזוי היא 15-20 שנה (האו"ם מכין תחזיות אף לתקופות ארוכות יותר, כפי שמציגים איור 1 ולוח 1).

מכיוון שבשורה של תחומים חברתיים, כלכליים, ביטחוניים, גאוגרפיים ואקולוגיים אי אפשר להפריד בין מה שקורה בתוך ישראל לבין מה שקורה ברצועת עזה, ביהודה ובשומרון (להלן: יו"ש) ובגבולות יתר הארצות השכנות, נתייחס לדמוגרפיה של ישראל ובמקביל לדמוגרפיה של ארץ ישראל, וכן נדון בתהליכים המתרחשים סמוך לגבולות ישראל.

קשיים בהטמעת נושא הדמוגרפיה בקרב כלל מקבלי החלטות ובקרב קבוצות קיצוניות בימין ובשמאל הישראלי

הגורמים העיקריים המאיימים על הישרדות הארגון אינם נשקפים בימינו מאירועים דרמטיים, אלא מתהליכים אטיים והדרגתיים, שבדרך כלל אין אנו ערים להם כלל, כמו מירוץ חימוש, הידרדרות סביבתית, התפוררות חברתית וחינוכית. אם אנו מדגישים אירועים... הדבר הטוב ביותר שאנו יכולים לעשות כשאנו עוסקים בתחזיות זה לחזות מהלך בטרם הוא בא או מכה, כך שנוכל להתכונן לפעול בדרך האופטימלית (Senge 1990).

מהשלכה של דברים אלה על החברה הישראלית מצטייר מצב הרחוק מהמצב הנורמטיבי שתואר: מה שאינו בוער, לעולם אינו עולה על סדר היום הלאומי, ומשום כך אינו נדון בממשלות ישראל. דברים אלה נכונים לגבי כל תחום ועניין – מיחסי יהודים-פלסטינים ועד לכל הנוגע לצפיפות ההולכת וגוברת בישראל, שסכנותיה אינן פחותות. ובאשר לבעיה הדמוגרפית – קל וחומר.

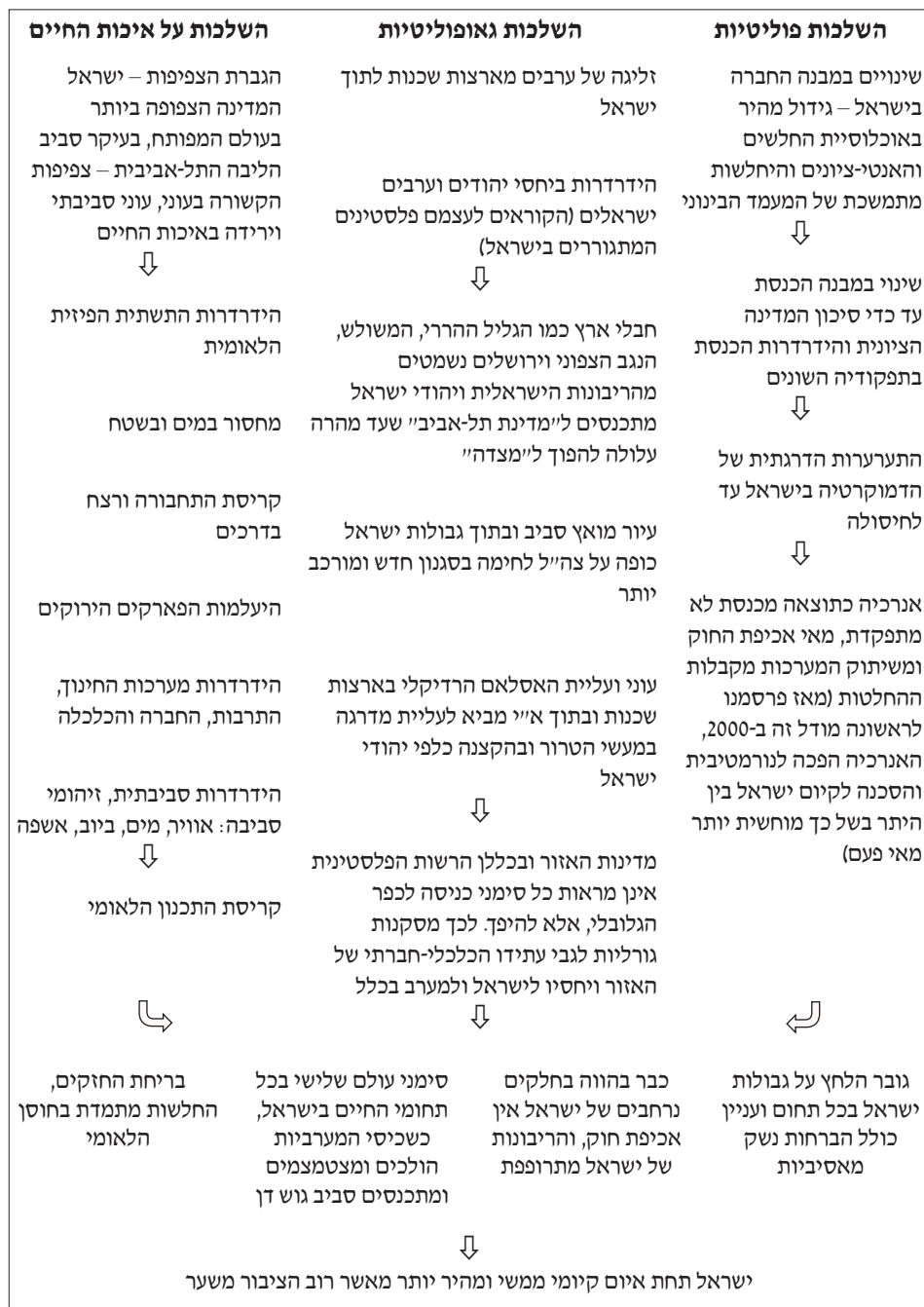
השעון הדמוגרפי פועל נגד יהודי ישראל במהירות רבה, ומפתיע הוא שבחברה הישראלית לא היה דיון רציני בסוגיה זו שנים רבות. יכולות להיות סיבות שונות לכך: קושי לעכל נתונים סטטיסטיים מופשטים; רתיעה מהפן הגזעני כביכול של הנושא; אמונה עמוקה שהכול יסתדר (בעזרת השם) בכי טוב; אי רצון להתמודד עם הרעיון של חלוקת ארץ ישראל; תחושה שמדובר בתהליך אטי שאין בו איום, או להפך – נטייה להדחיק את הנושא בשל האיום הצפון בו והמחייב החלטות קשות. בשנים 2005-2007 ניכרת בימין הישראלי מגמה מסוכנת של הכחשת המציאות והתעלמות מן הנתונים

הרלוונטיים. דוח אחד אף קובע שישנם מיליון וחצי פלסטינים פחות מהידוע (צימרמן, זייד וויז 2006 ; Zimmerman et al. 2005). גם בשמאל יש המסרבים לקרוא את מפת המזרח התיכון ולהודות בחומרת מצבה של ישראל. כך צבי בראל ("הארץ" 30.5.07) ועקיבא אלדר ברבים ממאמריו בעיתון "הארץ". ההתעלמות מנושא זה חמורה, וכדאי שנזעק עכשיו כדי למנוע את ועדת החקירה שתבוא אחר כך.

חוברת זו במהדורותיה השונות תרמה להעלאת סוגיית הדמוגרפיה על סדר היום הלאומי. רוב האוכלוסייה מעכלת את הנתונים ואת משמעותם הקשה. בשנת 2007 נותרו שתי קבוצות המסרבות בעיקשות לקרוא את הנתונים ולהקיש מהם את המתבקש. אחת היא אותו החלק של השמאל, הממשיך לדבוק במדינה דו-לאומית, שמשמעותה, לדעתנו, השמדת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית במזרח התיכון. מכאן גם התנגדותו במלל ובעשייה לגדר ההפרדה – גדר החיים של ישראל. הקבוצה השנייה, קבוצה גדולה יחסית, היא של מתנחלים בשטחי יו"ש מן הימין הקיצוני ותומכיהם שבתוך הקו הירוק – המשתייכים הן לליכוד, הן לאיחוד הלאומי ("מולדת" בגלגוליה השונים), הן למפלגות החרדיות כולל חב"ד, שבעבר שמרו על ניטרליות בסוגיית ארץ ישראל השלמה.

טרם שכחנו את החורבן שעקשנים בדמות בר כוזיבא – בר כוכבא – ואחרים הביאו על ישראל. אם תתמיד קבוצה גדולה זו בסירובה להכיר בנתונים – כפי שמעידים התירוצים שהופנו אלינו בכתב ובעל פה – הם יהיו אחראים ציבורית ואישית לאסון הבא. הצעות לפתרון הדמוגרפיה כמו "נעביר את ערביי ארץ ישראל לאירביד" (בני אלון) "נעביר את ערביי ארץ ישראל לביר גפגפה בסיני" (אפרים איתם) הן הצעות בלתי נסבלות מבחינת ישימותן ב-2007 ומעידות על אי הבנה של המערכת הגלובלית. במציאות, רוב העולם (וגם אירופה) מחכה לראות את סופה של ישראל, ורק וטו אמריקאי מציל אותה מדי כמה שבועות. טענה כמו "הפלסטינים עוזבים את ארץ ישראל" (אריה אלדד, "ידיעות אחרונות" 11.11.03 ודוח צימרמן ואחרים 2006) היא עוד אשליה בלתי נסלחת. טיעונים כגון "כל הנתונים הדמוגרפיים אינם נכונים, כי מפקדי צה"ל, כמו מפקד הפלסטינים ב-1997, אינם מהימנים, ומן הנתונים הדמוגרפיים האמיתיים יש לנכות מיליוני ערבים" (צימרמן ואחרים 2006) – מעידים על מצוקה נפשית אמיתית.

מן הנתונים שמציג איור 2 עולים האתגרים הדמוגרפיים הדחופים, שלשם הטיפול בהם זקוקה ישראל להנהגה הגיונית וראויה לשמה.

איור 2: סיכונים לישראל בשל השינויים הדמוגרפיים המהירים הצפויים בשני העשורים הקרובים (2007-2025)

חלק ראשון

הממד הדמוגרפי בישראל ובארץ ישראל

כללי

מדינת ישראל תוכל להמשיך להתקיים רק אם יהיה בה רוב יהודי ציוני ברור החי בטריטוריה שמידותיה וגבולותיה מאפשרים את מימוש ריבונותה של המדינה ואת ההגנה עליה, ואם תיכון בה איכות חיים ההולמת חברה מערבית. השגת שני תנאים הכרחיים אלה לקיומה של ישראל היהודית הציונית אינה מובנת מאליה; התהליכים הדמוגרפיים בישראל מאיימים על היכולת לממשם.

בכל פרקי העבודה נעשית הבחנה ברורה בין ישראל השוכנת בתוך הגבולות של ערב מלחמת ששת הימים, פחות או יותר, לבין ארץ ישראל (פלשתינה) – הארץ בגבולות המנדט הבריטי ערב ההכרזה על חלוקת ארץ ישראל בנובמבר 1947.

בשנים האחרונות הולך ונעשה הגורם הדמוגרפי דומיננטי בקביעת מערכת היחסים בין יהודים לערבים בארץ ישראל כולה. בשנת 2007 מהווים היהודים בתוך שטח ישראל המערבית כ-72% מהאוכלוסייה המתגוררת בה. בשל הריבוי הטבעי המהיר של האוכלוסייה הפלסטינית צפוי כי בשנת 2020 ירד שיעור האוכלוסייה היהודית בתוך ישראל, חרף העלייה הנמשכת, ל-65%. נתונים אלה כוללים את ערביי ירושלים, את העובדים הזרים וקבוצות לא-יהודיות נוספות המתגוררות בישראל (ראה לוח 2).

יש לדעת, כי בכל חישובי צריכת המים, ייצור הביוב, בניית מערכות החינוך, הביטוח הלאומי, הבריאות, התחבורה, ייצור האנרגיה, צורכי המשטרה ויתר כוחות הביטחון וכדומה, מה שקובע הוא האדם החי בארץ בפועל ולא השאלה איזו תעודת זהות הוא נושא בכיסו. זו חשובה רק בעת בחירות. יתרה מזו, ניסיון של ארצות מערב ובהן ארה"ב, גרמניה, צרפת והולנד מלמד כי אוכלוסיות של מהגרים לא-חוקיים ועובדים זרים הופכות בהדרגה לאוכלוסייה של תושבי קבע עם זכויות מלאות.

האוכלוסייה הפלסטינית המתגוררת בארץ ישראל המערבית, ובייחוד זו שברצועת עזה, היא ברובה ענייה, ורמת החיים שלה עתידה להידרדר עוד יותר, שכן הריבוי הגבוה עתיד לבלוע גם את הסיוע המיועד להעלאת רמת החיים, באם יגיע לשם. הפער בהכנסה לנפש בין יהודי לבין פלסטיני עמד על 1:17 בטרם פרוץ האינתיפאדה השנייה (כיום הפער הוא 1:30) לעומת פער של 1:4 בין תושב ארה"ב למקסיקני או פער של 1:3 בין גרמני לשכנו הפולני ערב האיחוד. פערים גדולים ניתן למצוא גם בין ישראל לבין שכנותיה הערביות, הנעים בין 1:15 לבין 1:4 או 1:5. כלומר, בארץ ישראל

לוח 2: הרכב האוכלוסייה בארץ ישראל (במיליונים) בשנת 2007 וצפי ל-2020 (בהנחה מינימליסטית של האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים)

2020		1.01.07		שנה	קבוצת האוכלוסייה
באחוזים	באלפים	באחוזים	באלפים		
					אזרחים בישראל:
70.8	6,300	76.0	5,415		יהודים
4.5	400	4.3	310		אזרחים אחרים (מרביתם מחבר המדינות)
1.8	160	1.7	120		דרוזים
22.9	2,000	18.0	1,425		ערבים, מתוכם:
	170		125		נוצרים
	1,830		1,300		מוסלמים, מתוכם:
	350		160		בדווים בדרום
	380		264		ערבי מזרח ירושלים
100	8,860	100	7,115		סה"כ אזרחי ישראל
	300		220		ערבים השוהים בישראל שלא כחוק*
			100		מתוכם: בירושלים
			39		בקרב הבדווים
			50		ביישובי המשולש והגליל
	500		179		עובדים זרים
	9,660		7,514		סה"כ אוכלוסייה המתגוררת בישראל
	5,680		3,500		ערבים תושבי הישות הפלסטינית**
	2,340		1,400		מתוכם: ברצועת עזה
	3,340		2,100		ביו"ש
היהודים מונים 41% מכלל האוכלוסייה	15,340	היהודים מונים 49.1% מכלל האוכלוסייה	11,014		סה"כ אוכלוסייה המתגוררת בארץ ישראל***

מקורות: על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל; הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית 1 בינואר 2007, תוך הפחתה של 500,000 תושבי יו"ש שנספרו פעמיים.

* בהנחה, כי הגדר תביא להפסקת החדירה המאסיבית לישראל. חלק מהשוהים שלא כחוק יקבלו אזרחות, ולכן המספר יישאר כמו שהוא.

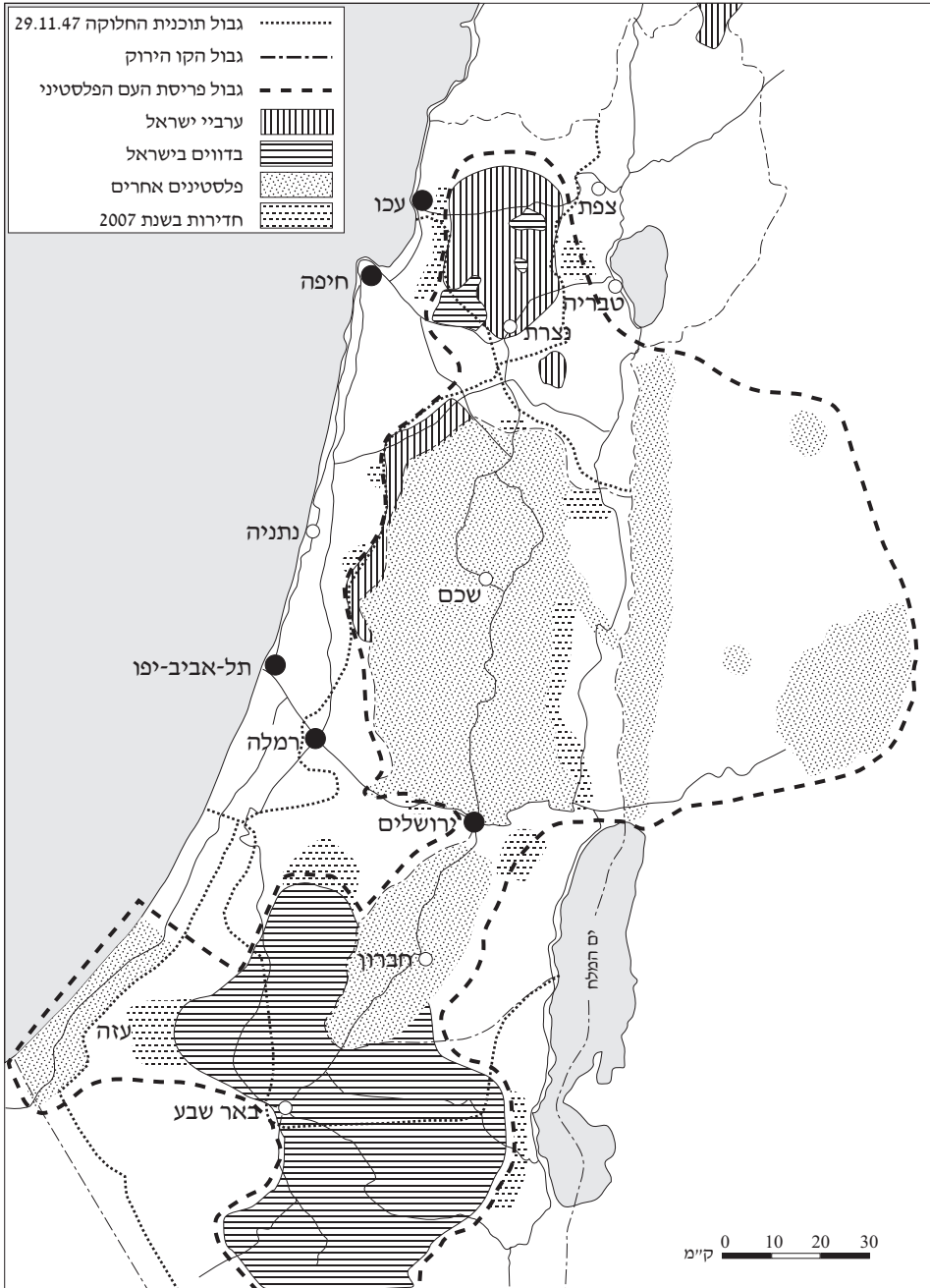
** בהנחה, כי הגדר תושלם ואין מקום לדבר על ארץ ישראל השלמה, היא זה צודק שלא לספור עוד את ערביי השטחים כחלק ממדינת ישראל. הם יהיו חלק מישות כלשהי שתוקם בעתיד. על פי נתוני הלמ"ס הפלסטיני מונה האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים 2.5 מיליון פלסטינים ביו"ש ועוד 1.5 מיליון פלסטינים בעזה, סה"כ 4 מיליון ב-2007.

*** ניתן לדבר על סה"כ תושבים ומתגוררים בארץ ישראל המערבית בהקשר האקולוגי והסביבתי, שלא יירד מסדר היום בכל הגבולות שלא יוחלט עליהם גם בעתיד.

המערבית קיים הפער הכלכלי הגדול ביותר בעולם בין שתי קבוצות אוכלוסייה. פירושו של דבר – יימשכו ואף יגברו ניסיונות החדירה לישראל מקרב האוכלוסייה הפלסטינית הענייה הסמוכה כל כך לגבולותיה, וגם מהארצות השכנות האחרות. הנתונים הדמוגרפיים המיוחדים של האוכלוסייה הפלסטינית מצביעים על כך שלא ניתן יהיה לצמצם פערים אלו בעתיד הקרוב, ולכן יש משמעויות גורליות לגבולות או לגדרות החוצצים בין ישראל לשכנותיה. הדבר גם מסביר יותר מכל נתון אחר מדוע הגדר/החומה היא שאלת חיים עבור ישראל, ולא רק גחמה פוליטית. הריבוי הטבעי הגבוה בתוככי ישראל, בעיקר בקרב האוכלוסייה המוסלמית לרבות הבדווים, אך גם החרדית היהודית, מבטיח שגם כאן צפויים מתחים וסכסוכים על רקע כלכלי, שיתרחב לכיוון חברת-דת-לאומי.

צפיפות האוכלוסייה בישראל, שכבר ב-2007 היא הגבוהה ביותר בעולם המערבי – ובלי הנגב עוד יותר – עתידה לגרום להידרדרות אקולוגית בארץ ישראל כולה, ונפגעה הראשונים יהיו תושבי מישור החוף (יהודים ברובם). ב-2005 עמדה הצפיפות בישראל על 341 נפש לקמ"ר, בבליה 346 נפש לקמ"ר, בהולנד 403 נפש לקמ"ר, אך בישראל ללא הנגב 845 נפש לקמ"ר! אוכלוסייה זו, שבעיקרה מערבית בתרבותה ובכלכלתה, עלולה להגיב על ההידרדרות באיכות החיים בהגירה לאזורים מבטיחים בחו"ל, או לאבד את חוסנה הלאומי, אם תישאר כאן (עניין זה נדון ביתר פירוט בפרק שני).

לממד הדמוגרפי השלכות גם על התחושה הלאומית. כבר היום יש בישראל אוכלוסייה ערבית גדולה בעלת תודעה לאומית מפותחת, הרואה עצמה חלק אינטגרלי מהעם הפלסטיני שמרכזו בגדה המערבית. קיימת הסתברות גבוהה, שבשני חלקי העם הפלסטיני יהיו כוחות חזקים דיים להביא להתקרבות ביניהם, ובבוא היום יפעלו עם אחיהם ממזרח לירדן לשם כינון מדינה פלסטינית גדולה מן הים עד המדבר. כיום מצויים בשטח זה 8 מיליון פלסטינים, וב-2020 תמנה אוכלוסייתם כ-13 מיליון. על רקע זה צפויים מתחים לאומיים גוברים בתוך ישראל עצמה, וקשיים הולכים וגדלים בין ישראל לפלסטינים בכל חלקי ארץ ישראל וירדן. אירועי ספטמבר-אוקטובר 2000, פרסום החזון העתידי של ערביי ישראל (2006) והצהרת חיפה (15 במאי 2007) מצביעים על כיוון אפשרי חדש במערכת היחסים בין יהודים וערבים בתוך ישראל, כיוון שאינו מבשר טובות לשתי האוכלוסיות. בעוד 13 שנה תתקשה חברה יהודית של 6.3 מיליון נפש בקו החוף להתמודד עם המיעוט המצוי בתוך ישראל שימנה כ-2 מיליון פלסטינים, עוד כ-5.5 מיליון פלסטינים השוכנים ביתר חלקי ארץ ישראל, ועוד כ-4.5 מיליון פלסטינים המתגוררים מעבר לנהר הירדן בממלכת ירדן, שימנו 11.5-12 מיליון (ראה מפה 1).

מפה 1 : תפרוסת העם הפלסטיני בארץ ישראל

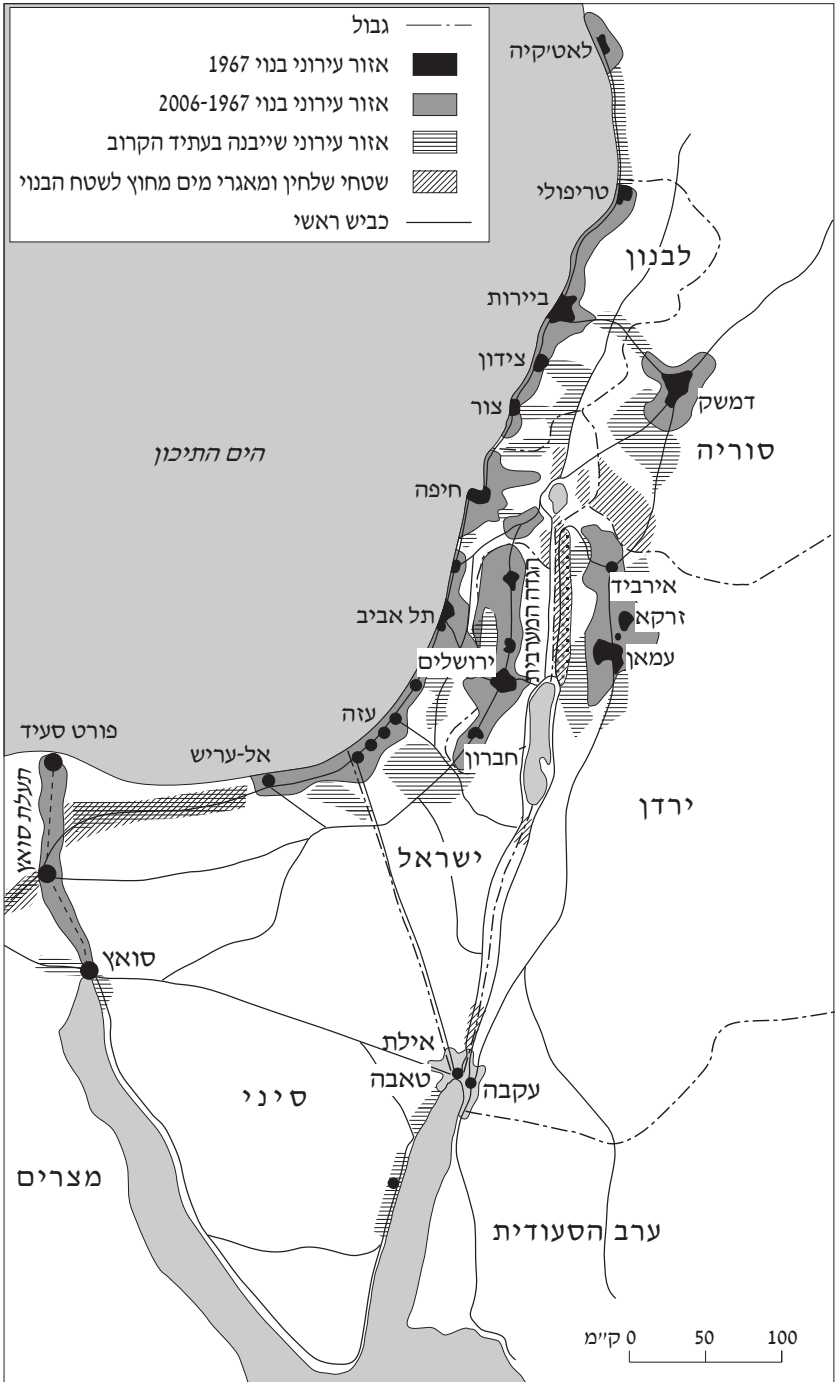
תהליכים סביב גבולות ישראל

מקבלי ההחלטות, הטרודים בבעיות היום-יום הבורות, אינם מתפנים להבחין בהתרחשותם של תהליכים סביב גבולותינו, אשר על אף היותם איטיים עלינו להתייחס אליהם כבר עתה. מיליוני ערבים מתקרבים בהדרגה לגבולות ישראל (ראה מפה 2). תופעה זו נראית מוזרה, שהרי גבולות ישראל עם שכנותיה הם גבולות מלחמה, ולמרות זאת הם בגדר מגנט למיליונים, רובם עניים מרודים. לעובדה זו יכולות להיות השלכות שמן הראוי לתת עליהן את הדעת.

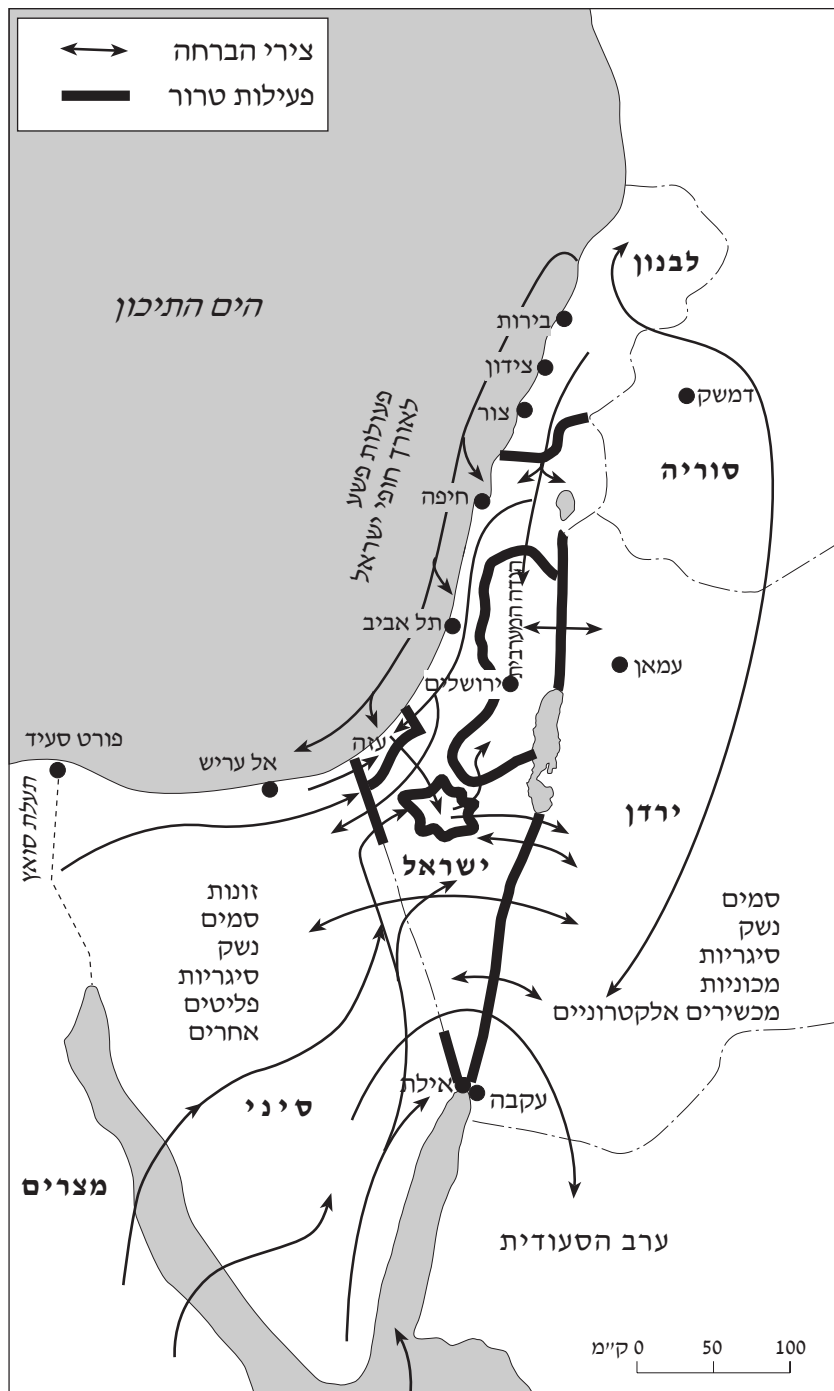
בשנת 2007 התגוררו כ-4 מיליון ערבים בצמוד מאוד לגבולות ישראל. בעורפו של הגבול ועד למרחק של כ-50 ק"מ ממנו מתגוררים עוד כ-10 מיליון. בתוך פחות מ-20 שנה תכפיל אוכלוסייה זו את עצמה ותגיע ל-7-8 מיליונים בצמוד לגבול ול-20 מיליון במרחק של עד 50 ק"מ ממנו. גידול כזה ישליך על הגדלת הביקוש למים (לשימושים ביתיים וחקלאיים). עד לאחרונה ההיצע היה פוטנציאל המים הישראלי.

תוצאה נוספת של גידול האוכלוסייה סביב הגבולות היא התגברות של פעילות של עולם הפשע סביב ישראל ושכנותיה (לבנון, סוריה, ירדן ואפילו סעודיה ועיראק). ישראל משמשת כגשר בין מדינות אלו לבין עצמן, ובעיקר בין מדינות הלבנט לבין מצרים (ראה מפה 3 ובהרחבה נספח 1 על הבדווים בדרום כגשר). מדובר בהעברת אמצעי לחימה רבים וסמים, במסחר בבני אדם וניצול מיני, בגניבת תוצרת חקלאית ובחדירה של אוכלוסיות עניות (סודנים, מצרים, ירדנים, עיראקים ופלסטינים ממזרח) לתוך ישראל האטרקטיבית. הגבולות הפרוצים, העדר חוק וסדר ביישובים הצומחים בסמוך לגבולות ו"שטחי הפקר" מנוצלים היטב על ידי גורמים עברייניים בישראל. השלכות נוספות יהיו התגברות העיור בתוך ישראל ומסביבה והידרדרות סביבתית במרחב. הדבר מחייב סגירת הגבולות במודל הגבולות הצפוניים של ישראל והגדר בין ישראל לשטחי הרשות הפלסטינית. במקביל, יש לחפש פתרונות טכנולוגיים להגנת הגבולות, שיהיו יעילים יותר מהפיטרול.

לתהליכים הדמוגרפיים סביב ישראל יש השלכות בכל תחומי החיים: הפוליטיים, הגאופוליטיים, התרבותיים והיום-יומיים. כפי שמודגם באיור 2, השילוב של השלכות אלו מוביל לאיום קיומי ממש. הדמוגרפיה והמציאות של מדינות המזרח התיכון גוררות את שכנותיה הקרובות והרחוקות של ישראל אל עברי פי פחת, ועל ישראל לעשות ככל יכולתה כדי לא להידרדר איתן. כאמור, ישראל חייבת להישאר אי של

מפה 2 : תהליכי עיור סביב גבולות ישראל

מפה 3 : פשיעה לאורך גבולות ישראל (מקור: סופר וכנען 2004)

נאורות באזור סוער זה של העולם. הדבר מחייב היפרדות הולכת וגוברת בינה לבין שכניה בצורת מחסומים פיזיים (גדרות), כלי הגנה ופיקוח טכניים יעילים ביותר ומערכת משפטית תומכת. עד מתי? עד שיצטמצם הריבוי הטבעי במזרח התיכון, יואט המומנטום הדמוגרפי, עמי האזור יתחילו לגלות עניין בגלובליזציה וביתרונותיה ויזנחו את התקוות לישועה מהאיסלאם הרדיקלי ולחיסולה של ישראל. בהנחה שדברים אלה אכן יתרחשו, מדובר בפרק זמן של 20 עד 30 שנה לפחות! "מדינת תל-אביב", מרכז הכוח הפוליטי-כלכלי-תרבותי-דמוגרפי והאווירה הקוסמופוליטית השורה עליו כיום, איננה משדרת מוכנות לכך. עניין זה חייב לעלות על סדר היום הלאומי, כי בנפשנו הדבר.

השינויים הדמוגרפיים – נתוני יסוד

החל משנת 2001 יהודי ישראל הם מיעוט באוכלוסיית ארץ ישראל המערבית כולה (בשנה זו היה בקרב שכבת הגיל 0-15 רוב בולט של ילדים ערבים בארץ ישראל המערבית). בתוך גבולות ישראל ימשיך שיעורם של היהודים לרדת, למרות תוספת האוכלוסייה שמביאה עליית יהודים לארץ (לוח 2). תחזית זו בנויה על בסיס ההערכות הבאות:

שיעור הריבוי הטבעי במגזר הפלסטיני-מוסלמי נאמד ב-3.0 אחוזים בשנה: 3.1% בקרב ערביי ישראל ויו"ש (הכפלת אוכלוסייה ב-20-23 שנה), 4.5%-5% בקרב הבדווים בדרום ו-3.5%-4% ברצועת עזה (הכפלת אוכלוסייה ב-10-15 שנים). זהו שיעור הריבוי הטבעי הגבוה ביותר בעולם (לשם השוואה: במצרים כ-2% בטורקיה כ-1.3% ובאיראן כ-1.2%, נתוני 2006).

שיעור הריבוי הטבעי של האוכלוסייה היהודית בישראל הוא 1.5% בשנה ב-2007, ועם התוספת בשל עליית יהודים היה שיעור גידול האוכלוסין בראשית שנות ה-2000 כ-2% בשנה אך לא עוד.

המשמעות של נתונים אלה היא שהאוכלוסייה הכוללת של ארץ ישראל המערבית, ארץ קטנה וצחיחה, מונה בשנת 2007 כ-11 מיליון נפש, ובתוך 13 שנה היא צפויה לגדול בעוד כ-4.5 מיליון תושבים ולהגיע בשנת 2020 ל-15.5 מיליון נפש. רובם המכריע של מיליונים אלו שייתוספו יהיו עניים מרודים (פלסטינים ויהודים חרדים) (לוח 2). כל סיוע שיינתן לאוכלוסייה ענייה ייבלע בשל הריבוי הטבעי, מבלי שיצליח לשפר

את רמת החיים שלהם ואת רמת החיים הכוללת במדינה. שחיתות של השלטונות בצד הפלסטיני עלולה גם היא להגדיל את הפערים החברתיים הגדולים, וצפיפות האוכלוסייה תביא להידרדרות אקולוגית. לאוכלוסייה היהודית-מערבית לאורך קו החוף הישראלי טכנולוגיות מפותחות ורמת הכנסה ורמת חיים גבוהות, אך ככל שיעבור הזמן ילך ויצטמצם השטח, והאוכלוסייה תלך ותקטן ותיעשה חריגה בנוף. התוצאה הבלתי נמנעת של כל אלה היא חיכוך נצחי בין שתי החברות ברמות שונות של אלימות (תקופתית) וקיטוב מחריף והולך בין שתיהן.

יש לזכור, כי בדברינו אלה לא הבאנו בחשבון את מימוש תביעת השיבה של הפליטים הפלסטינים לשטחי ארץ ישראל המערבית, הגירה שלילית של היהודים ואפשרויות נוספות העולות להביא למשבר ביחסי שני העמים ולתזוזות אוכלוסין.

מגמות דמוגרפיות בקרב האוכלוסייה היהודית

שיעור הריבוי הטבעי של האוכלוסייה היהודית בישראל הוא כאמור 1.5% בשנה. זהו שיעור נמוך בהשוואה לשיעור הריבוי של האוכלוסייה הערבית בישראל, אך כמעט כפול מזה שבארצות המערב. בקרב האוכלוסייה החרדית בישראל, כמו בקרב המתישבים היהודים במרחבי יו"ש, הריבוי הטבעי אינו נופל מזה של הערבים, אולם יש לזכור כי הם בינתיים לא יותר מ-20% מכלל היהודים בארץ. שיעור הילודה של שאר היהודים בארץ, שרובם חילונים, מצומצם. שיעור הריבוי של 1.5% משקף את כלל האוכלוסייה היהודית בישראל.

לכאורה, יש היום בעולם גורמים המאיצים את העלייה, ובראש ובראשונה גל האנטישמיות הגואה ורדיפות של יהודים בעולם. ואולם, הזדקנות הקהילות היהודיות בעולם, ממדי ההתבוללות בריכוזים הגדולים של היהודים בעולם, כגון ארצות הברית וקנדה וכן לונדון, פריז, בואנוס-איירס ומוסקבה, הם גורמים ממתנים. יש אף להניח שיהודים אלה לא ירצו לבוא למקום הנראה להם כמדינת עולם שלישי אלימה, מצב שישראל היא בדרך אליו. גם העלייה מצרפת, הנראית ריאלית יותר מזו של כל מקום אחר, מתמהמהת למרות ביקורי אלפי יהודים צרפתים בישראל. באשר ליהודי רוסיה, חדשים אינם באים, ומבין מי שעלו רבים חוזרים.

בשנת 2007 היה שיעור היהודים בתוך שטח ישראל (בגבולות הקו הירוק, כולל ירושלים המזרחית ורמת הגולן) 76.0% מכלל אזרחי המדינה, ללא עובדים זרים

ושוהים בלתי-חוקיים. אם נצרף אל יהודי ישראל את אוכלוסיית יוצאי חבר המדינות הלא-יהודים שעלו מכוח חוק השבות יחד עם בני משפחתם היהודים או בלעדיהם, יעלה השיעור לכ-80%. אם נוציא מכלל החשבון את מזרח ירושלים, יגיע שיעור היהודים ל-84% מתוך אזרחי המדינה. אבל, אם לא נתייחס רק לאזרחי המדינה, אלא לכלל האוכלוסייה המתגוררת בישראל בשנת 2007, שכוללת שוהים חוקיים ובלתי-חוקיים – ערבים השוהים בישראל שלא כחוק והעובדים הזרים, חוקיים ובלתי-חוקיים, הצפויים להישאר כאן לשנים רבות – כפי שקורה בארצות אחרות בעולם המערבי – ירד שיעור היהודים מתוך כלל אוכלוסיית ישראל ל-72%. זהו שיעור מדאיג, משום שהוא מציג את ישראל כמדינה דו-לאומית או רב-לאומית.

באשר לעתיד, התחזית לשנת 2020 מצביעה, כי שיעור היהודים מתוך כלל אזרחי המדינה ירד ל-70.8%, ומתוך כלל אוכלוסיית ישראל (דהיינו, הכוללת גם את חסרי תעודות הזהות) ירד שיעורם ל-65%. למעשה מדובר במדינה דו-לאומית עם רוב יהודי קטן. באשר לכלל ארץ ישראל המערבית – לחשבון זה יש לצרף את הפלסטינים המתגוררים ברצועת עזה וביו"ש. על פי הנתונים, מספר הפלסטינים ב-2006 היה 3.5 מיליון (קייזונו חצי מיליון על חשבון ספירה כפולה של תושבי ירושלים הערבים וטעויות אחרות בחישובי הריבוי הטבעי), שיעור היהודים בכל שטחי ארץ ישראל היה ב-2007 49%, ולקראת שנת 2020 הוא צפוי לרדת לכ-41%. על פי דוח שפרסמה קבוצת אנשי ימין ב-2005 ושוב ב-2006, המתעלם מנתוני המפקד הפלסטיני והמתבסס על מניפולציות שונות ומשונות, שיעור היהודים ברחבי ארץ ישראל ב-2007 עמד על 56%, וב-2020 בהתבסס על נתוניהם נגיע ל-50% (צ'ימרמן ואחרים 2006; Zimmerman et al. 2005). בעקבות הנסיגה מרצועת עזה אין אנו סופרים עוד את ערביי עזה במניין השטחים תחת שלטון ישראלי, ואז מהווה האוכלוסייה היהודית ביתר חלקי ארץ ישראל ב-2007 כ-60%, אך ב-2020 ירד שיעורם עד כדי 50%.

נוכח תחזית זו ברור, שלא ירחק היום שישאל תהיה חייבת לוותר גם על מרחבי יו"ש – המאוכלסים ברובם בפלסטינים – ולסיים עד אז את החציצה בינה ובניהם על ידי השלמת גדר הביטחון. הדבר עשוי להסיר מעל ישראל מספר סכנות קיומיות: סכנת המתאבדים, הסכנה הדמוגרפית, קרי הצפה של ישראל באלפי פלסטינים המנסים למצוא כאן פרנסה או לממש את תביעת ה"שיבה", סכנת הגניבות וגם הקשר הקטלני המתפתח בין ערביי ישראל לערביי השטחים. אכן, הגדר תפריע מאוד לשילוב כלכלי או אחר בין ישראל ובין הפלסטינים, אולם יש לדעת, כי הפערים התרבותיים-חברתיים,

הדתיים והכלכליים בין ישראל לשכניה הם כה גדולים, שממילא אין לישראל סיכוי להשתלב איתם בצורה שוויונית ולא מקוממת במערכות כלכליות או אחרות בעתיד הנראה לעין. לכן, ההיפרדות היא כורח קיומי.

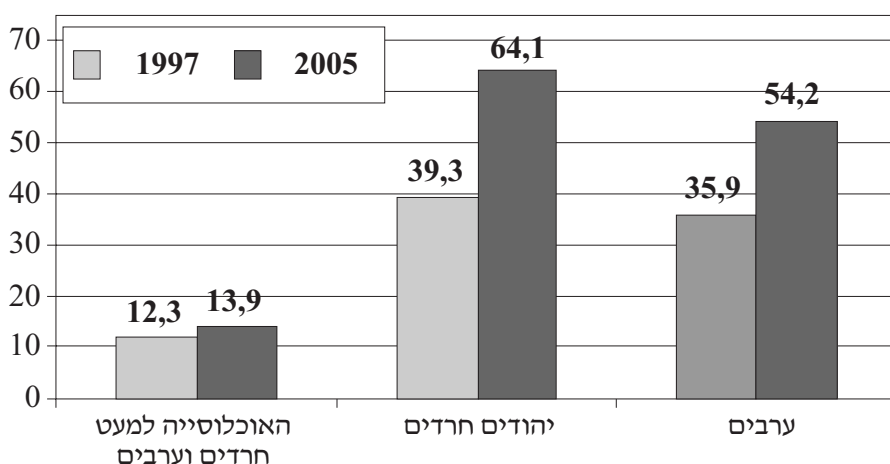
גם בהנחה שחלק ניכר של הגדר כבר הוקם, על מערכות הביטחון להיות מוכנות וערוכות לכך שהלחצים הדמוגרפיים לא ייפסקו. יש לצפות לניסיונות שונים לעקוף את הגדר בעיקר במעברים, להסתגל לישראל ולפגוע בה באמצעות מנהרות, דרך הים, על ידי גלשנים וכדורים פורחים, ירי תלול מסלול, הרעלת מים ועוד דרכים שהדמיון האנושי יכול להעלות. במילים אחרות, הגדר אינה מבטיחה אטימה מלאה, וסיכונים רבים יש גם מבית. ישראל תצטרך אפוא להמשיך להתמודד עם "תרבות מוות" איסלאמית ועם איומי טרור, להמשיך ולרדוף את הטרור הפלסטיני בתוכה ובשטחים שמעבר לגדרות. הדבר משליך על מועד הנסיגה הבאה משטחי יו"ש, שלא תקרה בקרוב, על הסיכויים המעשיים להקמת מדינה פלסטינית בשטחי יו"ש ועל הורדת היישובים שמעבר לגדר, שמספרם ההולך ומתעצם עלול להפוך את הפינוי למשימה בלתי-אפשרית.

מגמות דמוגרפיות בקרב האוכלוסייה החרדית

חשוב להתייחס לממדי הגידול של הקבוצות השונות באוכלוסייה בישראל, מכיוון שדמוגרפיה משפיעה על כל ענפי כלכלת המשק. השינויים במאזן הסוציו-דמוגרפי בישראל משתקפים בגידול או צמצום בממדי כוח העבודה, בתקבולים ממסים ותשלומי העברה לציבור הנוקמים ואף בעצם הצמיחה הכלכלית, רמת החיים ואיכות החיים של כלל החברה בישראל. ההשפעות מתחילות בטיב האוכלוסייה מבחינת הרכב הגילים, ההשכלה ושיעורי המועסקים במשק. בהשוואה למדינות המערב, בישראל יש שיעור גבוה של אוכלוסייה תלויה, עקב השיעור הגבוה של ילדים וצעירים שטרם הגיעו לגיל העבודה, בייחוד במגזר החרדי ובקרב המגזר הערבי, בעיקר המוסלמי (ראה איורים 4 ו-5). המדינה תומכת ישירות באוכלוסייה התלויה באמצעות ביטוח סוציאלי וסעד בצורת תשלומי העברה למשקי הבית דרך המוסד לביטוח לאומי ובאמצעות השקעות ברווחה: חינוך, בריאות, שיכון, שירותים קהילתיים ושירותי דת ועוד.

ב-2007 היו בישראל 7.115 מיליון תושבים, מתוכם כ-8% חרדים (כ-430 אלף נפש). התחזית היא, שבשנת 2020 יגיע שיעורם של החרדים ליותר מ-12% מכלל האוכלוסייה, כלומר הם יהיו כשלושת רבעי מיליון נפש מכלל יהודי הארץ, ורובם יהיו ילדים. התחזית מתבססת על נתונים אלה:

בראשית שנות השמונים היה מספר הילדים הממוצע של יהודייה לא-חרדית 2.6, ושל חרדית – 6.5. מאז ניכרת מגמה של עלייה בפריון בקרב החרדים ושל ירידה בקרב הלא חרדים: ב-2001, ממוצע הילדים של יהודייה לא-חרדית הוא 2.3, ושל חרדית – 7.7 וב-2007 כנראה 6-7. כך הכפילה את עצמה האוכלוסייה החרדית ב-15 השנה האחרונות. באמצע עשור התשעים היו בישראל 280 אלף חרדים, מתוכם 150 אלף ילדים. לשנת 2020 צפויה אוכלוסייה חרדית של שלושת רבעי מיליון, מתוכה 570 אלף ילדים. ילדים חרדים הם בהווה כ-8% מהילדים בישראל, וב-2020 יגיע שיעורם ל-22% מכלל הילדים בארץ. בראשית שנות השמונים למדו בישיבות 41% מהגברים החרדים בני 25-54. בשנת 1996 הגיע שיעורם ל-60%. התפתחות דמוגרפית זו גוזרת עוני מרוד על החרדים (ראה איור 3). שיעור גידול גבוה באוכלוסייה החרדית, שמשמעו קהילה שמכפילה את עצמה כל 16-18 שנים וצומחת במהירות מעבר למשאביה; מערכת החינוך החרדית, שאינה מספקת כישורים לשוק העבודה עבור בוגרי הישיבות; שיעור נמוך של השתתפות בכוח העבודה של גברים בגילי העבודה והכנסה שוטפת נמוכה למשפחות יגבירו את ממדי העוני ויקרבו את הפיצוץ הדמוגרפי (גורוביץ וכהן-קסטרו 2004). מכיוון שהמגזר החרדי גדל בקצב מהיר מזה של שאר היהודים, והיות שחלק ניכר של הגיל הצעיר הוא אוכלוסייה תלויה וחלק אחר הוא של אוכלוסייה המועסקת בהיקפים מצומצמים ביותר (ראה לוח 3) – הופכת אוכלוסייה זו לנטל על כתפי האוכלוסייה התומכת. בכל שנה בעשור האחרון הועברו כ-10% מהתוצר

איור 3: תחולת העוני היחסי (נפשות) לפי קבוצות 1997 ו-2005 (לא כולל ערביי ירושלים) (מקור: על פי פלוג 2007, נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה)

הלאומי לציבור הנוקמים (בנק ישראל 2007), וכל שנה גדל הסכום האבסולוטי של ההעברות בשל הגידול בתוצר (הצמיחה). עד כה מימנה המדינה סגנון חיים ייחודי זה של האוכלוסייה החרדית. אך עד מתי תוכל ישראל להרשות לעצמה להיות מדינת סעד ולהחזיק אוכלוסיות נתמכות בהיקפים כאלה?

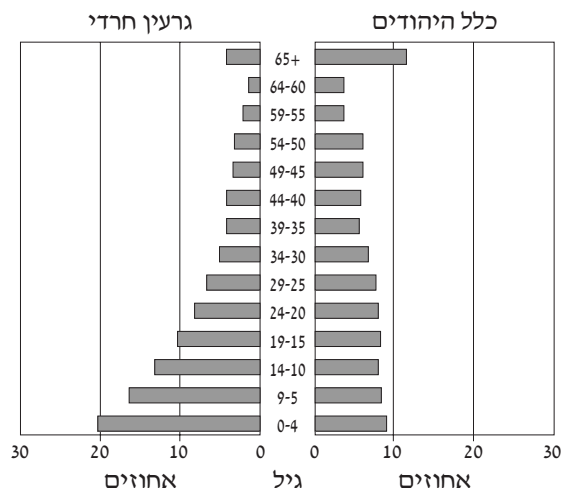
שיעור המועסקים בארץ הוא כבר עתה הנמוך ביותר מבין שיעורים אלה במדינות המפותחות, ושיעור המובטלים הוא מהגבוהים ביותר (OECD 2007). אוכלוסיית

לוח 3: שיעור התעסוקה והשכר הממוצע למשרת שכיר לפי קבוצות אוכלוסייה בני 65 ומטה בשנת 2005

השכר הממוצע (₪)		שיעור התעסוקה (אחוזים)		קבוצת האוכלוסייה
נשים	גברים	נשים	גברים	
4,101	5,347	15.9	55.6	ערבים
3,791	5,476	44.2	23.4	חרדים*
5,494	9,228	60.9	65.8	שאר האוכלוסייה בישראל
5,417	8,565	52.2	60.9	סך האוכלוסייה

מקור: על פי פלוג 2007, נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

* יש קושי לזהות חרדים בסקר כוח האדם ובסקר ההכנסות. זיהויים כאן הוא לפי לימוד של אחד מבני המשפחה בישיבה על-תכנונית כמוסד הלימודים האחרון.

איור 4: פירמידת גילים של אוכלוסיית הגרעין החרדי לעומת כלל היהודים בישראל ב-2001 (מקור: על פי גורוביץ וכהן-קסטרו 2004)

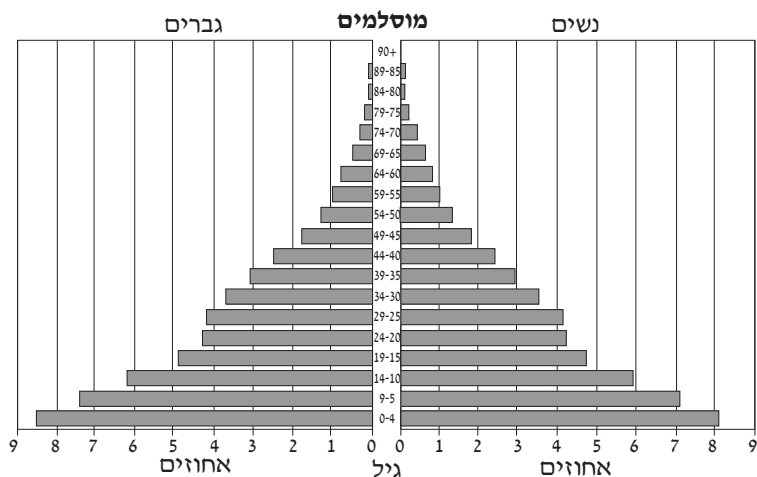
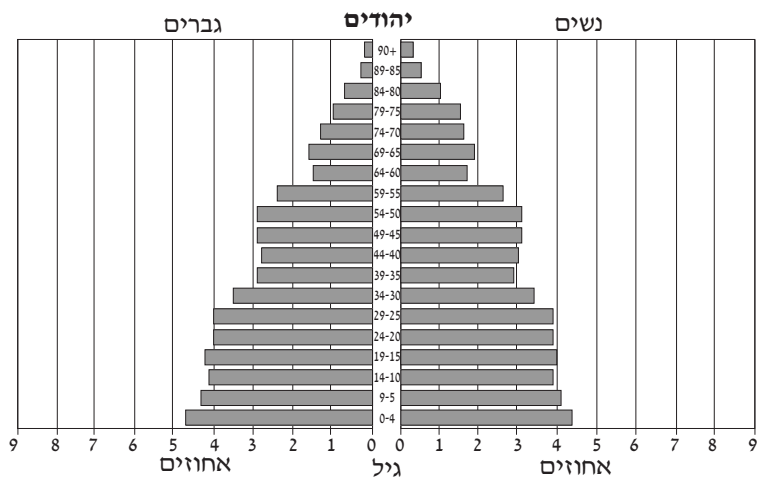
הבלתי-מועסקים אינה תורמת לתוצר במדינה ולצמיחה הכלכלית ואף מהווה נטל כספי על כתפי הצד המפרנס – ומדובר בסכומי עתק. ככל שגדל המגזר החרדי שבניו ובנותיו אינם מקבלים השכלה והכשרה מתאימה לאתגרי המשק המודרני, וככל שנמנעות מהם המוביליות החברתית וההזדמנויות להשתלב בשוק העבודה האיכותי, כך גדלים הפערים הכלכליים בין האוכלוסייה החרדית לשאר היהודים, וכך נדרשים סכומים הולכים וגדלים של תשלומי העברה על מנת לצמצם פערים אלה ולהחזיק ברמת חיים נאותה (בחינוך, בריאות, ביטחון וכדומה) אוכלוסיות שאינן מממנות את עצמן.

בשל הפערים בריבוי הטבעי בין החרדים לשאר היהודים יש לצפות לשינויים גם במפה הפוליטית. כיום יש למפלגות המייצגות אינטרסים של החרדים משקל לא מועט בקבלת ההחלטות לגבי מדיניות הממשלה (שפר 2007). בכל דיון בתקציב המדינה עולה הסוגיה של מדיניות הרווחה, ועד היום נמצאו במרבית המקרים המפלגות הדתיות בקואליציה והצליחו לשמר במידה רבה מצב של תמיכה ממשלתית רחבה בעידוד הילודה, בתשתיות החינוך הדתי ובמימון אורח חיים חרדי. השפעה זו רק תלך ותגבר לקראת 2020, היות שהדמוקרטיה הישראלית שומרת על עקרון הייצוגיות.

ערביי ישראל – עוצמה דמוגרפית מתורגמת לעוצמה פוליטית ואסטרטגית

בשנת 2007 מנו ערביי ישראל (כולל ערביי ירושלים) כ-1.4 מיליון, שהם כ-20% מכלל אוכלוסיית ישראל. הריבוי הטבעי של אוכלוסייה זו הוא מן הגבוהים בעולם – 3.1% לשנה (באוכלוסייה המוסלמית). זוהי תוצאה של שיעורי ילודה גבוהים מאוד, כמו בקניה ובארצות אחרות באפריקה, ושל שיעורי תמותה נמוכים מאוד בזכות שירותי בריאות טובים והעובדה שאוכלוסייה זו היא ברובה של ילדים ונוער (ביו"ש הריבוי הוא כמו בקרב ערביי ישראל). הריבוי הטבעי של הבדווים החיים בדרום הארץ גבוה אף יותר ומגיע ל-4.5-5.5% בשנה, עקב ריבוי נשים – רובן מיובאות (הריבוי הטבעי ברצועת עזה נאמד ב-3.5-4% בשנת 2006, שם עתידה האוכלוסייה לגדול בתוך 13 שנים קרובות עד 2020 מ-1.4 מיליון ל-2.3 מיליון נפש). על פי התחזית, בשנת 2020 תגיע האוכלוסייה הערבית בישראל לכ-2.0 מיליון. גם מבלי לצרף לאוכלוסייה זו את הדרוזים, הערבים-נוצרים וערביי ירושלים, אזי בנתוני 2006 מדובר באוכלוסייה מוסלמית כפרית ועירונית של 876 אלף נפש, שבשנת 2020 עתידה להגיע ל-1.8 מיליון (לוח 2). לגידול מהיר זה השלכות בשלוש רמות ברורות: ברמה המשפחתית, המוניציפלית והלאומית.

ברמה המשפחתית משמעות הריבוי הטבעי הגדול היא מספר ילדים גדול ומספר מפרנסים קטן, היות שמעמד האישה הוא נחות והיא נמצאת מחוץ למעגל העבודה האזרחי. גודל משק בית ערבי כחמש נפשות, לעומת כשלוש נפשות במשקי בית יהודיים (כולל חרדים) (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2007). פירושו של דבר המשך תופעת העוני בקרב ערביי ישראל (מוסלמים, בעיקר), העדר אפשרות להקנות לילדים השכלה נאותה, וכתוצאה, העדר מיומנויות בתעסוקה הנדרשות במשק מודרני, עיסוק במקצועות מסורתיים ונשים שאינן עובדות מחוץ לבית. כל אלה גורמים להכנסה

איור 5 : פירמידת גילים של ערבים לעומת יהודים בישראל ב-2007 (מקור: הלמ"ס 2007)

נמוכה ומסבירים בחלקם את תופעת העוני בקרב ערביי ישראל. ריבוי טבעי גבוה בקרב ערביי יו"ש ועזה משמעו הנצחת העוני, המשך ניסיונות להסתגל לישראל בכל מחיר, ולחלופין אווירת ייאוש ופעולות ייאוש באותם שטחים.

ברמה המוניציפלית, ההכנסה הפורמלית הנמוכה של התושבים מקטינה את ההכנסה ממסים של הרשויות המקומיות והממשלתיות. מן הראוי לציין שביישוב הערבי בישראל נוצר מצב מורכב ובעייתי: למרות גידול האוכלוסייה המהיר התפתחה תרבות דיור במגזר זה של בית צמוד קרקע ולא בניינים רבי-קומות, מה שגורם להתפשטות נרחבת של היישובים הערביים בבתים חד-קומתיים. בנושא זה קיימים מחדלים ממלכתיים של אי אכיפת החוק, חוסר התאמה בין תוכנית המתאר ובין המצב בשטח ושחיתות חמורה ביותר בחלק מהרשויות המוניציפליות עצמן. בשל העוני אין התאמה בין התפשטות תחומי היישוב לבין הכנסות הרשות המוניציפלית. הבתים החד-קומתיים המתרבים בכפרים הערביים נותרים לעתים ללא תשתית סבירה של כבישים ומדרכות, מערכות מים, ביוב, קווי חשמל וטלפון, שירותי חינוך ושירותים נוספים. תוצאת הלוואי של התפתחות זו היא תמונת הזנחה ביישובי המגזר הערבי, תביעות גדולות לסיוע ממשלתי, טינה כלפי השלטונות ותחושת קיפוח עמוקה. השילוב של הנתונים הדמוגרפיים עם המציאות בשטח אינם מבשרים טובות. ייתכן שהתהווה ובוהו במגזר הערבי הוא בלתי הפיך ומבטיח "פשיטות רגל כרוניות" של הרשויות המוניציפליות במגזר זה, המשך הבנייה הבלתי-חוקית, הרעה בחיי היום-יום של האוכלוסייה והתגברות האלימות והטינה לממסד הישראלי. התביעות החוזרות ונשנות להרחבת שטחי היישובים הערביים שתביא כביכול מזור למגזר הערבי הן תביעות סרק: הרחבת השטח בתנאי בנייה צמודת קרקע רק תביא להחרפת המציאות הקשה ממילא.

ברמה הלאומית, הגידול הדמוגרפי יוצר שינויים ביחסי הכוחות בין המוסלמים, ששיעור הריבוי שלהם גבוה (ובעיקר בקרב הבדווים), לבין הנוצרים והדרוזים שמספרם קטן יחסית. יישובים מסוימים שהיו בעבר של נוצרים, דוגמת כפר כנא ונצרת, הפכו להיות מוסלמיים ברובם. ביישובים אחרים, לדוגמא אבו סנן, עולה בהדרגה אחוז המוסלמים. גם בערים המעורבות עכו, רמלה, לוד ואפילו חיפה, שרוב הערבים שנתרו בה היו נוצרים, ניכרים שינויים ביחסי הכוחות מבחינה זו (נתוני הלמ"ס). הגידול הדמוגרפי גם גורם לתחושת עצמאות וכוח ומקשה על אכיפת חוקים שונים במקומות שמרוכזים בהם מוסלמים במספרים גדולים. השילוב של תחושת העוצמה עם רגשות

התסכול, שבסיסם אישי, דתי, כלכלי ולאומי, הוא קרקע פורייה להקמת תנועות קיצוניות, והוא מעורר ומעודד תהליכים של התבדלות חינוכית, דתית, משפטית, חברתית ופוליטית, וגם ביטויים לאומיים, חלקם חריפים מאוד, דוגמת המרידה או מעין מרידה של ראשית אירועי אינתיפאדת אל-אקצה (ספטמבר-אוקטובר 2000). אחד הביטויים של מצב זה הוא פנייה של ערביי ישראל לגופי חוץ ולסיוע בינלאומי בטענה של קיפוח. כפי שראינו, המצב ברשויות המוניציפליות הוא פרי שילוב של אי-שוויון אמיתי, ריבוי טבעי גבוה ותרבות של בנייה חד-קומתית הפרוסה על פני מרחבים גדולים. ב-2006 פורסם מסמך "החזון העתידי של הפלסטינים בישראל" (ולא עוד ערביי ישראל) בחסות ועד היישובים הערביים, שהוא בעצם קריאת תיגר על המדינה היהודית בארץ ישראל. ב-15.5.07 יצא מסמך דומה בשם "הצהרת חיפה". לאיש אין תשובות רציניות ומעשיות לפתרון המתח היהודי-ערבי, שכן אין זה מתח על בסיס חברתי-כלכלי אלא סכסוך לאומי חמור על טריטוריה קטנה וצפופה בעלת חשיבות דתית וערך רוחני לכל צד, ההולכת ונעשית מדברית מיום ליום.

ב-30 השנים האחרונות, כתוצאה מחדירת המודרניזציה, יורד שיעור הילודה בקרב ערביי ישראל. זוהי התפתחות שלכאורה סותרת את התחזיות של רואי השחורות למיניהם. ואולם התמונה אינה ורודה כל כך, בשל התופעה הנקראת "מומנטום דמוגרפי". העובדה שיותר מ-40% מהאוכלוסייה הערבית בישראל הם ילדים ונוער פירושה שאלפי זוגות צעירים עומדים להיכנס לתקופת הפריור, ולכן, אפילו בהנחה שכל זוג יביא לעולם לא יותר משני ילדים, יידרשו 20 שנה לפחות עד שתיראה ירידה משמעותית במספר הגבוה של ילדים שייוולדו כל שנה במגזר כולו.

את נושא ערביי ישראל אפשר לבחון גם מן ההיבט הגאודמוגרפי. העוני שתיארנו ברמה המשפחתית והמוניציפלית מלווה ברגשות תסכול שבסיסם גם לאומי. ערביי ישראל אינם יכולים להשלים עם היותה של ישראל מדינה יהודית ציונית שמשתדלת בכל מחיר להיות גם דמוקרטית, מה גם שכל הסמלים הלאומיים (הדגל, ההמנון, השפה, חלק מהחוקים) הם יהודיים (להרחבה בעניין זה ראה בנימין 2006).

אם לא די בכך, ערביי ישראל הם חלק מהאומה הפלסטינית הגדולה השוכנת מטרים ספורים מעבר לגדה. הם גם חלק מעולם הערבי שאינו משלים עם קיומה של ישראל. הם גם ברובם המכריע חלק מעולם המוסלמי האדוק הסוגר על ישראל מכל עבר. נתונים אלו מתורגמים לפעולות בשטח: סחר בלתי-חוקי באמצעי לחימה, אי קבלת החוק הישראלי בקשת רחבה של תחומים ופריסה גאוגרפית שיש בה איומים אסטרטגיים

על היישוב היהודי בישראל. נציג עניין זה בסעיף הבא מתוך ראייה גאואסטרטגית.

ערביי ישראל מציגים שישה אתגרים על פי חלוקה גאוגרפית ברורה: בנגב הצפוני, בירושלים (שכבר כיום אין בה רוב ציוני), במשולש, בצפון הארץ, בערים מעורבות (רמלה, לוד, חיפה, עכו) וכמכלול אחד. להלן נפרט על כל גזרה:

הבדווים בנגב הצפוני (ליתר פירוט ראה נספח 1)

ריבויים הטבעי של הבדווים בנגב, ששבר שיאי עולם, התחיל לרדת מאז יושם הקיצוץ בקצבאות הילדים, ללמדך שהאשמה רובצת על ממשלת ישראל ועליה להמשיך לקצץ. בכל מקרה, הבדווים מכפילים את אוכלוסייתם כל 12-14 שנה! הבדווים מהווים כיום גשר בין מצרים לגדה, בין מצרים לירדן, בין עזה לירדן ולגדה (קשר שעלול להיות קטלני ביותר!) ובין מצרים וצפונה של ישראל (ראה מפה 3). יש בקשר זה יסודות פוליטיים, אך גם מאפייני טרור, וכך הם הופכים בהדרגה לאיום אסטרטגי.

בגלל הבדווים המתרבים בנגב הצפוני נוטשים יהודים יישובים כערד ובאר שבע. איננו עוסקים בטרגדיה האנושית של ילדי הבדווים עצמם, אלא רק בתוצאה, מזווית הראייה של הביטחון הלאומי. הזנחה בת 60 שנה עלולה להביא בדרום לאסון לאומי. פריסתם מהקו הירוק ליד סמוע-דהריה בואך חורה-כסיפה-באר שבע, בכיוון לרביבים-רתמים וגבולות מצרים ועזה משלימה את "טבעת החנק" של ערביי ארץ ישראל על מרחב תל אביב מפסוטה בצפון דרך גליל-שומרון-ירושלים-הר חברון-מרחב הבדווים אל הרצועה, ואם תימשך המגמה, תל אביב תהפוך למצדה.

ערביי מזרח ירושלים

ירושלים היא הגדולה בערי ישראל בשטחה ובאוכלוסייתה (היהודית והמוסלמית). שליש מתוך כ-730 אלף תושבים בירושלים הם ערבים המתגוררים במזרח העיר כ-93% מאוכלוסיית הערבים של ירושלים הם בעלי מעמד של תושבי קבע ורק כ-5% הם אזרחי ישראל (הלמ"ס 2007). יהודים חילוניים נוטשים את העיר לכיוון מערב (מבשרת, מודיעין, תל אביב), חרדים עוברים למבוא ביתר, לאלעד, למודיעין, לבית שמש ובקרוב לחריש, ובעלי "הכיפות הסרוגות" עוברים לשטחי יו"ש. עיר זו שחברה לה יחדיו, בירת ישראל, "עיר הנצח" נותרת ענייה, מופקרת ואובדת לעם ישראל והיא רק 60 ק"מ מתל אביב.

ערביי המשולש

אין כל חדש באמירה שערביי המשולש יושבים במוותנים הצרות של ישראל. הבעיה היא שהמותניים נעשות צרות מיום ליום, בעיקר אזור טייבה-קלנסווה-טירה, ואם תימשך מגמה זו, כנראה נישאר עם רצועה שרוחבה מצומת הדרים לים התיכון! ואדי ערה פסק להיות ציר תחבורה לאומי והוא כביש פנימי ביישובי ערה שבעצם הם עיר המונה ב-2007 כ-100 אלף תושבים ערבים, ולידה 4,000 יהודים בקציר ובמי עמ. הקשר בין ערביי ערה לערבי שומרון הוא בחזית רחבה של תחומים וחלקם קשורים לביטחון הלאומי של ישראל, והדברים ידועים. בעיקר אנו חרדים לנוסעים בכביש 6, שכן אין די בכך ש-99.5% מתושבי האזור הם אזרחים טובים ושקטים; אם 0.5% הרעים ייקחו יוזמה, יקרה אסון בכביש זה, שהולך ונעשה מעין כביש עירוני פנימי במרחב טייבה-טירה-קלנסווה; ולא דיברנו על הרצף בקה שרקה-נולת עיסא-בקה אל גרביה, הנוגע בכביש 6.

ערביי הצפון

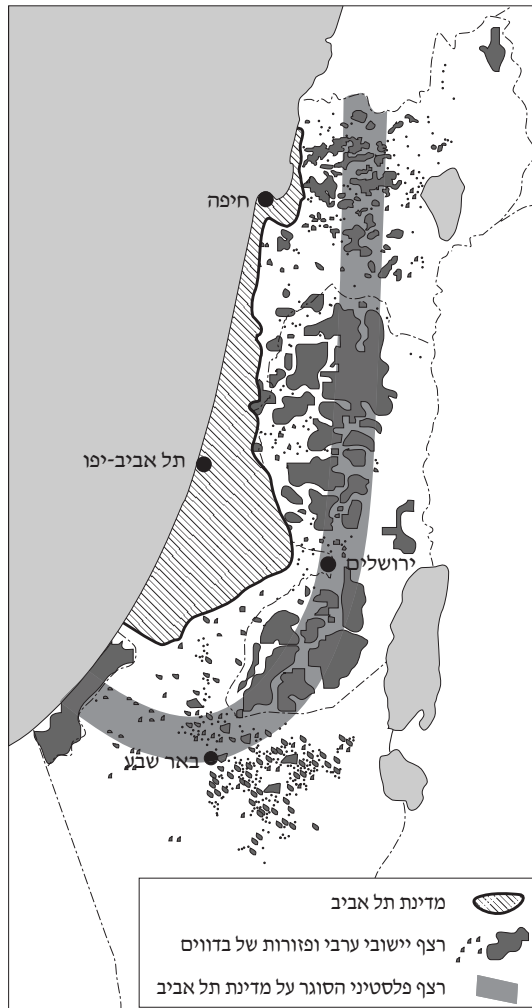
במחוז הצפון מתגוררים ב-2007 כ-39% מסך המוסלמים בישראל. היהודים במחוז הצפון בשנת 2007 הם מיעוט של כ-49%, והערבים רוב של כ-51% (הלמ"ס 2007). בעשור וחצי האחרונים סובל מחוז הצפון מהגירה שלילית חמורה של יהודים למרכז הארץ, ואילו הערבים כמעט שאינם מהגרים ונותרים בצפון (ראה מפה 5). הפריפריה הצפונית הופכת יותר ויותר חלשה, ענייה ומוזנחת, וראינו את ההשלכות של הדבר בקיץ 2006 במלחמת לבנון השנייה, כאשר הסטטוס של הצפון הפך מ"פריפריה צפונית" שיש לפתח – ל"עורף צפוני" שיש למגן.

יישובים מעורבים

נראה שהניסיון הישראלי בנוגע ליישובים מעורבים, אשר אמורים היו להתנהל בהם יחסי שכנות טובה בין יהודים וערבים, לא צלח כל כך. הערים המעורבות סובלות ממתוחות תמידיות בין האוכלוסיות המתגוררות בהן, המלווה בקונפליקטים על רקע לאומי, כלכלי, טריטוריאלי ותרבותי. תושבים ערבים בערים המעורבות מתלוננים על קיפוח מצד המדינה ועל גילויי גזענות מצד השכנים היהודים, ואילו תושבים יהודים סבורים ששכנות ערבית הופכת את הערים המעורבות לאזור שבו שוררים אלימות, סחר בסמים, תרבות של עוני והעדר סדר. סיפור פשוט, זניח, שיכול היה להיפתר מזמן – הוזנח, הופקר ונהפך לבעיה חברתית בעיקרה, המטרידה יותר מאשר מאיימת.

ערביי ישראל כמכלול

כבר קבענו כי ערביי ישראל יחד עם ערביי יו"ש ורצועת עזה הולכים וסוגרים על "מדינת תל אביב" היונקת לתוכה את כל הדור הצעיר של יהודי השוליים הלאומיים. תהליך זה, המאיץ את עיבוי טבעת החנק הפלסטינית (ראה מפה 4), יביא לקצה של ישראל בשלב ראשון ולקצה של מדינת תל אביב בשלב השני – בלוח זמנים הרבה יותר מהיר ממה שנדמה לציבור המתרשם מהפאטה מורגנה של הבורסה והחגיגה סביבה.

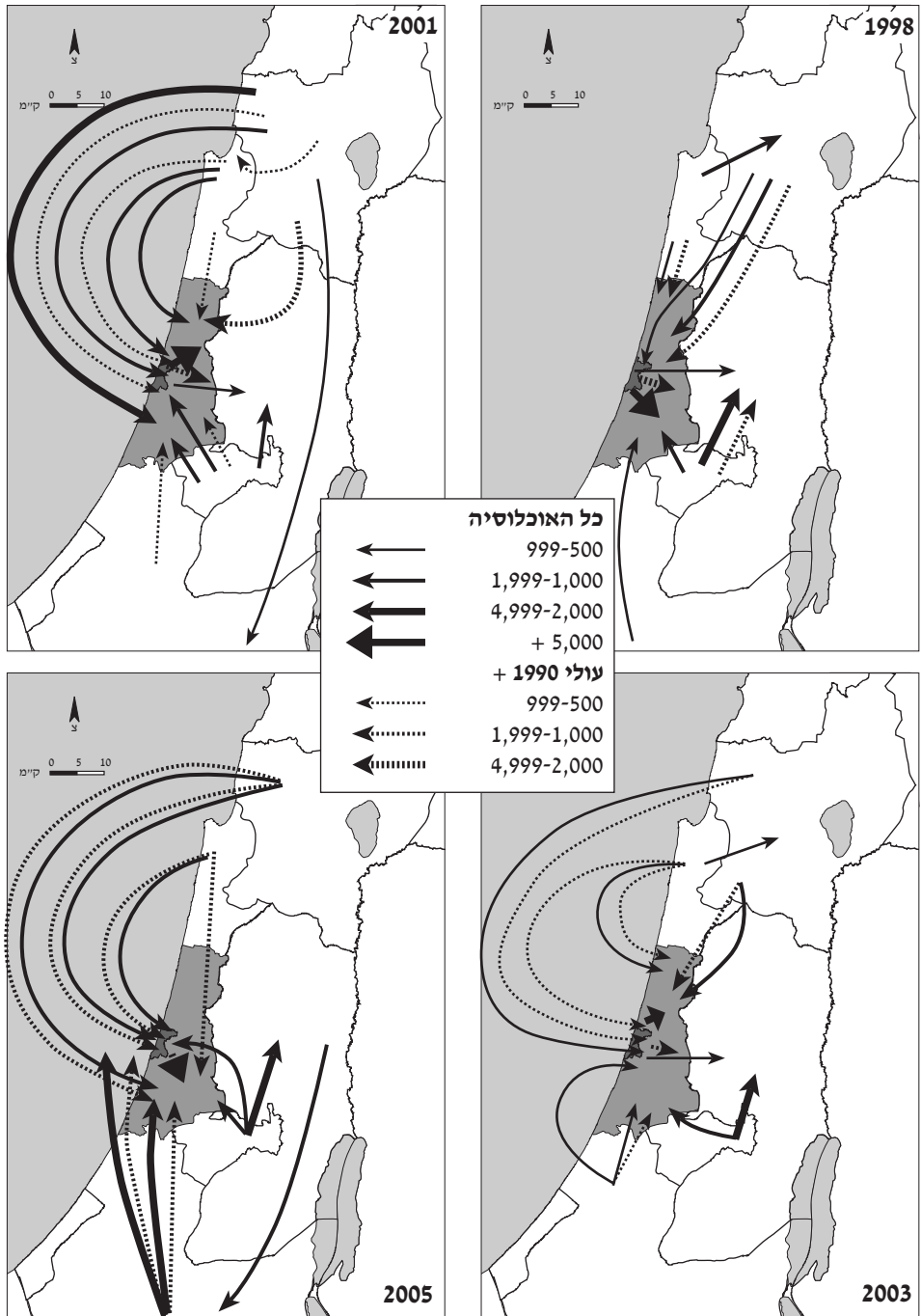
מפה 4: "מדינת תל אביב" המכותרת על ידי העם הפלסטיני בארץ ישראל (מקור: סופר 2007)

סכנה לאובדן ירושלים כבירה היהודית של ישראל ולאובדן חבלי ארץ ובהם הגליל, המשולש והנגב הצפוני

במספר טריטוריות ובהן מזרח ירושלים, מרכז הגליל, ואדי ערה וצפון הנגב, ערביי ישראל הם כבר כיום רוב מכריע. ב-2007 היו מבין תושבי הגליל ההררי 34% יהודים ו-66% לא-יהודים. 97% מתושבי אזור ואדי ערה הם ערבים מוסלמים, ובמרחבי הבדווים נגב סביב באר שבע – כל האוכלוסייה מוסלמית. היהודים יושבים בשוליים: בבאר שבע, ערד, דימונה וכפר ירוחם, וגם במקומות אלה אינו פוסק קצב חדירת הבדווים. אם לא תיעשה פעולה דחופה, יש להניח כי כבר בעתיד הלא רחוק נקבל מפה ברורה למדי של חלוקת הארץ העתידית. היסטוריה של מיעוטים שונים בעולם בעבר (הרחוק והקרוב) ובהווה מלמדת אותנו, כי מיעוט המהווה רוב בטריטוריה שלו ושהוא בעל תודעה לאומית ומנהיגות לאומית, יעשה ככל שביכולתו כדי לממש את מאווייו הלאומיים – על ידי אוטונומיה, אירידנטה (התחברות למדינה שמעבר לגבול), או הרס המדינה מבפנים.

בשלב ראשון, הנמצא בעיצומו, בורחים היהודים מירושלים ומתכנסים בהדרגה אל עבר גוש דן. בעשור וחצי האחרונים נטשו את ירושלים יותר מ-220 אלף יהודים (לעומת כ-100 אלף נכנסים בלבד), רובם חילונים וחובשי כיפות סרוגות, שהיו המשענת הכלכלית של העיר. הם הותירו מאחוריהם עיר ענייה, מזוהמת, עם שירותים ירודים ותחושה כבדה של אובדן שליטה, בעיקר במגזר הערבי-פלסטיני. הפלסטינים לא רק נכנסים לעיר במספרים מבהילים, אלא גם סוגרים עליה בבנייה פראית מאזור רמאללה-אל-בירה בצפון, דרך מכמש, ענתא, ערב סואחרה, פזורות מדבר יהודה ועד בית סוחור, בית לחם, בית גילה, בתיר וחוסין. ההתכנסות אל גוש דן נעשית גם מן הצפון הרחוק והקרוב (כולל חיפה), וכמובן, מיישובי הפריפריה היהודית בדרום (סופר וביסטרוב 2006), ראה איור 6. בשלב השני, כאשר יהודי ישראל ייוותרו בגוש דן רבתי, זו תהיה עיר-מדינה ללא עורף, מוטרדת מכל הכיוונים בחזירות ובפיגועים וימי חייה יהיו ספורים בלבד עד לניצחון הפלסטיני-ערבי המוחלט. בלי פתרון גאוגרפי לקיום היהודי אין שום ערך לדיונים על מדינה יהודית, דמוקרטית, אזרחית, שוות זכויות, דו-לאומית וכיוצא באלה.

לפני שנסכם נעיר הערה חשובה ומטרידה: שנים מציגים תחזיות, תמונות מצב קודרות, ותמיד מסיימים באמירות כמו "אם נעשה כך וכך, אז נפתור את הבעיות, כולן או

איור 6: הגירת היהודים למרכז הארץ 1998-2005 (מקור: על פי נתוני הלמ"ס שנתון סטטיסטי לישראל שנים שונות)

חלקן". צר לומר, כי לאחר עשרות שנים של מעורבות עמוקה בסוגיה, אסור לדבר יותר על מה צריך לעשות, כי בנושאים הגאודמוגרפיים לא ייעשה שום דבר מראש, בתשומת לב ומתוך ראייה לרחוק. זו אמירה קשה אך מעוגנת במציאות. מי שמוביל ומכוון את המדינה הם בעלי ההון, המשפיעים מאוד על המנהיגות הפוליטית והמעוניינים במדיניות נאו-ליברלית ובין היתר בתהליכי הפרטה, במיסוי נמוך וברמות שכר נמוכות (לא לעצמם). האינטרס הציבורי הכלל-ישראלי רחוק מלבם, והמגזר הערבי והמתרחש בו – קל וחומה הם אינם יודעים מאומה על הפריפריה ועל תהליכים גאודמוגרפיים, ואינם מבינים כי בהזנחת נושאים אלו הם מביאים כליה על ישראל. אנו מרשים לעצמנו לקבוע, כי לרבים מהם גם אינם חשובים ישראל ועתידה; יש להם דרכונים נוספים והם יכולים להעביר במהירות את הונם לשווייץ, לרומניה, לפולין או לארצות הברית, ללא כל שיקול לאומי. הם אף מקבלים סיוע מהפקידות הבכירה, שמלבד היעילות הכלכלית אין מעניין אותה דבר, ובוודאי לא מקומות מרוחקים כמו ירוחם, עפולה וכרמיאל (בנושא זה ראו בין היתר גבי שפר 22.9.07 ynet). עם השנים נראה המשטר הפוליטי הישראלי יותר ויותר כאוליגרכיה שבה קשרי הון ושלטון ואינטרסים צרים של בעלי הממון הופכים לבסיס מקובל ומוסכם.

לאן תוביל אותנו המציאות הזאת? מה יקרה בעוד חמש שנים, בעוד עשר ובעוד 20 שנה? ניתוח הנתונים יסייע לנו לענות על כך, ואז אולי נדע כיצד עלינו, האזרחים מן השורה ואלה שאכפת להם, להכין את הכלים להתמודדות עם האירוע הבא ואולי שרשרת האירועים פרי ההזנחה בת עשרות שנים שהתעצמה לאחרונה. להלן נציג שתי חלופות אפשריות:

החלופה הראשונה – טבעת החנק תתהדק סביב מדינת תל אביב עד לקריסתה. ערביי ישראל יהיו חלק אינטגרלי מהמאבק הערבי הכולל נגד ישראל. חיל האוויר עם הכוחות האדירים שלו ויתר יחידות צה"ל יהיו בלתי רלוונטיים לתהליכים שתיארנו.

החלופה השנייה – אחרי נסיגות טריטוריאליות ודמוגרפיות רבות בנגב, בגליל, בירושלים ובמשולש יתעורר יצר החיים היהודי ויביא לתגובות נגד אלימות. כבר כיום מתמודדת מערכת המשפט בישראל בקושי רב עם הסוגיות הלא פשוטות הקשורות לקונפליקט היהודי-ערבי. לעתים מלווה התמודדות זו בחוסר יכולת למצוא את שביל הזהב בין השמירה על חירויות הפרט כערך עליון לבין הצרכים הביטחוניים ותוצרי הלוואי של המציאות המורכבת של קונפליקט על שטח מצומצם. החיים של שתי האוכלוסיות בנפרד אך ביחד גוררים חיכוך ההולך ומחריף ככל שעולות הדרישות

לרמת חיים, לקרקעות ולהכרה בזכות האזרחית להתיישב בכל מקום בארץ. להלן מספר דוגמאות לכך: בשנת 2000 הוציא בג"צ צו הדורש ממינהל מקרקעי ישראל להקצות מגרש ביישוב הקהילתי קציר בעבור משפחה ערבית (משפחת קאעדן), שבקשותיה להתגורר ביישוב זה נדחו בעבר על ידי הוועדה המקבלת. צו זה עורר סערת רוחות בציבור ואילץ את הממשלה לחפש דרכים חלופיות (עוקפות בית המשפט), שיבטיחו שמירה על סטטוס קוו ולא יאפשרו לערבים לבנות את בתיים ביישובים קהילתיים יהודיים (בחור ושמואלי 8.7.02, ynet).

בינואר 2007 ירה החקלאי היהודי שי דרומי בארבעה פורצים בדווים שנכנסו לחוותו באמצע הלילה. אחד הפורצים נהרג והחקלאי ממתין כעת למשפטו עם כתב אישום חמור בגין הריגה (ברשקובסקי, 22.1.07, ynet). גם במקרה זה הוצגו יוזמות חוק פרטיות שישפיעו על החלטת בית המשפט.

בשנת 2003 עתרו לבית המשפט תושבים ערבים בעיר לוד נגד בניית חומה (שעליה החליטה ב-2002 הממשלה) בינם לבין המושב ניר צבי. החלטה הראשונה של בית המשפט הייתה לטובת תושבי המושב, אשר בדרך זו מגינים על עצמם מפני פשיעה ומעלים את רמת החיים ביישוביהם. בעקבות לחצים של ארגוני זכויות האדם הוציא בית המשפט המחוזי בתל אביב צו ביניים שדורש להקפיא את הפרויקט (שטרן, הארץ 15.7.07). בנובמבר 2007 פסק בג"צ לטובת זוג ערבי מסכנין והורה בצו ביניים לשריין לבני הזוג מגרש למגורים ביישוב הקהילתי היהודי רקפת. לפני כן נדחתה בקשתם להתקבל ליישוב בנימוק של אי-התאמה חברתית בינם לבין התושבים במקום (חורן, הארץ 1.11.07). כתוצאה מפסיקות אלו ומקרים רבים אחרים יזמו לאחרונה מספר חברי כנסת חוק שעשוי להגביל את ההתערבות המשפטית בנושאים טריטוריאליים ולמנוע מערביי ישראל להתגורר על האדמות ששייכות לקרן קיימת לישראל (מרנדה, ynet, 18.7.07). זאת ועוד. כל עניין הטיפול בבנייה הבלתי חוקית, אי אכיפת החוק ובעיקר האיתות לציבור כי אין משפט בישראל, יסתיימו קרוב לוודאי בהתכנסות לסטטוס קוו חדש, וכבר אי אפשר יהיה לשנות את ההיסטוריה, ובכל מקרה זה לא ייגמר בתכנון מסודר ותרבותי. האם זה ייעשה תחת שלטון דמוקרטי? אנו בספק. ובכל מקרה, התהליך הוא ברור והכתובת על הקיר. אבל הניסיון מלמד שאנו נוטים לפעול בדקה התשעים ולא לפני כן.

ערביי יו"ש ועזה – מה להם ולישראל ועתידה?

בהקדמה הדגשנו, כי אם ישנן כוונות לסיפוח שטחי יו"ש ועזה לישראל (כתפיסת הימין הקיצוני), הרי לנתונים הדמוגרפיים (לוח 2) יש השלכה מיידית וגורלית על עתיד המדינה יהודית-ציונית בארץ ישראל, שכן ב-2020 יהיו היהודים בכל מרחבי ארץ ישראל מיעוט ניכר (41%). בהנחה שרצועת עזה מחוץ לחישוב יהיה שיעור היהודים ב-2007 בארץ ישראל 56% ובשנת 2020 – 48%. גם זו איננה מדינה בעלת רוב יהודי המאפשר קיום ישות יהודית במרחב, מה גם שצריך לחשוב על חמש ועשר השנים שלאחר מכן.

באשר לתפיסת השמאל הרדיקלי, הדוגל בהפיכת הארץ למדינה דו-לאומית, ברור שבמצב הדמוגרפי הנתון יהיו היהודים מיעוט, ופירוש הדבר הפסקת קיומה של ישראל כמדינת היהודים. כלומר, הדמוגרפיה מבהירה בצורה דטרמיניסטית כי אי אפשר לספח את שטחי יו"ש כולם לישראל כתפיסת הימין הקיצוני, וגם לא להקים מדינה דו-לאומית, בהנחה מוצקת שלא יהיה גירוש של ערבים מארץ ישראל.

אם נוסיף לאוכלוסייה הפלסטינית בארץ ישראל את ערביי ירדן, שכן מדובר בעם אחד שרק ממשלת ירדן והמלך מונעים את איחודו במדינה אחת, הם מונים ב-2007 כ-8.0 מיליון. בכל מקרה, ב-2020 יהיה מספרם של יהודי ישראל כ-6.3 מיליון, מול 12-13 מיליון פלסטינים ברחבי ארץ ישראל משני עברי הירדן. זה אתגר רציני ביותר מבחינה אסטרטגית, שבין היתר מחייב שליטה ישראלית רציפה בכל בקעת הירדן. אך מעבר להיבט הדמוגרפי הבלעדי יהיו לכך השלכות כלכליות וסביבתיות מרחיקות לכת. תהליכי עיוור, תיעוש, צריכת מים, ביוב רב שייכנס לשטח ישראל, חיסול מרחבים ירוקים לשם בניוי מסודר או פראי – לכל אלה תהיה השלכה ישירה על ישראל, וכבר עתה יש להיערך לכך. ברור, כי גדר ההפרדה שתהפוך מן הסתם לגבול הקבע בין ישראל לפלסטינים לא תמנע את ההשלכות הסביבתיות הרבות, שכן הארץ קטנה, צפופה מאוד ובקרוב תגבר הצפיפות על כל המשמע מכך. מן ההיבטים הביטחוניים, הדבר מחייב הגנה על גדר החיץ ממחבלים, ממסתננים, מפושעים ומבעיות סביבתיות כבדות.

חלק שני

מה עושה הדמוגרפיה לחברה בישראל

הגידול הדמוגרפי המהיר מביא עמו בין היתר הידרדרות חברתית, המתבטאת באי-שקט חברתי, הפגנות, גניבות, אי אכיפת החוק, אלימות ובעיקר בהתערערות הביטחון האישי. מאז הסכם אוסלו ניכר גידול של תופעות אלו, בייחוד באזורי הספר. אין ספק שמצב מתמשך כזה איננו מקובל על חלק מהאזרחים היהודים, שתרבותם, כלכלתם וציפיותיהם דומות לאלו של אזרחי המערב והיכולים להיקלט במערב ללא קושי – והם מהגרים לארצות שאיכות החיים בהן גבוהה יותר (ארצות הברית, אוסטרליה, ניו-זילנד, אירופה המערבית). אף אם חלק מהחזקים, קבוצות הליבה, נשארים בישראל (כי גם בעולם מכה הטרור והאנטישמיות פורחת בכל מקום), הם מפתחים אדישות גוברת והולכת לנעשה במדינה בכלל ולנושאים קריטיים כמו השתתפות בבחירות וההתגייסות לצה"ל ולשירות המילואים בפרט. רבים מוציאים את כספם מכאן, רוכשים דירות בחו"ל ומחזיקים דרכונים כפולים, ומדובר בדרכונים מארצות כליטא, לטווייה, פולין ורומניה, שבימי מלחמת העולם השנייה "הצטיינו" ביחסן לאזרחיהן היהודים. יש הרואים בתהליכים אלה קריסת החוסן הלאומי ואף סיכון לאומי במלוא מובן המילה. ואכן, אין ספק שהידרדרות חברתית עלולה לערער עוד יותר את יציבות המדינה, ועוד לא הזכרנו משברים כלכליים רבים ואת קיומם של פרזיטים במאות ובאלפים המוצצים את לשד האומה (לעתים בעידוד ממשלתי) ומכווצים את המעמד הבינוני, שהוא עמוד השדרה של הדמוקרטיה, המבטיח שגשוג כלכלי במדינה. ואין לשכוח את ממדי השחיתות השלטונית, ההפקרות בכבישים, במועדוני בילויים, בבתי הספר, ברחוב ובפריפריה. אלה הם סימנים לכך שישראל מידרדרת במהירות לכדי היותה מדינת עולם שלישי, כפי שכבר הוכח (ביסטרוב 2007). אלה מבין צעירי ישראל שחונכו לחיות בחברה מתקדמת ומודרנית אינם משלימים עם זאת. לרבים אין זו עוד המדינה הציונית היפה שעליה חלמו ולמענה נלחמו. התהליך של הגירת החזקים כבר בעיצומו, כפי שנראה להלן.

עלייה לישראל וירידה מישראל

שיעור גידול האוכלוסין במדינה הוא שינוי שנתי ממוצע בגודל האוכלוסייה באחוזים, ובמילים אחרות הריבוי הטבעי בתוספת מאזן ההגירה (מספר הנכנסים למדינה פחות מספר היוצאים ממנה). שיעור גידול האוכלוסין קובע את ממדי הביקוש של האוכלוסייה לתשתיות (בתי הספר, בתי החולים, כבישים, ביוב), למשאבים (חשמל, מים, קרקע) ולמקומות עבודה. בשנת 2006 היה שיעור גידול האוכלוסין בישראל כ-1.6% בשל הריבוי הטבעי. מאזן ההגירה מאז 2002 תורם את חלקו לכך במידה קטנה יחסית.

יש הערכות שונות לגבי מספר הישראלים המתגוררים כיום מחוץ לישראל (להלן: יורדים). מאז קום המדינה עלו לישראל יותר מ-3.0 מיליון נפש, וכשליש ממספר זה ירדו.

לפי אומדני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בשנת 2005 הייתה אוכלוסיית היורדים כ-560,000 איש (הלמ"ס, הודעה לעיתונות 14.8.07). בשנת 2006 העריך השר לקליטת עלייה דאז, זאב בויס, כי לפחות 600,000 ישראלים ירדו במרוצת השנים מהארץ

לוח 4: עלייה וירידה בישראל בשנים 1990-2006

שנה	עולים לישראל*	יורדים מישראל**
1990	199,516	14,200
1991	176,100	11,400
1992	77,057	12,600
1993	76,805	16,400
1994	79,844	10,100
1995	76,361	16,800
1996	70,919	12,600
1997	66,221	12,800
1998	56,730	13,200
1999	76,766	13,200
2000	60,192	12,800
2001	43,580	19,600
2002	33,567	19,300
2003	23,268	16,300
2004	20,898	14,200
2005	21,180	11,000
2006	19,264	-
סה"כ	1,178,268	226,500

מקור: עיבוד נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנים שונות

* מספר העולים החדשים בשנה הנתונה. לוח 4.2 שנתון סטטיסטי לישראל, שנים שונות.

** היציגונית: מספר ישראלים היוצאים לחו"ל פחות מספר הישראלים החוזרים מחו"ל בשנה הנתונה. לוח 4.9 שנתון סטטיסטי לישראל, שנים שונות.

(בוים 2006), וזה המספר הרשמי שנמצא בידי מקבלי ההחלטות והמחוקקים בישראל (אילטוב 2006). יש אף חוקרים המדווחים כי מספר הישראלים היושבים דרך קבע בחו"ל מגיע ל-750,000 (Gould and Moav 2006). לוח 4 מפרט את מספר היורדים מישראל החל משנת 1990 לעומת מספר העולים אליה. יש לציין, כי בעשור וחצי האחרונים נצפו ירידה משמעותית במספר העולים ועלייה מסוימת במספר היורדים.

מאפייני היורדים מישראל מבחינת הגיל, ההשכלה, ארץ המוצא והוותק בישראל אינם מציינים תמונה ורודה. בין היורדים נמצא צעירים רבים, משכילים ועולי שנות התשעים מברית המועצות לשעבר.

שיעור היורדים בגילים הצעירים (בני 15-44) בעשור האחרון הוא 52% מסך היורדים, ושיעורם בסך האוכלוסייה בישראל הוא כ-43% בלבד (ראה לוח 5). הווי אומר, יותר מחצי מהיורדים הם כוח העבודה ומשלמי המסים הפוטנציאליים בישראל לשני העשורים הקרובים. ומכיוון שרוב הישראלים המתגוררים בחו"ל (עובדים או יורדים קבועים) אינם משתתפים בכוח העבודה האזרחי בישראל, מתחלק נטל המסים במדינה בין שאר משלמי המסים, ואין ספק שזה מכביד על העובדים הנותרים, המעטים יחסית.

לוח 5: מספר היורדים מישראל לפי קבוצות גיל בשנים 1995-2003

שנה	קבוצת גיל				
	0-14	15-24	25-44	45-64	+65
1995	5,000	3,300	4,500	2,200	1,600
1996	4,500	2,700	3,600	1,500	1,400
1997	3,900	2,700	3,800	1,200	1,200
1998	3,600	3,100	4,300	1,300	900
1999	3,400	3,100	4,400	1,200	900
2000	3,800	2,800	3,800	1,400	1,000
2001	5,700	3,700	6,400	2,300	1,500
2002	5,300	3,600	6,600	2,100	1,600
2003	4,100	2,800	5,800	2,400	1,400
סה"כ	39,300	27,800	43,200	15,600	11,500
סה"כ באחוזים	29%	20%	32%	11%	8%

מקור: עיבוד נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל, שנים שונות.

הבה נתייחס לוותק של היורדים בארץ. בתקופה שבין 1990 ל-2004 היה השיעור הממוצע של היורדים מישראל מעולי שנות התשעים מברית המועצות לשעבר כ-37% מסך היורדים (ראה לוחות 4 ו-6), בעוד שיעור עולי שנות התשעים בכלל אוכלוסיית ישראל היה כ-13% בלבד ב-2005 (שנתון סטטיסטי לישראל 2006). פירושו של דבר, הנטייה לרדת מהארץ בקרב עולי ברית המועצות לשעבר גבוהה יותר מאשר בקרב כלל האוכלוסייה. זאת ועוד. בתקופה זו מספר היורדים מקרב ציבור זה הלך וגדל משנה לשנה. מגמה זו נראית מדאיגה במיוחד לנוכח העובדה שבעשור האחרון שיעור ההשתתפות בכוח העבודה בקרב העולים גבוה יותר מאשר בכלל אוכלוסיית ישראל (בנק ישראל 2007).

הסיבות העיקריות לירידה מהארץ בעיני כ-85% מהציבור הישראלי (נוער ומבוגרים) בשנת 2004 היו המצב הכלכלי בארץ והמצב הביטחוני (אריאן, בן נון וברנע 2004).

לוח 6 : מספר היורדים מישראל בקרב עולי שנות התשעים מבריה"מ לשעבר

שנה	עולי בריה"מ לשעבר של שנות 1990 שיצאו מישראל	עולי בריה"מ לשעבר של שנות 1990 שחזרו לישראל	יורדים מישראל עולי בריה"מ לשעבר של שנות 1990
1990	400	0	400
1991	3,100	0	3,100
1992	5,800	100	5,700
1993	5,300	300	5,000
1994	5,300	500	4,800
1995	6,300	600	5,700
1996	6,200	900	5,300
1997	6,000	1,300	4,700
1998	6,200	1,200	5,000
1999	5,600	1,500	4,100
2000	6,900	1,500	5,400
2001	8,000	1,200	6,800
2002	9,700	1,200	8,500
2003	9,400	1,500	7,900
2004	8,700	1,900	6,800
סה"כ	92,900	13,700	79,200

מקור: על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2007

היעד של רבים מן היורדים הוא מדינות המערב, גם במקרה של העולים מברית המועצות לשעבר. חלק מהעולים לישראל אף חזרו למדינות המוצא שלהם עם התייצבות המצב הכלכלי במדינת המוצא (למשל, ארגנטינה, רוסיה ואוקראינה) או עם הצטרפותה של מדינת המוצא לאיחוד האירופי (אסטוניה, לטוויה, ליטא, צ'כיה, הונגריה, רומניה, בולגריה ופולין).

השכלה נמצאת במתאם חזק עם סיכוי להגירה אל מחוץ לישראל: בעלי השכלה אקדמית נוטים לרדת מהארץ יותר מאשר בעלי השכלה נמוכה. כמעט 4% מבני 30-40 בעלי תואר מוסמך ומעלה בישראל עזבו את הארץ בתקופה שבין 1995 עד 2002, בעיקר מדענים, רופאים ומהנדסים. ואילו בקבוצת עולי ברית המועצות לשעבר התמונה חמורה יותר: 5.5% מהעולים בני 30-40 בעלי תואר שני ומעלה ירדו בתקופה זו (Gould and Moav 2006). לדעת עומר מואב, ישראל אטרקטיבית יותר למי שלא סיימו תיכון והרבה פחות אטרקטיבית למשכילים, שיש להם אפשרויות אחרות. אנשים בעלי השכלה, שמשתכרים בין 10,000 ל-15,000 ש"ח בחודש, נוטים לרדת מהארץ בשיעור גבוה יותר משאר האוכלוסייה גם בגלל נטל המס. כמו כן, הזדמנויות בשוק העבודה בישראל מצומצמות יחסית, כי רבים מהמגזרים בארץ אינם תחרותיים ואינם פתוחים לקליטת העובדים, וההגנה על עובדים מסוימים באה על חשבון עובדים אחרים. אם ישראל לא תתמודד עם הבעיה של בריחת המוחות ותוותר על מומחים מובילים, היא תשלם מחיר כבד (מואב 2006).

הרצון להישאר בישראל או לעזוב בקרב הקבוצות השונות בחברה נבחן גם באמצעות סקרי דעת קהל. בשנת 2007, רק כמחצית מבני 18-31 היו משוכנעים שהם רוצים לחיות בארץ, לעומת כשני שלישים בקרב בני 32-61 ויותר מ-80% מבני 62 ומעלה. כמו כן, 59% בלבד מהציבור החילוני רוצים להישאר בארץ, לעומת יותר משני שלישים מציבור המסורתיים והדתיים ולעומת 87% מהחרדים, הרוצים להישאר בישראל. זאת ועוד. פחות ממחצית (49%) מאנשים המזהים את עצמם עם השמאל הפוליטי רוצים להישאר בישראל, לעומת כשני שלישים מאנשי המרכז והימין הפוליטי. 47% בלבד ממצביעי מרצ בבחירות 2006 רוצים להישאר בארץ, לעומת כשני שלישים ממצביעי קדימה, עבודה, הליכוד וישראל ביתנו, ולעומת כ-85% ממצביעי יהדות התורה ושי"ס. נראה אפוא כי בקרב מי שרוצים להישאר בישראל גבוהים הסיכויים למצוא אנשים מבוגרים וקשישים, ציבור דתי וחרדי, מצביעי מפלגות דתיות וימניות, ולחלופין, בקרב מי שרוצים לעזוב ניתן למצוא יותר צעירים, חילונים ומצביעי שמאל (פיליפוב 2007).

ניתן לקבוע בוודאות, כי הקבוצה האחרונה מאפיינת את אוכלוסיית "מדינת תל אביב" – אנשים צעירים שתרבותם קוסמופוליטית, חסרי שורשים ציוניים ומן הסתם בורים בחוויית ארץ ישראל והגאוגרפיה שלה.

המגמות שתוארו לעיל, הן במישור האובייקטיבי של ההתרחשויות כפי שנמדדו באמצעים סטטיסטיים הן במישור הסובייקטיבי של דעת הקהל, מצביעות על מגמת שינוי במאזן הסוציו-דמוגרפי בישראל לקראת 2020. בעתיד אנו עלולים למצוא בארץ אוכלוסייה חלשה יחסית, המורכבת מקבוצת יהודים צעירים יחסית בעלי זיקה לדת, מרובי ילדים ועניים, קבוצת מבוגרים ואף זקנים הזקוקים לתמיכה, ואוכלוסייה ערבית מרובת ילדים. האם נמצא בקרבם די מפרנסים ומשלמי מסים? האם נמצא את כוח האדם שישרת בצה"ל שירות חובה ואחר כך שירות מילואים? האם הצעירים, המשכילים, המצטיינים ירצו לחיות בישראל? מיהם העולים שירצו בנסיבות כאלה לעלות לישראל? אלו שאלות גורליות בעבור מדינה קטנה כישראל במיקומה הקשה כל כך.

דמוגרפיה והתערערות הדמוקרטיה בישראל

אחת התופעות המלוות את השינוי במאזן הדמוגרפי הקיים היא שינוי ביחסי הכוחות במערכת הפוליטית בשל עקרון הייצוגיות. עליית משקלן של האוכלוסיות שאין להן זיקה לדמוקרטיה והן נטולות שורשים דמוקרטיים במערכות קבלת ההחלטות בישראל היא בגדר סיכון לדמוקרטיה הישראלית. כמו כן, לאוכלוסייה הערבית בישראל כוח אלקטורלי גדול, והוא הולך וגדל עם עליית משקלה הדמוגרפי. גידול הכוח האלקטורלי מלווה בהגברת התביעות לשינוי אופייה של ישראל ודרישות למימוש הזכויות הלאומיות של הפלסטינים במדינה. יש למנוע מצב שבו יתורגם כוח זה למהלכים העלולים לסכן את קיומה של המדינה היהודית הציונית.

בעיה זו לא הייתה קיימת ב-1949, כאשר האוכלוסייה הערבית בישראל מנתה 160 אלף נפש, ואף לא בשנות השבעים, כאשר היא מנתה חצי מיליון נפש. אבל בשנת 2007 ערביי ישראל הם מסה דמוגרפית של כ-1.5 מיליון נפש שאי אפשר להתעלם ממנה, שכן היא כחמישית מאוכלוסיית ישראל. אילו הצביעו כל ערביי ישראל (חוץ מערביי ירושלים) לרשימה אחת לכנסת, היה להם פוטנציאל אלקטורלי ל-21 חברי כנסת. בפועל, משקלם האלקטורלי קטן יותר, שכן כחצי ממספר האזרחים הערבים צעירים מכדי להצביע לכנסת. בבחירות 2000 ואחריהן ב-2003 הייתה השתתפות המגזר

הערבי לכנסת נמוכה בשל חרם יזום, אך מדובר בכוח אלקטורלי בעל יכולת השפעה על המתרחש במדינה. נזכיר כי ערביי ישראל היוו "גוש חוסם" שבעזרתו העביר ראש הממשלה יצחק רבין את הסכמי אוסלו, וכי בשנים 2000-2004 פועלים חברי הכנסת הערבים כשדולה מאוחדת בשורה של נושאים, ובעיקר לאומיים. מנהיגי הרשות הפלסטינית משתמשים בכוחם האלקטורלי של ערביי ישראל לצורכיהם באופן שצריך להדאיג כל יהודי בישראל. ד"ר אחמד טיבי, אזרח ישראל, היה יועצו של יאסר ערפאת. מאורעות הדמים בכבישי ואדי ערה, בנגב ובגליל בספטמבר-אוקטובר 2000 התרחשו בתיאום בין התנועה האיסלאמית בישראל עם מאורעות אינתיפאדת אל-אקצה שיזם ערפאת. 13 ערבים נהרגו במאורעות הדמים, והדבר הפך לכתב אישום חמור נגד משטרת ישראל והממסד, אך רק מעט נאמר על מה שקרה באותן שעות גורליות של כמעט מרד ערבי בישראל. אפשר לומר שהמגזר הערבי בישראל הצליח להפוך את עצמו מנאשם למאשים.

בגלל הפיצול הנורמלי של הכנסת לשמאל, ימין ומרכז יכולים ערביי ישראל להיות לשון מאזניים בהחלטות פוליטיות בנושאים לאומיים וביטחוניים, למשל, על עתיד הגולן או עתיד ירושלים, אם יועמדו החלטות אלו למשאל עם או כמצע לבחירות. ייתכן שבעוד מספר שנים הם יוכלו לקבוע אם ישראל תמשיך להיות מדינה יהודית ציונית או שמא תהפוך ל"מדינת כל אזרחיה" (ראה "חזון פלסטינים בישראל" ומסמכים דומים). כמו כן, לנציגים של ערביי ישראל בכנסת ישנו אינטרס מוצהר להרחיב את מדיניות הרווחה (קצבאות ילדים, הבטחת הכנסה וכו'). אינטרס זה משותף למפלגות הערביות ולמפלגות הדתיות והן מנצלות אותו בכישרון כל השנים, גם אם ברור לכל בר דעת שזוהי מדיניות הרת-אסון לחברה ישראלית כולה.

בשנת 2020 יהוו ערביי ישראל, על פי התחזית, כ-25% מכלל האוכלוסייה, וכוחם האלקטורלי יכול להגיע עד 30 חברי כנסת. שיעור כלל הקבוצות הלא-ציוניות (ערבים וחרדים) יגיע ב-2020 ל-50% מאוכלוסיית ישראל! (לוח 2). בשנים האחרונות הציבור הישראלי היהודי מודע יותר לבעייתיות ולמורכבות של ההשפעה הגוברת של הכוח האלקטורלי הערבי. כך, בשנת 2007 התנגדו 78% מהציבור היהודי למצב שבו המפלגות הערביות יצטרפו לקואליציה ולממשלה, לעומת 54% בשנת 2000 (אריאן, אטמור והדר 2007). אין מדובר כאן בעמדה אנטי-דמוקרטית של הציבור היהודי בישראל אלא במודעות הגוברת לסכנות הטמונות בדרישות הפוליטיות והחברתיות של ערביי ישראל. השאלה המרכזית שמעורר הדבר היא אם תצליח ישראל להתגונן בעתיד

מפני סכנות אלו מבלי לפגוע בעקרונות של המדינה היהודית והדמוקרטית. התשובה לשאלה זו איננה חד-משמעית, עקב החולשות המבניות הרבות של החברה והמערכת הפוליטית הישראלית, המתקשות מאוד לפעול על פי הדגם של דמוקרטיה מתגוננת.

השסעים העמוקים הקיימים בחברה הישראלית – שסעים פוליטיים בין ימין ושמאל; חברתיים – בין אשכנזים ומזרחים, בין ותיקים ועולים; דתיים – בין חרדים אשכנזים וספרדים, דתיים-לאומיים ומסורתיים, רפורמים ואחרים; לאומיים – בין יהודים, ערבים ואחרים – מאיימים לערער את הדמוקרטיה על כליה המשפטיים, התחיקתיים והביצועיים. נוסף על שסעים אלה הולך ומשתנה המשקל היחסי של הקבוצות השונות בכנסת וגדל משקלן של הקבוצות העניות בעלות הריבוי הטבעי הגבוה (ערבים, חרדים ומצביעי ש"ס שהם שילוב של חרדים ויוצאי הפריפריה). ייצוג זה הוא בעייתי: מעולם לא היה הרכב חברי הכנסת ירוד כמו בעשור הנוכחי מבחינות רבות, ובהן הכרת הבעיות האסטרטגיות הקיומיות, היחס לנושאים לאומיים ארוכי טווח והנאמנות למצעים פוליטיים. לכך יש להוסיף את ההיבט המוסרי, כפי שהדברים באים לידי ביטוי בוועדות האתיקה ובמקרים רבים אחרים.

סיטואציה זו משתקת את הכנסת ואת הזרוע המבצעת: הבחירות מתקיימות כל שנתיים במקום כל ארבע שנים; שרים מתחלפים תדירות וקשה לתכנן מדיניות ארוכת טווח ההכרחית לחברה מודרנית; קבלת ההחלטות וחלוקת המשאבים נעשות לפי לחצי הרגע ואין גישה ממלכתית לבעיות ארוכות טווח, כמו פתרונות לתשתיות, פיזור אוכלוסייה, מים, כבישים וביטחון. על כך יש מי שאומרים: ישראל מתנהלת, אך אינה מנוהלת!

למצב דברים זה תוצאות קשות ביותר בתחומי הביטחון, התשתיות והחינוך. מספר מערכות נמצאות כבר עתה בתהליך קריסה (מים, חשמל, תחבורה, תכנון לאומי, אכיפת החוק, חינוך) ואחרות – בדרך לקריסה. את החלל שנוצר תופסות קבוצות המביאות בהדרגה אך בעקביות לדעיכתה של הדמוקרטיה הישראלית. שינויים דמוגרפים מואצים וגידול אוכלוסיות נעדרות מסורת דמוקרטית מסכנים עתידה של ישראל כמדינה יהודית, דמוקרטית ומתקדמת במובן המערבי. עם השנים עלול תהליך זה להחליש את המערכת הפוליטית הישראלית עוד יותר מאשר בהווה ולגרום לכרסומה מבפנים, עד אשר יכולותיה ושאיפותיה יהיו דומות למערכות הפוליטיות במדינות העולם השלישי. סימנים מעידים כי כבר בעשור הנוכחי נמצאת ישראל בעולם השלישי בתחומים רבים (ביסטרוב 2007).

דמוגרפיה והידרדרות מערכת החינוך

הדיון בשינויים דמוגרפיים בישראל אינו שלם ללא הדיון במערכת החינוך של ישראל. זוהי המערכת היחידה שיכולה לספק מענה יעיל בטווח הארוך לבעיות החברתיות בישראל בהיותה מערכת המקנה נורמות. אך נראה כי בעשור הנוכחי אין מערכת החינוך ערוכה להתמודד עם האתגר: היא חלשה ואין לה מדיניות ברורה בנושא. במקום לצעוד קדימה נראה כי מערכת החינוך נסוגה.

בעשור 1989-1999 קלטה מערכת החינוך תוספת של רבע מיליון תלמידים (הלמ"ס 1999)! גידול זה נבע הן מעליית 750 אלף יהודים לארץ בשנים אלו הן מן הגידול הרב במספר הילדים הערבים והחרדים. קשה לתת מענה לסדרי גודל כאלה של ילדים בתוך עשור, מבלי שייוצרו צווארי בקבוק קשים בהכשרת המורים, בבניית מוסדות חינוך, בהכנת חומרי לימוד הולמים למגוון הגדול של הקבוצות ותתי-הקבוצות הלשוניות, התרבותיות והאחרות, ובתחומים אחרים. בשנים 1990-1999 גדל מספר משרות ההוראה מ-84,301 ל-125,358 (הלמ"ס 2000) שפירושו תוספת של 41 אלף משרות, 30% מכוח ההוראה. במצב כזה, ברור שטיב ההוראה נפגע. בעיה קשה לא פחות היא מחסור בצוותים מקצועיים ברמות החינוך העליונות (בעיה המלווה את כל מערכות השלטון שבעטו ב-civil servants, משרתי הציבור המנוסים, ואימצו פוליטיקאים מדרגות נחותות כמנהיגי מערכות השלטון). מדינה המשלמת לנושאי דגל החינוך בישראל משכורת של מלצרים ללא תשר אל לה לצפות להישגים כלשהם בחינוך. לכך מצטרפת השערורייה של מתן תארים אקדמיים למורים בדרכים מפוקפקות ממוסדות אקדמיים עלומים בחו"ל. משרד החינוך, שהעניק לבוגרי המוסדות הללו הטבות במשכורת, עודד בכך בעצמו רדידות וטיוח. בעיה זו אכן התפוצצה ועוררה סערה ציבורית בשנת 2001 ואף הביאה לביטול ההכרה במקבלי התעודות.

ואכן, הידרדרות המערכת החינוכית ניכרת בירידה באיכות הלימודים, בציוני הבגרות הנמוכים, בעיקר באזורי הפריפריה, בעליית רמת הסכינאות והאלימות בבתי הספר, ובבורות הרבה, בין השאר בנושאי ידיעת הארץ ותולדות הציונות. בשנת 2007 צומח דור שלם של ילדים ונוער שהפכו לחיילים ואשר לא ביקרו מעולם בירושלים, בגליל ובנגב. אוכלוסיות שונות בארץ חשות בצורך לתת לילדיהן חינוך משלים פרטי (האוכלוסיות המבוססות ועולי ברית המועצות לשעבר) שיצייד אותם בכישורים, בנורמות ובידע שמערכת החינוך הרגילה אינה מספקת. בית הספר "שבח מופת" (ראשי התיבות של "מתמטיקה, פיזיקה ותרבות") בתל-אביב, למשל, המזוהה עם ציבור העולים מברית

המועצות לשעבר, מצהיר כי הוא מוציא את התלמידים מהשגרה החינוכית הישראלית שמצטיירת בעיני העולים כשקועה בבטלנות, העדר משמעת ואי-עידוד של מצוינות אקדמית (www.shevahmofet.org).

משרד החינוך אינו מצליח לשמור ולטפח מערכת חינוך אחידה בעלת רמה נאותה, אלא מקיים מערכת שמרחיקה מעצמה תלמידים בעלי שאיפות ואמצעים. אך זו אינה הבעיה היחידה. משרד החינוך, עקב לחצים של קבוצות שונות בחברה וההתנהלות הכושלת של מקבלי ההחלטות, אינו מצליח לחייב את כל התלמידים במדינה ללמוד תוכנית ליבה שתקנה להם נורמות דמוקרטיות ומערביות! לכך יהיו השלכות רבות על אופיה של ישראל בעתיד בכל התחומים – הכלכלי, החברתי, התרבותי הפוליטי-לאומי והביטחוני.

ואלה דבריו של איש החינוך ד"ר צבי צמרת, כפי שהוצגו בכנס הרצליה ב-18 בדצמבר 2001 והתואמים את המציאות גם ב-2007:

היום, כמעט מחצית ילדי ישראל הלומדים בכיתה א' לומדים או בחינוך היהודי חרדי או בחינוך הערבי. אם יימשכו המגמות הדמוגרפיות הנוכחיות, תוך פרק זמן לא ארוך שני שלישים של ילדי המדינה יתחנכו במוסדות לא-ציוניים... בעייתיות מיוחדת שוררת במכללות להכשרת מורים. רמת התלמידים הממוצעת באותן מכללות, אשר תקבע את פני החינוך וההוראה בדור הבא, אינה משביעת רצון... השסעים הבאים פוגעים באחדותנו ומפוררים את החינוך בישראל: שסעים בין עשירים לעניים; בין יהודים לערבים; בין חילוניים לדתיים וחרדים; בין ותיקים לעולים; בין מרכז לפרiferיה; בין אזרחי המדינה לעובדים הזרים ובין עדות ישראל. כל השסעים חוץ מן האחרון העמיקו מאוד בשנים האחרונות. מדיניות הפרדה במערכת החינוך מחלישה את הסולידריות החברתית בישראל ומאיימת על כל ה"יחד" שלנו.

לא רק ששתי האוכלוסיות, ערבים וחרדים, אינן מקבלות את הנרטיב היהודי-הציוני, אלא הן גם מנהלות אורח חיים שאינו מתיישב עם סגנון החיים המערבי, ומי שמממן זאת הם האזרחים משלמי המסים, שכן שבגיל העבודה העיקרי – 25-54 – כשלושת רבעי מהגברים החרדים ושיעור דומה של נשים ערביות אינם משתתפים בכוח העבודה. בעוד מספר שנים לא ניתן יהיה לשנות מצב קיים באמצעים העומדים לרשות הכנסת בשל הלוּבי החזק שיתמוך בהמשך ההתנהלות הזאת (Ben-David 2007). סביר להניח כי אוכלוסיות אלו, בהיותן עניות ומרובות ילדים ובעלות יחס מסורתי לנשים, אף ימצאו

(וכבר מוצאים) הרבה מן המשותף בכל הנוגע לאינטרסים הפוליטיים והחברתיים. אם הנרטיבים הדומיננטיים בישראל של 2020 יהיו הנרטיב הערבי-פלסטיני והנרטיב היהודי-חרדי, מי מבין קבוצת הרוב כיום ירצה להשתייך לחברה הישראלית?

קריסת התכנון הלאומי והתשתיות הלאומיות

הגידול הדמוגרפי המהיר מביא להידרדרות אקולוגית חמורה בכל שטחי ארץ ישראל. ההידרדרות נמשכת בקצב מסחרר בשל השילוב הייחודי של שתי מגמות סותרות: שיעורי גידול אוכלוסייה המאפיינים את העולם השלישי מול שיעורי ביקוש לשטח המאפיינים את העולם המערבי, שרמת החיים שלו עולה, וכל זאת לנוכח מאפייני המערכת המתכננת הישראלית. התוצאה היא התקרבות רבה של ישראל לגבול כושר הנשיאה שלה, תופעה הבולטת במיוחד במישור החוף שמוקדו תל אביב, האזור שבו מרוכזת רוב האוכלוסייה.

ההגעה לגבול כושר הנשיאה מביאה לקריסת משק המים, מערכת התחבורה, סילוק האשפה, הטיפול בביוב ומניעת שיטפונות בערים המרכזיות, להרס חופי הים, להיעלמות הדיונות, להרס החקלאות, להיעלמות השטחים הפתוחים, לקריסת מערכת התכנון הפיזי ברמה הלאומית והמוניציפלית, לאי אכיפת החוק, להידרדרות ביחסים שבין אדם לחברו, לפערים חברתיים עצומים בין אוכלוסיות באותה עיר ובין מרכז הארץ לשוליה.

בעשור וחצי האחרונים נקלטו בישראל כמיליון עולים חדשים. בתוך פרק זמן קצר צריך היה למצוא להם פתרונות דיו, תעסוקה ותשתיות תומכות. בתנאים כאלה קשה להקפיד על מהלך מסודר של תכנון שיביא בחשבון שמירת נכסים לאומיים כשטחים פתוחים וחקלאיים, וקשה לאכוף את חוקי הבנייה. הדבר קשה שבעתים כשהכנסת חלשה ונכנעת בקלות לקבוצות לחץ שונות. בכל תחום ועניין אנו מגלים שגידול האוכלוסייה העצום בארץ הביא לקריסת מערכות התכנון הלאומי, המחוזי והמקומי: משק המים קרס, והחקלאות – נכס תרבותי, חברתי, ביטחוני וגם כלכלי, ובסדר חשיבות זה ולא כגרסת הכלכלנים – נהרסה בפראות. מישור החוף נבנה על חשבון המרחבים הירוקים ותרבות הנדל"ן חוגגת. בנייה בלתי חוקית נראית בכל מקום, גם במגזרים שלמים, וערים מכווערות בכל פינה. מרכזי הערים מצויים בתהליך ניוון והולכים ומתאכלסים באוכלוסייה ענייה (ערבית, חרדית, עובדים זרים ועולים חדשים). ישראל הנהדרת של "פעם" הולכת ומתקערת, וה"חזקים" שבתוכה הולכים ומסתגרים בשכונותיהם ו"קופצים" לחו"ל למנוחה ולנופש.

מינהל התכנון של משרד הפנים, האמור ליזום, לתכנן, למקם ולהוביל פרויקטים לאומיים בתחומי התעשייה, התחבורה, שמירת הנכסים הירוקים ופיזור האוכלוסייה, מסתפק בניסיון לשמור על המצב הקיים ונכנע שוב ושוב לכוחות הנדל"ן קצרי הראות. התכנון הלאומי, המתבטא בתמ"א (תוכנית מתאר ארצית) 31 ובתמ"א 35, התמקד במישור החוף, בעיקר בתל אביב, ובכך בעצם בעט בציונות והזניח הזנחה פושעת את הפריפריה תוך טיוח העניין במלל (ראו את שפת תמ"א 35 על כל המרקמים שלה).

התוהו ובוהו התכנוני שבו מצויה ישראל עד לרגע כתיבת מסמך זה גרם וגורם נזקים קשים, חלקם בלתי הפיכים: מדיניות פיזור האוכלוסייה נעצרה, מערכות התחבורה למרות כביש 6 והחייאה חלקית של הרכבת אינם עומדים בעומסים, המרחב הערבי נהרס מבחינה מוניציפלית-תכנונית, ובמישור החוף פותחו פרוורים בדגם יישובים קהילתיים ואזורי מסחר ותעשייה על חשבון שטחי החקלאות והשטחים הפתוחים, והם תורמים לקריסת התחבורה ולהרס מרכזי הערים הגדולות, עניין שגלום בו אסון אקולוגי וחברתי.

מדיניות התכנון הלאומי הלא-מוגדרת והלא-מוסדרת הנהוגה כיום הביאה למחסור כרוני בהשקעה בתשתיות הלאומיות הנחוצות ביותר של תחבורה ציבורית (מסילתית בעיקר), התפלת מים ועוד. הממשלה, האחראית ליוזמות בתחום זה, פותחת פערים שיהיה קשה מאוד לסגורם. בשנת 2007 חיו בארץ ישראל המערבית יותר מ-11 מיליון בני אדם. ב-13 השנים הבאות צפויה תוספת של 5.5 מיליון, כך שיחיו כאן כ-15.5 מיליון בני אדם. כולם יזדקקו לאוויר, למים נקיים לשתייה ולאנרגיה שתפעיל את כל המכשירים המודרניים. כל הבוגרים יעשו מאמץ להחזיק בכלי רכב וכולם ירצו להגיע ברכבם במהירות ליעדיהם – אבל הם לא יגיעו לשם אם אי אפשר יהיה לשנע אותם. אין ספק שאוכלוסייה גדולה כזאת תייצר כמויות גדולות מאוד של אשפה וביוב. מה תהיה אז איכות החיים בארץ?

התחזית קשה והיא נוגעת לארץ ישראל המערבית כולה, שכן אנו שותפי גורל עם הפלסטינים בחלק גדול מהמשאבים הדלים של הארץ: מים, אוויר, ים, ביוב, פארקים, תחבורה, תחנות כוח ובנייה. בלי התייחסות רצינית לבעיות האקולוגיות תהפוך ישראל עד מהרה למדינת עולם שלישי. לכך יש השלכה ישירה על חוסנה של החברה בישראל ועל הביטחון הלאומי שלה!

המנהיגות חייבת לקלוט ולהבין את ממדי הבעיה הדמוגרפית הניצבת בפניה ואת

השלכותיה. עליה להתעשת ולהתחיל בדחיפות בהכנות לקראת שנת 2020 על ידי שינוי מוחלט של סדרי העדיפויות בישראל וברשות הפלסטינית. חלק מהפעולות הנדרשות בדחיפות הן חזרה למדיניות פיזור האוכלוסייה, כשהיעד הוא "כיבוש" הנגב הצפוני ובקעת הירדן, הצלת ירושלים המיזרדרת דמוגרפית, חברתית, כלכלית ואקולוגית, בניית תשתיות הולמות לאוכלוסייה של כ-15 מיליון הצפויה ב-2020 והקפדה רבה על אכיפת החוק. בתנאים של צפיפות האוכלוסייה הצפויה, לאכיפת החוק חשיבות עליונה בשמירה על איכות החיים. **הטרגדיה של ישראל היא שמול התחזית הקשה עומדת מנהיגות המתעניינת רק ביממה הקרובה, ולכל היותר בחצי השנה הקרובה, בעוד הפתרונות הדרושים מחייבים ראייה של עשר-עשרים שנים קדימה! במציאות זו, התרסקותה של ישראל היא בלתי נמנעת. מנהיג שיקרא דברים אלה ולא יתעשת יפתח בעשייה של ממש הוא בחזקת פושע! נמחיש את קביעתנו בשתי דוגמאות:** משק המים ומערכת התחבורה בישראל.

מקרה משק המים

רוב נחלי ישראל הפכו לתעלות ביוב או התייבשו. איכות המים באקוות (אקוויפרים) הידרדרה, והביקוש למים עולה. גם הכינרת מצויה (בחורף 2007) בשפל ללא תקדים. זוהי תוצאה בלתי נמנעת של מספר גורמים: תנאי בצורת וחשש לשינויי אקלים שיחריפו את המחסור, גידול בביקוש למים בישראל וברשות הפלסטינית (עקב גידול האוכלוסייה ועלייה ברמת החיים) והמחויבות להספקת 55 מיליון מ"ק מים (כשליש מטר במפלס הכינרת) לממלכת ירדן. השפל החמור בכינרת הביא לקביעת קו אדום חדש, נמוך במטר מהקו האדום הקודם (214 במקום 213). הנזק אינו רק אסתטי – בשפל גלומה סכנה של ירידה באיכות מי הכינרת, המספקת כשליש מתצרוכת המים השנתית של ישראל ואף מספקת מים לירדן. אם ייחתם הסכם שלום עם סוריה ולבנון, יקבלו אף הן חלק ממי הכינרת, ולמעשה, לבנון כבר מקבלת זאת ללא הסכם מסוף 2002. לפגיעה אקולוגית במי הכינרת יהיו השלכות חמורות על משק המים של ישראל וגם של שכנותיה (ראה לוח 7).

אילו הייתה לישראל מדיניות מים ארוכת טווח, ניתן היה למנוע את קריסת משק המים על ידי חיסכון במים בחקלאות ובאמצעות התפלת מים בהיקפים נרחבים יותר מאשר נעשה עד כה, ובדרכים נוספות. למרבה הצער, משק המים משקף את האנרכיה השלטונית שתיארנו לעיל. המחסור במים התבטא בעליית מחירי המים לצריכה

לוח 7 : האוכלוסייה סמוך לגבולות ישראל 2003-2020 ותחזית ביקושי מים

כמות המים הנלקחת מפותנציאל המים הישראלי עבור האוכלוסייה הערבית (מיליון מ"ק)		אוכלוסייה ערבית במרחק של עד 50 ק"מ מגבולות ישראל (מיליון נפש)		אוכלוסייה ערבית הצמודה לגבול ישראל (מיליון נפש)		אוכלוסייה בגבול ישראל עם -
2020	2002	2020	2003	2020	2003	
30	15	2.0	1.0	0.5	0.2	לבנון
(300-220)*	-	12.0	6.0	0.2	0.1	סוריה
150	55	8.0	4.5	0.5	0.3	ירדן
400	270	6.2	3.3	6.2	3.3	פלסטינים
-	-	3.4	0.2	0.1	0.02	מצרים
כ-830	340	30.0	15.0	7.5	4.0	סה"כ

מקור: סופר 2004

* במקרה שישראל תיסוג מרמת הגולן

הביתית ולחקלאות. על פי תוכניות של הרשות הממשלתית למים ולביוב, שהוקמה ב-2007, עד תחילת העשור הבא יגיע ייצור המים המותפלים לכ-275 מ"ק בשנה (ראה לוח 8). כמות זו אמורה להגדיל ב-25% את ההיצע של מים שפירים בישראל. האם הכמות המתוכננת של המים המותפלים אכן תהיה זמינה והאם ידביק ההיצע של המים את הביקושים העתידיים? בתוכנית אב למשק המים בישראל שפורסמה ב-2002 דובר על התפלת 365 מיליוני מ"ק מן הים, נוסף על התפלת 100 מיליון מ"ק מבארות בעייתיות ומים מלוחים. דובר אז גם על הבאת מים והשבת מי קולחין. יש לבצע מיד תוכנית זו, לפני שיקרה אסון!

כל מה שאמרנו על משק המים תקף לגבי משק החשמל. האם יש לחכות למחסור בישראל ולהפסקות חשמל כדי להתחיל להזיז את המשק הכי חיוני למדינה מודרנית?

לוח 8 : מתקני התפלת מי ים בישראל (עשייה בפועל)

מקום המתקן	שלב הביצוע	כמות מים שנתית (ממ"ק)	צפי לתחילת אספקת המים
אשקלון	מספק מים	100	אוגוסט 2005
פלמחים	הרצה	30	יוני 2007
חדרה	תכנון	100	סוף 2009
אשדוד	בחינת שימוט	45	2012

מקור: על פי נתוני רשות המים 2007

מקרה משק התחבורה

משק התחבורה הקורס הוא אולי מקרה הקריסה החמור ביותר, כי הוא גובה מחיר גבוה בחיי אדם, בכלכלה ובאיכות החיים. מספר הרוגי תאונות הדרכים בישראל מאז קום המדינה משתווה לזה של הרוגי מלחמות ישראל מאז 1882 (הקמת ראשון לציון) ועד היום. כל שנה נהרגים 400-500 איש, מספר קרוב לזה של החיילים שנהרגו בשלוש השנים של מלחמת לבנון הראשונה. בכל עשור גדל ב-100% מספר כלי הרכב במדינה. תשתית הכבישים, לעומת זאת, משתפרת רק ב-10%-16% בעשור. תנועת כלי הרכב בכבישים, בעיקר בערים הגדולות במרכז, "תקועה" למדי כבר בהווה. מה יקרה בשנת 2010 או בשנת 2020, כאשר האוכלוסייה תכפיל את עצמה ועמה את צי הרכב? מלבד המחיר הגבוה שגובה התחבורה מהציבור בהרוגים, בפצועים, בנזק לרכוש ובבזבזי זמן עצומים, אנו משלמים בהידרדרות בתרבות הנהיגה: מדי יום אנו נתקלים בדרכים בתופעות של כניסה לצמתים ברמזור אדום, בנהיגה אלימה בנוסח "נהג לנהג זאב" ובהרג של משפחות שלמות. חדשות לבקרים אנו שומעים על דקירות סכין בשל מקום חניה או מעבר חצייה. אין כמו קריסת מערכת התחבורה שיכולה להוביל את ישראל אל לבו של העולם המתפתח.

תרבות הנהיגה שהתפתחה כאן היא אחד הביטויים של עקת הצפיפות הגבוהה בחברה הישראלית. צפיפות האוכלוסייה מול השאיפה לאיכות חיים מערבית גבוהה, בתנאי אקלים שחון למחצה ומתח ביטחוני מתמשך, פוגעת ביחסים שבין אדם לחברו ומביאה לאלומות בחברה על כל רמותיה, גם בבית הספר היסודי. וגם בעניין זה אין התחזית הדמוגרפית מבשרת טובות.

בשני המקרים שנועדו להדגים את קריסת המערכת המתכננת, כמו בתחומי תשתיות פיזיות נוספות, באה לידי ביטוי הטרגדיה של הפרטת היתר. הממשלה אינה מתמודדת עם כשלי השוק בכך שהפסיקה לתקצב מפעלים לאומיים שנועדו לשרת את כלל הציבור. לעומת זאת, היוזמות הפרטיות של בעלי ההון (הנעשות רק לטובת עצמם) מכתיבות סדר לאומי במדינה וקובעות היכן ובאלו היקפים לבנות, להתפיל, לסלול ולקדם. זהו תהליך אסוני, ויש לעוצרו!

חלק שלישי

מה עדיין אפשר לעשות כדי להציל את
ישראל?

במסמך זה הצבענו על שורה ארוכה של איומים על ישראל בקצבי זמן שונים. כולם דורשים פתרונות אך חלקם משוועים לפתרון מיידי. כמעט רובם נובעים ממיקומה הגאוגרפי של ישראל במזרח התיכון האלים והקיצוני. לכולם קשר לדמוגרפיה, קרי לריבוי הטבעי הגבוה של האוכלוסיות השונות, הנעשות עניות יותר ועל כן אלימות יותר. בין היתר הצבענו על רוב יהודי ההולך ומצטמק בארץ ישראל; על הפריפריה כולל ירושלים, הננטשת על ידי היהודים; על החרדים ועל הערבים המתעצמים ויונקים את לשד עצמותיו של המעמד הבינוני המתמעט והולך ועל המחסור בפעילות מצד המערכת המתכננת בכל אחת מרמותיה על מנת למנוע את קריסת התשתיות התומכות באוכלוסיות הללו. הצבענו על סימני עולם שלישי בישראל בכל תחום ועניין; על הסכסוך הערבי-ישראלי הנמשך, שיימשך עוד עשרות שנים; על העלייה הנמצאת בסימן עצירה ומולה סכנת ירידה גוברת של הטובים בבני הארץ; על התפוררות החוסן הלאומי והאמון בצה"ל; על הידרדרות ביחסי יהודים וערבים בתוככי ישראל; על מצב חברתי גרוע; על פערים בלתי נסבלים בין עשירים לעניים; על רמת החינוך הנמוכה והמידרדרת; על צמיחתה של מדינה בתוך מדינה עד כדי איום של זו על זו – "מדינת תל-אביב" המאיימת על קיומה של ישראל; על מחסור במנהיגות פוליטית, ערכית, תרבותית; ועל מציאות פוליטית וגאופוליטית איומה.

על ישראל כמדינה מזרח תיכונית בעלת מאפיינים ברורים של עולם שלישי, המאופיינת בהפסקת העלייה אליה ובעזיבה של האליטות החזקות דבר התורם למאזן דמוגרפי שלא לטובת היהודים, רמה תרבותית ירודה, מצב חברתי גרוע המתבטא בין היתר בפערים עמוקים בין הקבוצות, הצטופפות האוכלוסייה היהודית לעבר גוש דן, משבר מנהיגותי חמור ועוד, מדבר גם יחזקאל דרור (דרור 2007). אך דרור מעלה זאת כ"חלום בלהה מעשי לישראל לשנת 2030". לעומת זאת, הסצנריו האופטימי לעתידה של ישראל נקרא אצלו "חזון מעשי לישראל לשנת 2030". למרבה הצער, זהו סצנריו שאינו מעוגן במציאות ולו באחד מהסעיפים, וספק אם יתממש אף אם יהיו התפתחויות חיוביות בכל הזירות המוזכרות.

לנוכח כל אלה אף יש לזכור כי שטחה של ישראל קטן מזה של ארצות בעלות אוכלוסייה דומה. כ-60% משטחה הם אזורים מדבריים או חצי צחיחים, שקשה להקים בהם יישובים, בעיקר בגלל העדר מקורות מים. כ-42% משטח ישראל הם שטחי צבא וביטחון. רובם באזורי המדבר, אך גם ברמת הגולן, לאורך חופי הארץ, באזורים השולטים בפסגות ההרים ובמישורים (שם ממוקמים שדות תעופה ובסיסי צבא

גדולים). התוצאה היא, שהארץ שמצפון לבאר שבע היא מן האזורים הצפופים ביותר בעולם. ארץ כזאת תתקשה לקלוט מאות ואלפי מהגרים מבלי שתיפגע איכות החיים. את מעט המקום הפנוי יש לשמור לעולים יהודים שירצו להגיע לארץ המובטחת.

רבים מן המתכננים משווים בין ישראל להולנד ("השד אינו נורא כל כך"). אכן, הולנד צפופה כמו ישראל (בשנת 2007), אבל הריבוי הטבעי בה קרוב לאפס, היא אינה ארץ מדברית או חצי מדברית, ושכנותיה – גרמניה, בלגיה ולוקסמבורג – דומות לה באוריינטציה המערבית, בדת הנוצרית ובהכנסה לנפש, וכולן מאוגדות עמה באיחוד כלכלי משותף. מאז מלחמת העולם השנייה אין להולנד סיבה לחשוש מפני שאיפות טריטוריאליות של שכנותיה ולכן היא גם איננה זקוקה לצבא בהיקפים של צה"ל.

מצבה של ישראל שונה לחלוטין. הריבוי הטבעי בה הוא מהגבוהים בעולם, ובינה לבין שכנותיה – סוריה, ירדן ומצרים, וכן עיראק, סודן ושאר העולם הערבי – שוררים פערים כלכליים, דתיים, חברתיים ולאומיים גדולים. בעוד רוב החברה החיה בתוך תחומי ישראל היא חברה מערבית מתקדמת המסוגלת למצוא מענה למחסור במים, בשטחים ובתעסוקה, החברה החיה ביתר מרחבי ארץ ישראל איננה מסוגלת לפתור את בעיותיה, בייחוד לנוכח הריבוי הטבעי העצום שבה. הניסיון ממקומות אחרים בעולם שקיימים בהם פערים כאלה מלמד, כי במצבים כאלה מתחילה גלישה של אוכלוסייה ענייה אל תחומי האזור העשיר יותר. אצלנו, מלבד הפערים שתוארו, הנסיבות מקלות על גלישה כזאת: אוכלוסייה פלסטינית ישראלית המזדהה עם אחותה ממזרח, ביקוש ישראלי לידיים עובדות זולות והרצון של הפלסטינים למימוש תביעת השיבה ולאיחוד משפחות. אם לא די בכך, הרי כל מאמני ארץ ישראל השלמה מסרבים להכיר בגדר החיים של ישראל ורוצים למוטט אותה. במצב זה עלולה ישראל להיות מוצפת במיליוני ערבים, מה שיבטיח את הפיכתה למדינת עולם שלישי.

כיצד מצילים את ישראל? אנו מהססים בכתיבת פרק ה"עצות", משום שקשה לנו להאמין שהממשלה הנוכחית או זו שתבוא אחריה תיזום, תעשה, תחרוג משגרת חייה ותביא לשינויים דרמטיים בדרך של עשייה מתקנת; נראה שהדמוקרטיה הישראלית במתכונתה הנוכחית איננה יכולה לתת מענה לאתגרים הרבים שהצבענו עליהם. למרות זאת יש לחפש דרך לעשייה – תוך שמירה על עקרונות הדמוקרטיה ופריצת מחסומי הסחבת הביורוקרטית והמשפטית. לא ייתכן כי במדינה הצפופה ביותר בעולם המערבי, שהצפיפות בה עוד תלך ותגדל, ייפסקו בנייתם של כל קילומטר כביש ומסילת ברזל חדשים, כל צינור מים, כל מתקן התפלה, וכן הקמת גדר הפרדה – גדר

החיים של ישראל – בגלל שורה של בג"צים שמעכבים את הבנייה או עקב כניעה ללחצים של קבוצות אינטרסנטים המטרפדים כל מהלך חיובי ונחוץ.

יש לצמצם את העיכובים המשפטיים ואת הסחבת המלווה (שחלקם נובעים מהעסקת עודף של עורכי דין ומחוסר יעילות במגזר הציבורי). לא ייתכן כי "נערי האוצר", חבורת בני נוער שקיבלו את הכשרתם בחוגים לכלכלה במוסדות האקדמיים ושהם בורים בגאופוליטיקה, יקבעו סדרי העדיפויות במדינה. יש להיעזר בהם, אך לא לתת בידיהם את זכות הווטו על ההכרעות בעלות חשיבות לאומית עליונה. כמו כן, יש לעצור את השתוללות אילי ההון שמנהלים למעשה את "מדינת תל-אביב" תוך התעלמות ממדינת ישראל. את החרדים, שהם רק 8% מן האוכלוסייה, יש להעמיד במקומם הראוי ולא לאפשר להם לכרסם באושיות המדינה הציונית. יש להחזיר למילון המושגים של הפוליטיקה הישראלית את הביטויים "אינטרס לאומי" ו"סדר העדיפויות הלאומי", לא כתחליף להסדרים דמוקרטיים אלא מתוך צורך לקדם עשייה חיונית למרות וכנגד האינטרסים שבשוליים (מבלי להמעיט בחשיבותן של זכויות האדם וכדומה).

- לנוכח התמונה הקודרת שתיארנו, בראש ובראשונה יש להציל את ירושלים, בירת ישראל. הדבר מחייב העברת כל משרדי השלטון לבירה, ומיד. משרדי ממשלה שעדיין יושבים בתל אביב בתירוצים לא ענייניים, כולל המטכ"ל, משרד הביטחון ויתר זרועות הביטחון (חצר המכללות, גלי צה"ל, דובר צה"ל) – יועברו לאלתר מ"מדינת תל אביב". מתי לאחרונה נשא נשיא ארה"ב נאום רשמי לאומה שלא מושינגטון? ואילו בישראל, הנאום הגורלי לאומה נישא מהרצליה ולא מבנייני האומה או הכנסת. רק ברשימה הקצרה של מוסדות שהבאנו כאן "החזרנו" לירושלים כמה אלפי מועסקים. חלקם יעברו לגור שם וחלקם ישלמו מחיר נסיעות טורדות בכבישי ישראל. ובעקבותיהם תיאלץ גם התקשורת התל אביבית לעלות יום יום לבירת ישראל.

- טריז של יישובים יהודיים שיחצוץ בין רצועת עזה לבדווים החיים בדרום חיוני ביותר, ועל כן יש לראות ברצף היישובים אשקלון-שדרות-נתיבות-אופקים-באר שבע ציר אסטרטגי לפיתוח. אם באר שבע תגיע לחצי מיליון תושבים, ממילא תיפתר גם בעיית הבדווים בנגב הצפוני, על ידי שילובם בחברה הישראלית. כיצד מביאים חצי מיליון יהודים לבאר שבע? רכבת מהירה ביותר בציר באר שבע-קרית גת-תל אביב יקרבו את בירת הנגב לליבה. זה המצב ביפן ובצרפת, ואלה פתרונות דמוקרטיים ובני ביצוע.

- פיזור האוכלוסייה חייב לכלול גם את הצפון, לטובת יהודים וערבים גם יחד, ובין היתר את חיזוק סובב ג'נין, ואדי ערה, ויישובי ה"כוכבים" במישור החוף הצפוני והדרומי.
- אטימת גבולות ישראל-מצרים וישראל-ירדן תעצור את חדירת אמצעי הלחימה והמוצרים הבלתי חוקיים ממדינות אלו לישראל, תחייב את הבדווים בנגב הצפוני לחפש אמצעי פרנסה חלופיים ולהפסיק לשמש גשר קטלני בין מדינות ערב ורצועת עזה ומשם ליו"ש, ותחזיר את הנגב לחיקה של ישראל הריבונית.
- על ממשלת ישראל גם לבצע מפעלים שכבר דובר בהם – עיר הבה"דים נמצאת על סדר היום הלאומי מאז 1957. יש להמשיך ולהוריד את צה"ל דרומה, אבל בשטח המתפנה במרכז יש להבטיח פארקים ירוקים ולא שיכוני ענק. הפסקה של חגיגת הנדל"ן הפרועה תפעל לטובת האזרח הקטן הנושא בנטל האמיתי של אחזקת המדינה. השמירה על ישראל כמדינת עולם ראשון אפשרית על ידי בנייה לגובה ובאיכות גבוהה, על ידי אכיפת החוק במלוא העוצמה בכל התחומים – נהיגה, שמירה על הניקיון, בנייה חוקית, תשלום מסים – על ידי מבצעי תשתיות בקנה מידה שלא הכרנו בעבר והעלאת החינוך לשלב גבוה בסדר העדיפות. קנה המידה לשכר חייב לשקלל את תרומת האדם לחברה, למדינה ולעתידה, וברור שהמורה עומד מעל לכל מקצוע אחר וחייב להיות מתוגמל בהתאם. חברה המשלמת למורה כמו למלצר בלי טיפ אינה רשאית להיחשב למדינה מתוקנת או למדינת עולם ראשון. מי שאיפשר את המציאות הנוראה בתחום החינוך הוא בחזקת פושע!
- סינגפור, הולנד וניו-יורק הן דוגמאות למקומות צפופים שהחיים בהם יכולים להיות סבירים, תרבותיים ואפשריים. הדבר מתאפשר רק כשיש חוק וסדר עדיפויות ברורים ושקופים לכל במדינה, ולא אנרכיה. אין דרך לשמר משטר דמוקרטי יעיל ללא אכיפת החוק ושמירה על הסדר הציבורי. ללא מרכיבים אלה תמשיך הדמוקרטיה הישראלית להיחלש ולאבד את אמון הציבור בדרך לדעיכתה המוחלטת. לכן, כבר עתה יש לשלש את כוחה של המשטרה – יש די כוח אדם במגזר הערבי והחרדי; הם יכולים לשרת במשטרה בהמוניהם כחלק משירות לאומי לטובת כלל הציבור. ממילא, אכיפת החוק תקטין חלק מהמתחים בין היהודים לערבים ותביא לשיפור עצום במערכת המוניציפלית במגזר הערבי. בדברינו אלה אנו רומזים לכך שחלק גדול מכשלי השלטון קשורים בכשלי מערכת המשפט בישראל.

אם תהיה ישראל ארץ טובה, יבואו לכאן יהודים למרות הצפיפות הרבה, והחזקים ירצו להישאר כאן. הדבר מחייב פתרונות תשתיות ותכנון לאומי ארוך טווח. כרגע יהודי צרפת מעדיפים את מונטריאול, יהודי דרום אפריקה העדיפו את אוסטרליה, ומיליוני יהודים מרוסיה וממקומות אחרים מעדיפים את ניו יורק, שלא לדבר על חלק מהישראלים עצמם.

שאלת היחסים בין ישראל לשכנותיה ובעיקר יחסיה עם העם הפלסטיני אינה תלויה רק בה. אנו איננו רצויים כאן. על ישראל להגדיר את גבולותיה הקבועים בצורה חד-צדדית ומתוך דאגה לעתידה כמדינה יהודית וציונית בגבולות בני-הגנה. גדרות ההפרדה ביו"ש וברצועת עזה הוכיחו את יעילותן נגד חדירות מתאבדים ופלישת פלסטינים לישראל וצמצמו חלק מהפשיעה. על אתגרים אחרים ובהם ירי תלול מסלול ומנהרות נצטרך להמשיך ולחפש תשובות. קצתן לא ינעמו לציבור הדואגים תמיד לזכויות האדם האחר (בלונדון, פריז, בריסל ובירות המערב האחרות).

לסיכום, חברה מגויסת עם כוח האדם המצוי בישראל יכולה לתת מענה לכל הבעיות שעוררנו. לשם כך דרושים מנהיגים אחראים וסדרי עדיפויות לאומיים ברורים. רוב יהודי ישראל אינם מוכנים להתאבד, ולרובם גם אין דרכונים של ארצות הברית, של רומניה, רוסיה ואסטוניה – והם יישארו כאן.

מקורות

אילטוב, ר' 2006. פרוטוקול מס' 32 משיבת ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות
מ-25.10.06. www.knesset.gov.il

אלבו, י' וא' חוגג 2007. הבדווים בדרום, השפעת הקיצוץ בקצבת הילדים על הילודה.
חיפה.

אריאן, א', פ' בן-נון ושי ברנע 2004. מדד הדמוקרטיה הישראלית 2004 כולל סקר
עמדות הנוער. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, מרכז גוטמן.

אריאן, א', נ' אטמור וי' הדר 2007. מדד הדמוקרטיה הישראלית 2007: לכידות בחברה
שסועה. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, מרכז גוטמן.

אשכנזי, ט' 1957. הבדואים, מוצאם, חייהם ומנהגייהם. ירושלים: ראובן מס.

בוים, ז' 2006. פרוטוקול ישיבת ועדת הכספים מ-31.5.06. www.knesset.gov.il

בחור ד' וס' שמואלי. 2002. הממשלה תומכת בחוק שיאפשר יישובים ליהודים בלבד.
ידיעות אחרונות 8.07.02, ynet.

ביסטרוב, י' 2007. ישראל בין העולם המפותח לעולם המתפתח. חיפה: קתדרת חייקין
לגאואסטרטגיה. אוניברסיטת חיפה.

בן דוד, י' 2004. הבדואים בישראל – היבטים חברתיים וקרקעיים. ירושלים: המכון
לחקר מדיניות קרקעות ומכון ירושלים.

בנזימן, ע' (עורך) 2006. של מי הארץ הזאת? מסע לניסוח אמנה יהודית-ערבית בישראל.
ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

בנק ישראל, דין וחשבון. 2006. ירושלים: בנק ישראל 11.4.2007.

ברשקובסקי, ע' 2007. כתב אישום על הריגה הוגש נגד שי דרומי. ידיעות אחרונות
22.01.07, ynet.

גורוביץ, נ' וא' כהן-קסטרו 2004. תפרוסת גאוגרפית ומאפיינים דמוגרפיים, חברתיים

וככלכליים של האוכלוסייה החרדית בישראל 2001-1996. נייר עבודה מספר 5, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

דרור, י' 2007. בין ייחודיות לינורמליות. בתוך א' רביצקי וייצ' שטרן (עורכים) *דברים ושברי דברים: על יהדותה של מדינה דמוקרטית*, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 670-639.

החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל. 2006. נצרת: הוועד הארצי לראשי הרשויות המקומיות הערביות בישראל. www.adalah.org

הצהרת חיפה. 15.05.07. חיפה: מדה אל-כרמל. www.mahsom.com

חורי, ג' 2007. בג"ץ: לשריין לזוג ערבי מגרש ברקפת. הארץ, 1.11.07.

ישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שנים שונות. *שנתון סטטיסטי לישראל*. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ישראל, משרד הבריאות. 2007. *מספר ילודים בדואים במחוז דרום*. נפת באר-שבע.

ישראל, משרד הפנים. שנים שונות. *מנהל מרשם האוכלוסין*. נפת באר-שבע.

ישראל, משרד הפנים. 2002. *סקר היחידה לפיקוח על הבנייה*.

ישראל, רשות המים. 2007. www.water.gov.il

מואב, ע' 2006. *פרוטוקול מס' 11 משיבת ועדת המדע והטכנולוגיה מ-28.06.06*. www.knesset.gov.il

מזור, א' 1997. *תוכנית 2020 סיכום*. חיפה: הטכניון.

מרנדה, א' 2007. אושר בטרומית: אדמות קק"ל - ליהודים בלבד. *ידיעות אחרונות*, 18.07.07. ynet.

סופר, א' 2007. *סוגיות בגיאופוליטיקה של המזרח התיכון*. תל-אביב: גלי צה"ל, משרד הביטחון.

- סופר, א' 2006. המאבק על המים במזרח התיכון. תל-אביב: עם עובד.
- סופר, א' 2001. ישראל, דמוגרפיה 2000-2020, סיכונים ואפשרויות. חיפה: המרכז לחקר הביטחון הלאומי, אוניברסיטת חיפה.
- סופר, א' ווי ביסטרוב 2006. מדינת תל-אביב – איום על ישראל. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.
- סופר, א' ווי ביסטרוב 2004. ישראל דמוגרפיה 2004-2020, לאור תהליך ההתנתקות. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.
- סופר, א' ווי גמבש 2007. תעתועי פער המיליון. תגובה ל"פער המיליון: האוכלוסייה הערבית בגדה המערבית וברצועת עזה" (מרכז בגין סאדאת, אוניברסיטת בר אילן, ספטמבר 2006). חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.
- סופר, א' ווי כנען (עורכים) 2004. תהליכים והתפתחויות גאוגרפיות בארץ ובעולם (מבט לשנת 2020). חיפה: הקתדרה לגאואסטרטגיה ע"ש ראובן חייקין, אוניברסיטת חיפה.
- סופר, א' ודי' לן 2001. גיאוגרפיה של המזרח התיכון, תמורות לקראת המאה ה-21. תל-אביב: עם עובד.
- סופר, א' וגי' שלו 2004. מימושה בפועל של תביעת השיבה הפלסטינית. אנסמבל, 7, המכללה לביטחון לאומי.
- פיליפוב, מי' 2007. מי רוצה להישאר בארץ? נייר עבודה, ירושלים: מרכז גוטמן, המכון הישראלי לדמוקרטיה. www.idi.org.il
- פלוג, קי' 2007. גישות לצמצום פערים חברתיים: אתגרי המדיניות בעידן הגלובליזציה. כנס מרכז טאוב. <http://www.bankisrael.gov.il>
- צימרמן, ב', ר' זייד ומ"א וייז 2006. פער המיליון: האוכלוסייה הערבית בגדה המערבית וברצועת עזה. עיונים בביטחון המזה"ת, 65, אוניברסיטת בר-אילן. מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים.

צצאשויילק, א' 2003. הבדואים בנגב – חיפוש אחר פתרונות. *ביטחון לאומי*, 2-3, 136-107.

רביד, י' 2001. הפליטים הפלסטינים. *עיונים בביטחון המזרח התיכון*, מרכז בגין סאדאת, אוניברסיטת בר-אילן.

קאופמן, ג' 2005. אוכלוסיית הבדואים בגליל: תהליכים ותמורות, מנוודות ליישובי קבע 1963-2002. *ביטחון לאומי*, 4, 77-97.

שטנדל, א' 1992. *ערביי ישראל בין הפטיש והסדן*. ירושלים: אקדמון.

שטרן, י' 2007. בימ"ש הקפיא את בניית הגדר בין מושב ניר צבי לערביי לוד. *הארץ* 15.07.07

שנתון סטטיסטי לנגב. 2000. מרכז הנגב לפיתוח אזורי, הרשות לפיתוח הנגב.

שפר, ג' 2007. מי באמת שולט בישראל? *ידיעות אחרונות* 22.9.07, ynet.

Ben-David, D. 2007. The Moment of Truth. *Haaretz*, 5.02.07.

Gould, E. and O. Moav. 2006. *The Israeli Brain Drain*. Jerusalem: The Shalem Center.

Organization for Economic Co-operation and Development. 2007. *OECD Employment Outlook 2007*. Statistical Annex. Paris: Organization for Economic Co-operation and Development.

Senge, P. M. 1990. *The Fifth Discipline*. New-York: Doubleday.

Zimmerman, B., Seid, R., Wise, M. L., Ettinger, Y., Shahaf, D., Sohar, E., Passig, D. and A. Shvout. 2005. *The Arab Population in the West Bank and Gaza: The Million and a Half Person Gap*. American-Israel Demographic Research Group (AIDRG), www.pademographics.com

נספח 1 – הבדווים בנגב הצפוני: היבטים גאוגרפיים ב-2007

מאת ארנון סופר

רקע כללי

על פי רישומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בראשית 2007 התגוררו בישראל כ-240,000 בדווים. לזה יש להוסיף מספר משוער של 20,000-40,000 נפשות שאינן רשומות כחוק, בעקבות קנייה בלתי מדווחת של נשים בעזה, בדרום הר חברון ובירושלים, או בדרום ממלכת ירדן. אחד האומדנים מדבר על כ-14,000 נשים שנקנו על ידי בדווי הנגב מאז 1967. למרחבי הבדווים בנגב נכנסו גם פלחים מהר חברון כשוהים בלתי חוקיים (שב"חים). את מספרם המדויק קשה לאמוד.

בשנת 1949 מנו הבדווים בדרום כ-13,000 נפש, ובצפון ישראל כ-6,500 נפש. קודם לכן מנתה אוכלוסיית הבדווים בדרום כ-80,000 נפשות. במהלך מלחמת השחרור עברו חלקם לסיני ולדרום ירדן וקצתם להר חברון. אוכלוסייה זו, בעיקר בדרום, הצטיינה בריבוי טבעי מן הגבוהים בעולם, מכמה סיבות: בנגב, יותר מאשר בצפון, נפוצה התופעה של קניית נשים רבות על ידי בעל אחד; מדיניות הרווחה של ישראל עודדה הבאת ילדים לעולם כ"עסק" מכניס. תופעה זו היא פועל יוצא של הסכמים קואליציוניים בין ממשלות ישראל למפלגות החרדיות, שדרשו סבסוד לילדיהן. אלא שהחרדי נושא רק אישה אחת, והבדווי מספר רב של נשים, והתוצאות לא איחרו לבוא; בעוד שבכל הנוגע לילודה התנהגה האוכלוסייה הבדווית כבמדינת עולם שלישי, אופיינה קבוצה זו כשייכת למדינת עולם מפותחת, עם מערכות בריאות יעילות וטובות ולכן שיעור התמותה בקרב הבדווים דומה לזה של היהודים ואף פחות, שכן מרבית האוכלוסייה הם ילדים וצעירים.

שילוב גורמים זה הביא לכך שהריבוי הטבעי השנתי בדרום הארץ הגיע לכדי 5%-5.5 בשנה (ירידה בשיעורי הריבוי הטבעי מובחנת בין 2003-2007). ריבוי טבעי כה גבוה פירושו הכפלת האוכלוסייה הבדווית בדרום כל 12-15 שנים. זוהי תופעה שהשלכותיה על החברה הבדווית והישראלית רבה ביותר (אלבו וחוגג 2007). טבלה 1 מציגה את גידול אוכלוסיית הבדווים בדרום בין 1945 ל-2007.

טבלה 1 : גידול אוכלוסיית הבדווים בדרום (1945-2006)

שנה	פזורה	ישובי קבע	סה"כ
1945/6	80-60,000		80-60,000
1951	13,000		13,000
1960	17,800		17,800
1969	25,320		עשרות משפחות בלבד
1980	30,700	6,300	37,000
1989	46,100	40,376	86,476
2000	52,171	67,564	119,127
2006	60,839	103,491	164,330

מקורות: אלבו וחוגג 2007, על פי נתוני משרד הפנים. לשנת 1945: שטנדל 1992, שנתון סטטיסטי לנגב 2000

היבטים גאודמוגרפיים

על פי רישומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הבדווים של הדרום מונים ב-2007 164,330 נפש. לאלו יש להוסיף נשים שנקנו מחוץ לגבולות ישראל וצאצאים רבים שטרם נרשמו כחוק כאזרחי ישראל וכן כפריים בעיקר מהר חברון שעברו להתגורר בקרב הבדווים בדרום; בסך הכול מדובר בתוספת של עד 30,000 נפש (נתונים משוערים). על פי נתוני משרד הפנים (2006) נרשמו 7,100 מבקשי אזרחות בדרום הבדווי, כנראה נשים מהשטחים שנקנו על ידי תושבי הדרום, שחפצות בתעודות זהות ישראליות.

את האוכלוסייה הבדווית אפשר למנות בכמה דרכים: אפשר לבחון אוכלוסייה זו על פי פילוח הגילים, דבר המגלה תופעה שהיא מיוחדת גם בקנה מידה עולמי ובעלת השלכות חשובות ביותר על הנעשה במגזר זה בהווה וגם לשנים הקרובות. מובן שיש מקום לבחון את פריסתם הגאוגרפית במרחבי הנגב: על פי חלוקה שבטית, מהם בדווים "טהורים" ומהם שבטים של פלחים (מצרים); על פי פילוח של תושבים ביישובי הקבע לעומת תושבי הפזורות, וביישובי הקבע על פי הבחנה בין תושבי עיירות לתושבי מועצות אזוריות. כל אחת מהבחנות אלו מעלה סוגיות מסוגיות שונות, מוניציפליות, בתחומי רווחה, אך גם מבחינה ביטחונית.

סוגיית הריבוי הטבעי הגבוה

הריבוי הטבעי בקרב הבדווים בדרום הוא כאמור מהגבוהים בעולם (אם לא הגבוה ביותר) (טבלה 2). לגורמים שחלקם נמנו למעלה נוסף גורם האופייני דווקא לנוודים. בתרבות הנדידה יש עניין רב להגדיל את המשפחה או את השבט כדי לחזק את כוחו מול שבטים אחרים, כי בשעת חירום ובצורת רק החזקים ישרדו במאבק על מרחבי המחיה.

גודל המשפחה גם מוסיף יוקרה ומעמד, ובמקרה הנוכחי, קניית נשים במחיר זול יחסית ביו"ש, ברצועת עזה ובירדן מקילה על התרחבות התופעה. לכך חברו שיקולים כלכליים, שכן הקצבאות שנתנה מדינת ישראל בעבור מספר רב של ילדים הן גבוהות ביותר ועודדו בדווים רבים "לייצר" ילדים, פשוטו כמשמעו, כמקור הכנסה (טבלה 3). הראיה לטיעון זה מצויה בתהליכים העוברים על המגזר הבדווי מאז צומצמו הקצבאות בצורה דרמטית בנובמבר 2002, דבר שגרם למהפך דמוגרפי בקרב הבדווים (טבלאות 2-3). שיעורי התמותה בקרב הבדווים בישראל נמוכים הודות לשירותי הבריאות המתקדמים במדינה כולה.

טבלה 2: הריבוי הטבעי בקרב הבדווים בדרום (2000–2006)

שנה	אוכלוסייה	מספר ילדים	שיעור הילודה*	הערות
2000	125,773	6,826	54.2	
2001	132,530	6,955	52.5	
2002	137,986	7,174	51.9	
2003	145,280	7,544	51.9	שיא במספר הנולדים
2004	151,421	7,172	47.3	תחילת מגמת הירידה
2005	158,091	6,986	44.2	המשך מגמת הירידה
2006	164,330	6,949	42.2	המשך מגמת הירידה

מקור: משרד הבריאות, מחוז הדרום 2007

* שיעורי התמותה במגזר הבדווי דומים לאלה שבמגזר הערבי בישראל ועומדים על כ-2.5 לאלף איש

מספר הילדים הגדול של הבדווים מזיק הן לבדווים עצמם הן לחברה הישראלית כולה. בראשית המאה ה-21 אי אפשר לגדל ילדים לקראת אתגרי העתיד כאשר לאב אחד יש עשרות צאצאים. בסקר שדה מדגמי שערך משרד הפנים ב-2006 באחד השבטים בדרום, נמצאו 2,626 ילדים מתחת לגיל 18 ב-225 משפחות כלומר – 11.6 ילדים לבית

אב אחד בממוצע. בבדיקה מפורטת יותר נספרו שתי משפחות עם יותר מ-30 ילדים לאב אחד, ומשפחה אחת עם 43 ילדים; 21 משפחות עם 20-30 ילדים לאב אחד ו-112 משפחות עם 10-20 ילדים לאב אחד, שהם כ-50% מכלל אוכלוסיית בתי האב באותו השבט. 90 משפחות נספרו עם 1-9 ילדים לאב, בחלקם זוגות צעירים.

טבלה 3: הצמצום בקצבאות למשפחות מרובות ילדים (החל מ-1 ביולי 2002) (בש"ח)

מועד	5 ילדים	10 ילדים	15 ילדים	20 ילדים	25 ילדים	30 ילדים
קצבאות לפני הצמצום	2,266	6,606	10,946	15,286	19,626	23,966
קצבאות אחרי הצמצום	1,132	2,777	4,422	6,067	7,712	9,357
הפסד הכנסה	1,134	3,829	6,524	9,219	11,914	14,609

מקור: על פי אלבו וחוגג 2007

ניסיון להעריך את מספר המשפחות שיש בהן שתי נשים ויותר לגבר מעלה אומדן, שלפיו כ-35% מהבדווים בדרום נשאו יותר מאישה אחת. נתונים שונים מלמדים על מאות גברים שנשאו ארבע נשים ויותר במהלך חייהם. אך התופעה זו הולכת ומצטמצמת באיטיות וב-2007 יש לרובם שתיים-שלוש נשים.

צאצאי אבות אלה גדלים ללא בית מסודר, ללא תנאים סניטריים, חשמל, שירותי בריאות וחינוך סבירים והכשרה לתעסוקה, שלא לדבר על תשומת הלב שכל ילד זקוק לה. זהו מצב הרה-אסון הן לבדווים הן למדינה ולאזרחיה האחרים.

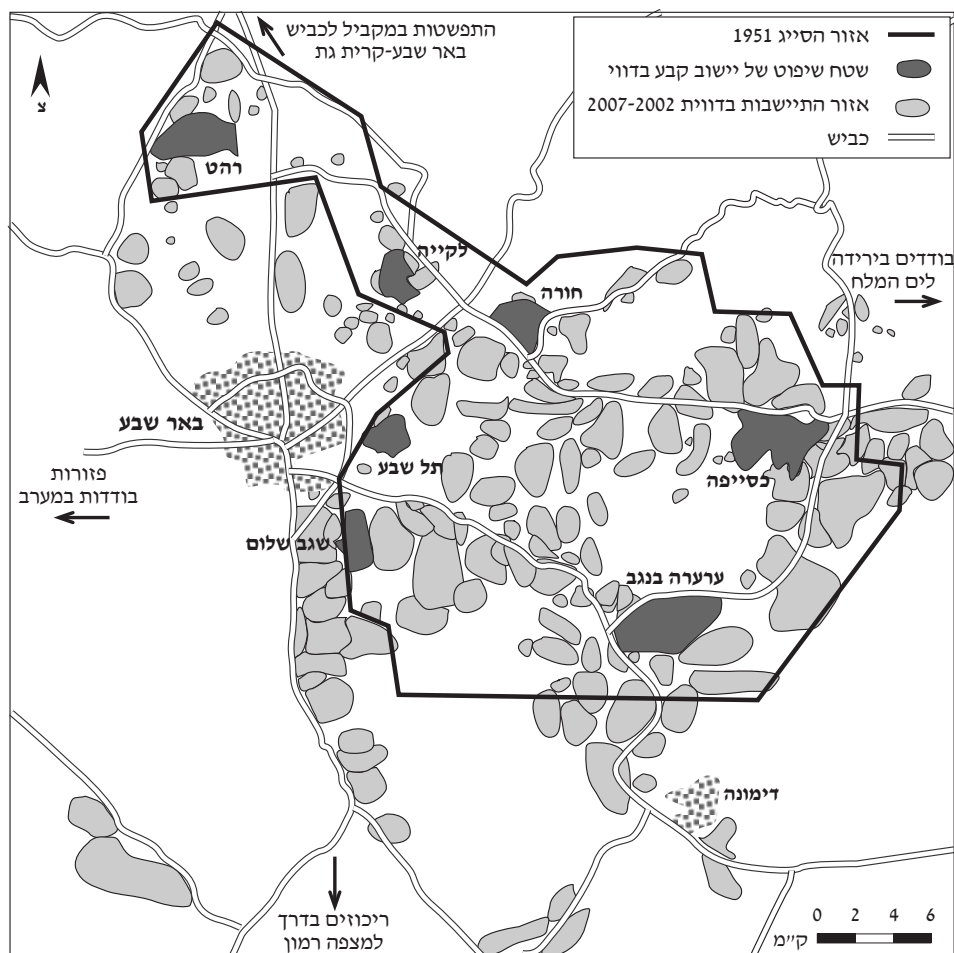
הריבוי הטבעי הגבוה במשך שנים כה רבות יצר בקרב אוכלוסיית הבדווים בדרום פירמידת גילים מעוותת: 60.5% מכלל האוכלוסייה הם ילדים ונוער. מצב זה "השתפר" קמעה בהשוואה לשנת 1998, אז עמד שיעור הילדים והנוער על 61.5% (משרד הפנים 2006). משמעות הדבר היא שהמומנטום הדמוגרפי יוסיף להשפיע על שיעורי הגידול של הבדווים בדרום לפחות במהלך שלושת העשורים הקרובים, למרות הירידה בפריון האישה הבדווית, כפי שזה אכן קורה. במילים אחרות, אוכלוסיית הבדווים תוסיף לגדול בשנים הקרובות ועל פי תחזיות שונות תגיע לכדי רבע מכלל אוכלוסיית ערביי ישראל (כיום הם כ-15%) עם כ-300 אלף נפש ב-2020 וכ-400 אלף ב-2030.

באזור באר-שבע היו הבדווים ב-1990 31% מכלל האוכלוסייה, ב-2006 עלה שיעורם ל-45.3% מכלל האוכלוסייה ועד 2020 הם יהוו רוב בנגב הצפוני (הלמ"ס 2006). לגידול מהיר זה באוכלוסייה משמעותיות בכל הנוגע לסיכוי הקלוש לפריצת דרך כלכלית

וחינוכית בחברה זו, שכן נוכח המצוקות בחברות אחרות בישראל, ספק רב אם בעשור הקרוב תשקיע ישראל בה בלבד את כל משאביה. מה שברור הוא שלתהליכים אלה יהיו השלכות גאודמוגרפיות וגאואסטרטגיות.

הפריסה הגאוגרפית

בתום מלחמת השחרור רוכזו הבדווים מדרום הארץ באזור המכונה "אזור הסייג". אלא שהריבוי הטבעי הגבוה שלהם מחד גיסא והפגנת ריבונות רופפת מצד הממשל מאידך גיסא הביאו להתפשטות האוכלוסייה הבדווית הרבה מעבר לאזור הסייג (איור 1).

איור 1: פריסת הבדווים בדרום (באזור הסייג) – 2007-1951

כפי שאיור 1 מלמד, ב-1951 הייתה התמונה שונה לגמרי. ב-2007, התפרסות האוכלוסייה הבדווית בפועל היא במרחב ששטחו כ-240,000 דונם, אך אם נכלול בו שטחים שנתפסו לחקלאות ושטחים נוספים שתלויות ועומדות תביעות משפטיות לגביהם, נגיע לכ-800 אלף דונם. בראייה תכנונית כוללת מגיע המרחב ה"תפוס", כלומר שטח שאינו מאפשר תכנון חלופי, לכ-1.6 מיליון דונם (כ-1,600 קמ"ר). במרחב זה נבנו עד 2006 כ-51,000 מבנים לא חוקיים (בסדרי גודל של 5,000 מבנים קשיחים, 25,000 צריפים ובקתות, נוסף למספר דומה של דירים, רפתות ואוהלים). כך נוצרה מציאות מסוכנת מבחינה לאומית וטרגדיה אנושית לעתיד לגבי חלקים ניכרים מהאוכלוסייה הבדווית בדרום (צצאשוילי 2003; סקר היחידה לפיקוח על הבנייה משרד הפנים 2002; עיבודי המחבר על פי תצ"א 2007).

סוגיות אלו מחייבות בחינה מכמה היבטים, ובהם מאמצים לריכוז האוכלוסייה הבדווית ביישובי קבע. על רקע הכישלון החינוכי-כלכלי של מגזר זה יש משמעות לאומית לפריסה המתוארת ולניסיונות לתכנון פיזי או חברתי סביר בעבור אוכלוסייה הגדלה ב-5%-6% בשנה כתוצאה מריבוי טבעי והגירה לאזור מבחוץ.

ריכוז האוכלוסייה הבדווית ביישובי קבע

בשנים הראשונות אחרי הקמת המדינה השתהה הממסד במתן מענה התיישבותי לכ-13,000 בדווים. עד אמצע שנות השישים גדלה האוכלוסייה ל-33,000, ואז הוחלט להעבירם בהדרגה ליישובי קבע. היישוב תל-שבע הוקם ב-1968, אך תכנון הבתים הראשונים (35 מ"ר למשפחה) לא התחשב בצורכיהם הפיזיים והתרבותיים. לאחר שלוש שנים (1971) הוקם היישוב רהט, וקבוצת יישובים נוספת הוקמה כעבור 25 שנים (1996): חורה, כסיפה, לקיה, ערעה, ושגב שלום. האוכלוסייה הבדווית גדלה במהירות, וב-1982 עמדה על כ-42,000 נפשות. ב-1993 כבר הגיעה ל-86,500 נפשות ובפחות מ-14 שנים הכפילה את עצמה, וב-2007 היא מונה 164,300 נפש (משרד הפנים 2007). התוצאה היא שלמרות בניית הערים הבדוויות בדרום ואכלוסן הנמרץ, בין היתר כתוצאה מהרחבת גבולותיהן המוניציפליים – לא נראה שבעיית יישובי הפזורות הבלתי-מוכרים תגיע במהרה לפתרון חיובי (כפי שקרה בצפון הארץ).

טבלה 4 מציגה את אכלוס יישובי הקבע לעומת קצב גידול האוכלוסייה הבדווית בפזורות. באחוזים נדמה שיש הישגים, אך המספרים המוחלטים מלמדים שהמשבר ההומניטרי והתכנוני של תושבי הפזורה נותר בעינו: יישובי הפזורות הולכים וגדלים,

ולמרות התוצאות החמורות הצפויות ממצב זה, נראה שמסיבות פוליטיות ומחשש מהתערבות בין-לאומית הם לא יפוגו מהשטח. גם לתקשורת חלק בכך.

טבלה 4: ישובי קבע ופזורות בקרב הבדווים בדרום

שנה	אוכלוסייה ביישובי קבע	גידול שנתי (אחוזים)	אוכלוסייה בפזורות	גידול שנתי (אחוזים)	סה"כ אוכלוסיית הבדווים בדרום
1993	40,376		46,100		86,476
1995	44,406	10.60	47,722	2.13	92,128
1997	54,316	6.98	48,244	0.70	102,560
1999	63,299	8.94	51,563	1.52	114,862
2001	73,602	8.94	53,647	1.18	127,249
2003	82,681	4.81	57,722	3.09	140,403
2005	93,141	6.38	58,633	0.97	152,774
2007	103,491	5.11	62,000	2.02	165,491

מקור: משרד הפנים, על פי אלבו וחוגג 2007

יש להניח שנראה תהליך זוחל של הכרה בפזורות אלו כיישובי קבע, מה שבסופו של דבר ינציח יישובים נחשלים, פזורים בצורה שאינה מאפשרת לארגנם מרחבית בצורה יעילה מבחינת התושבים עצמם, ובמחיר בלתי נסבל להסדרת השירותים החיוניים. יש לצפות לכך – בעתיד כמו בהווה – למתחים על רקע כלכלי-חברתי ואף לאומי, בין הבדווים לממסד הישראלי. ההסתבכות הזאת נעוצה במחדלי הממסד – בחשש של מנהיגי המדינה לקבל החלטות אמיצות לנוכח מאבקם העיקש של הבדווים להכרה בבעלות על אותם 800 אלף דונם העומדים לדיון ולנוכח בעיות אחרות שאינן קוסמות למי שמחפשים פופוליזם. פתרונות תכנוניים, חינוכיים ואחרים לאוכלוסייה הגדלה כדי 5% בשנה ויותר לא יופיעו מעצמם!

המשמעות הלאומית למציאות הגאודמוגרפית של הבדווים בדרום

על סדר היום הלאומי עומדות שלוש בעיות עיקריות בסוגיית הבדווים בדרום: הראשונה, צמיחת אוכלוסייה שלא זכתה לחינוך ראוי מהסיבות שנמנו לעיל, שאינה מסוגלת להשתלב בכלכלת ישראל המודרנית (למעט עבודות שירות פשוטות) ואולי גם אינה מעוניינת בכך. התוצאה היא אזרחים ממורמרים בדמות שעטנו ישראלי-פלסטיני (שנוצר בעקבות נישואי גברים ישראלים עם נשים מהשטחים או מירדן),

הנוטים מטבעם לצד הפלסטיני בכל הנוגע לסכסוך הישראלי-ערבי ולחזרה לאיסלאם, המאפיינת את האוכלוסייה הבדווית בכלל ואת זו שביישובי הקבע בפרט.

חלק ניכר מהבדווים בדרום מעורבים בסחר באמצעי לחימה, בתיווך ובהברחות רכוש וסמים, באלימות מילולית (בחלקה בהשפעת התנועה האיסלאמית) ובקטטות, בגביית דמי חסות בערי הדרום, בנהיגה פרועה, ביידויי אבנים על כלי רכב בכבישים, בהפרת סדר ובהפצת כרוזים נגד ישראל. ביישוביהם גברו הבנייה הבלתי חוקית והפלישה לקרקעות המדינה (הנתונים לוקטו על ידי המחבר במשרדי המשפטים, הפנים והמשטרה במחוז דרום, פברואר 2007). אוזלת יד השלטונות וההפקרות המתפשטת הניעה יהודים רבים לנטוש את יישובי הדרום.

מול מציאות זו מפגינות הרשות המחוקקת ורשות המבצעת בדרום חוסר מעש המתבטא לא רק בריק התרבותי, החינוכי והחברתי, אלא גם בכישלון לשמור על תשתיות ציבוריות כמו מתקני מים, חשמל ותקשורת, כבישים ורכבות ותשתיות ביטחוניות מהחשובות ביותר. בשנים האחרונות, יותר משליש מכלל החבלות באזור במתקני מים וכמחצית מהן בחשמל ובתקשורת אירעו בדרום (צצאשויילי 2003).

הפריסה הגאודמוגרפית בארץ ישראל ובדרום הבדווי במיוחד

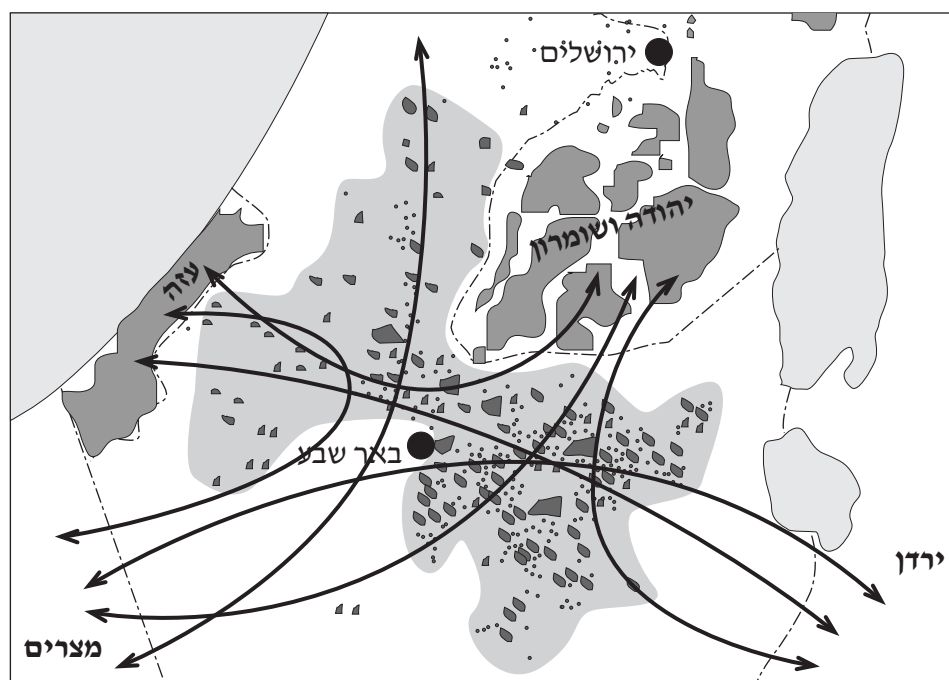
התפשטות הבדווים בדרום לכיוון הר חברון מצפון, מאזור רהט מערבה לעבר רצועת עזה ודרומית מערבית לעבר רביבים-רתמים לכיוון גבול מצרים ולמדונות ים המלח במזרח (איור 2) משתלבים במגמה רחבה יותר של יצירת רצף טריטוריאלי ערבי מבירנית בצפון, דרך הגליל, עמק יזרעאל, שטחי שומרון, ירושלים, הר חברון ומשם דרך מרחבי הפריסה הבדווית הנמתחת עד לרצועת עזה וגבול מצרים. רצף פלסטיני זה הולך וסוגר על "מדינת תל-אביב" והופך אותה בהדרגה ואולי בלי משים (מצד קובעי המדיניות בישראל) למלכודת הרת-אסון – אם יימשך תהליך זה.

הבדווים בדרום – כגשר בינלאומי

מיקומם של הבדווים בנגב הצפוני הפך אותם לגשר כלכלי וביטחוני בין מצרים לממלכת ירדן או להר חברון (קרי יו"ש). הקשר בין רצועת עזה לירדן או להר חברון נעשה אף הוא דרך מרחבי הבדווים בדרום ובסיועם הצמוד. קיים כמובן קשר הדוק בין תושבי הר חברון לבדווים בדרום ובדומה לכך לבדווים ברצועת עזה. זהו קשר

משפחתי המקיף את ישראל, ירדן, מצרים, הר חברון ורצועת עזה ומתורגם גם לקשרי מסחר (בלתי חוקיים ברובם).

התוצאה ברורה: בזכות מיקומם הגאוגרפי והרקע הכלכלי-חברתי-פוליטי-דתי שלהם הופכים הבדווים בדרום לקשר אנושי וגאוגרפי בין מצרים, ירדן, הר חברון ורצועת עזה, וגם לתוככי ישראל. מדובר בין היתר בהברחות סמים, נשק וציוד גנובים, העברת פליטים וקורבנות של סחר בנשים. היקף ההברחות כבר מזמן איננו רק עניין משטרת אלא מקבל ממדים ביטחוניים ואפילו אסטרטגיים (איור 2).

איור 2: הבדווים בדרום כצומת בינלאומית

סיכום

נוכח הריבוי הטבעי הגבוה בקרב הבדווים בדרום, שאין כמותו בעולם, וההשלכות הגאודמוגרפיות של פריסתם במרחבי הדרום, נשאלת השאלה כיצד יוצאים ממעגל האסון המתקרב. ברור שככל שהסוגיה הזאת נדחית או מטואטאת אל מתחת לשולחן הלאומי, כך מחריפות הבעיות ונעשות קשות יותר לפתרון. מה אפוא עדיין אפשר לעשות, ומה כנראה ייעשה בדרך ספונטנית, כפי שהיה עד כה.

נראה שהממשלה תצטרך להכיר ברוב הפזורות הבדוויות כיישובי קבע, ומדובר לא בעשרה יישובים אלא בכ-40 לפחות בשלב הראשון ובכ-100 בשלב השני. יישובים אלה הורתם בחטא, ויש סיבה לחשוש שתכנונם לא יתבצע כיאות, ולכן תלווה את ישראל הטרגדיה הבדווית בדרום עוד שנים רבות. אמנם, הריבוי הטבעי כבר נמצא בירידה ויוסיף לרדת, אך המומנטום הדמוגרפי יעשה את שלו, והאוכלוסייה הבדווית תוסיף לגדול ומשקלה היחסי בחברה הערבית בישראל רק יעלה, מה שמבשר עימותים גוברים בינה לממסד. אם גדר ההפרדה תימתח עד עין גדי, יש להניח שמספר הנשים המיובאות לישראל יקטן, אם כי לא ייפסק לחלוטין.

באשר לבעיות הגאואסטרטגיות שהועלו במאמר זה, קיימים מספר פתרונות ובין היתר פיזור החלטי של אוכלוסייה יהודית בכל הארץ, ובעיקר בדרום. כמו כן יש לאטום בדחיפות את הגבולות עם מצרים וירדן ולהשלים את בניית הגדר החוצצת בין ישראל להר חברון. רק צעדים אלה יצמצמו את האפשרויות של הבדווים בדרום להוות גשר בינלאומי (לאו דווקא במובן החיובי).

באשר לנושא הפשיעה בדרום, דרושה רק אכיפת החוק, דבר שהוא אפשרי וחיוני ביותר, בנגב כמו בתל אביב ובכל מקום אחר בישראל.

אין להניח שיימצאו פתרונות סבירים למצוקת הבדווים כל עוד יימשכו קצבאות הילדים המעודדות ריבוי טבעי גבוה. עם זאת יש לחפש פתרון נאות לקידום כלכלת הכפרים המוכרים, במינון נכון של תעשייה משולבת בחקלאות ובמרעה.

יבגניה ביסטרוב מוסמכת בגאוגרפיה ולימודי סביבה, עוזרת מחקר בקתדרת חייקין
לגאואסטרמגיה באוניברסיטת חיפה.

פרופסור ארגון סופר ראש קתדרת חייקין לגאואסטרמגיה באוניברסיטת חיפה, ועומד בראש
המרכז למחקר של המכללה לביטחון לאומי.

